

Kulturmiljø

Miljøpolitikkenes tredje dimension

Staten har, forud for de seneste regionplaner, opfordret amterne til at foretage en udpegning af værdifulde kulturmiljøer.

Opfordringen er en konsekvens af miljøministerens "Redegørelse om kulturmiljøet" og en folketingsdebat i januar 1996, hvor der var bred enighed om, at "kulturmiljøet" for fremtiden skal være den tredje dimension i dansk miljøpolitik på linie med forureningsbekæmpelse og naturbeskyttelse. Der var også enighed om, at man ikke ønskede "museumslandskaber", men miljøer hvor gammelt og nyt befrugter hinanden.

Den statslige udmelding rummer følgende definition:

Et kulturmiljø er et geografisk afgrænset område, som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.

Det fremhæves, at alderen principielt er uden betydning for prioriteringen, og at nyere kulturmiljøer således er "lige så gode" som gamle. Desuden skal der lægges vægt på, at det er helheder og ikke enkeltelementer, der sikres.

Pilotprojektet på Falster

Med nedlæggelsen af de statslige fredningsplanudvalg blev fredningsplanlægningen en amtslig opgave, og i 1980 - blev der i samarbejde med Amtsmuseumsrådet påbegyndt en registrering af amtets kulturhistoriske værdier. Arbejdet blev aldrig afsluttet og det indsamlede materiale aldrig anvendt i fredningsplanlægningen. Derfor anbefalede Regionplan 1997, at der skulle gennemføres et pilotprojekt på Falster, hvor amtet - i et samarbejde med museer, arkiver, lodsejere og andre kunne udvikle en model tilpasset de lokale muligheder og behov ved at:

- udvikle en praktisk metode til en geografisk registrering og beskrivelse af bevaringsværdige kulturmiljøer, der vil kunne anvendes i amtets geografiske informationssystem (GIS)

- formidle kulturmiljøbegrebet og skabe forståelse for, at bevaring af landskabets kulturhistoriske værdier er et fælles ansvar.

Efter samråd med Museet Falsters Minder, arkiver og kommuner blev det besluttet, at registreringen skulle foretages kommunevis, og at registranten skulle rumme følgende fire elementer:

- en kortfattet historisk beskrivelse af hvert enkelt kulturmiljø*
- en kortfattet beskrivelse af kulturmiljøets elementer*
- en afgrænsning af det enkelte kulturmiljø*
- en sårbarhedsvurdering*

Som baggrundsmateriale for registreringen anvendtes Kulturhistorisk Håndbog for Falster (1986), der er en grundig kommuneopdelte registrering og analyse på ejerlavsniveau, samt Trap Danmark og anden relevant topografisk litteratur. Desuden anvendtes generalkvartermesterkortene (1835) samt målebordsbladene (1890 og 1941-42). Men registreringens vigtigste elementer har været en grundig besigtigelse af landskabet og en løbende- kontakt med museum, arkiver og en lang række kyndige lokalhistorikere.

Fredede bygninger og fortidsminder

Størsteparten af de fredede bygninger i Stubbekøbing Kommune indgår som elementer i større, sammenhængende kulturmiljøer, **Grønsund Færgesgård** se 391 – 1 AB, **Korselitse** se 391 – 1 BA, **Bregninge gamle Skole** se 391 - 1 BR, **Generalens Lysthus** se 391- 1 BM, **Moseby Præstegård** se 391 – 18 B og **Karleby Præstegård** se 391 – 25. De resterende fredninger: **Trojels Gård** og **Vestergade 43** er nærmere beskrevet i registranten: Huse i Stubbekøbing se 391- 2 AA- AU.

Da de fredede fortidsminder allerede findes i GIS-systemet, medtager registranten kun fortidsminder med særligt behov for beskyttelse og pleje.

Bopladser og fundsteder under flad mark medtages kun, hvor der er tale om særligt bemærkelsesværdige fund eller fundsteder, der er knyttet til særlige topografiske forhold. Desuden medtages alle de nedlagte middelalderlige landsbyer m.m., der med nogenlunde sikkerhed kan stedfæstes (se 391- 31 A – G)

Der skal under alle omstændigheder rettes henvendelse til Museet Falsters Minder (tlf. 54 85 26 71) forud for større anlægsarbejder, jf. Museumslovens kapitel 8. Museet rådgiver gerne om beskyttelsen af kendte arkæologiske lokaliteter og foretager efter anmodning eftersøgning af uregistrerede fortidsminder forud for større anlægsarbejder, jf. Museumslovens § 25-27.

På tilsvarende vis skal museet altid inddrages, når der udarbejdes kommune- og lokalplaner, der berører bevaringsværdier, og når der meddeles byggetilladelse eller tilladelse til råstofindvinding, ligesom museet skal underrettes ved anmeldelse af nedrivninger eller andre byggearbejder, der vil medføre afgørende ændringer i brug eller funktion af bygninger, bebyggelser eller funktion af andre kulturlevn, jf. Museumslovens § 23-24.

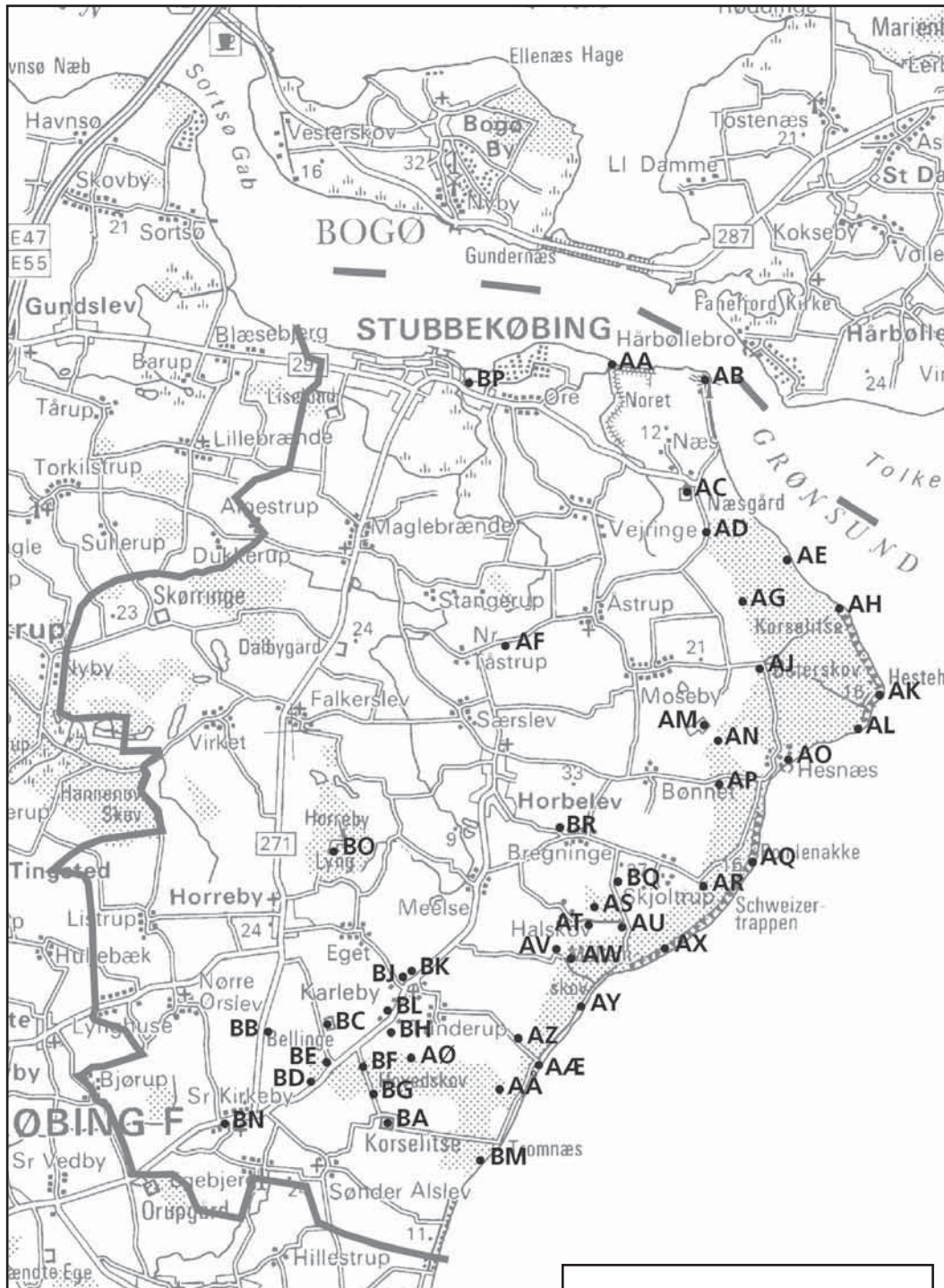
Registrering - og hvad så ?

En udpegning til en regionplan medfører ingen automatisk beskyttelse af kulturmiljøerne, men kun at der skal tages hensyn, når offentlige myndigheder planlægger og administrerer.

Det er dog amtets håb, at denne første beskrivelse af Stubbekøbing Kommunes mest værdifulde kulturmiljøer vil tjene til at synliggøre disse værdier over for de lodsejere og de lokalsamfund, der har ansvaret for bevaringen af den kulturhistoriske arv.

Selvom arven undertiden kan føles tung, er de færreste i tvivl om, at det er den, der giver forandringerne kvalitet og perspektiv.

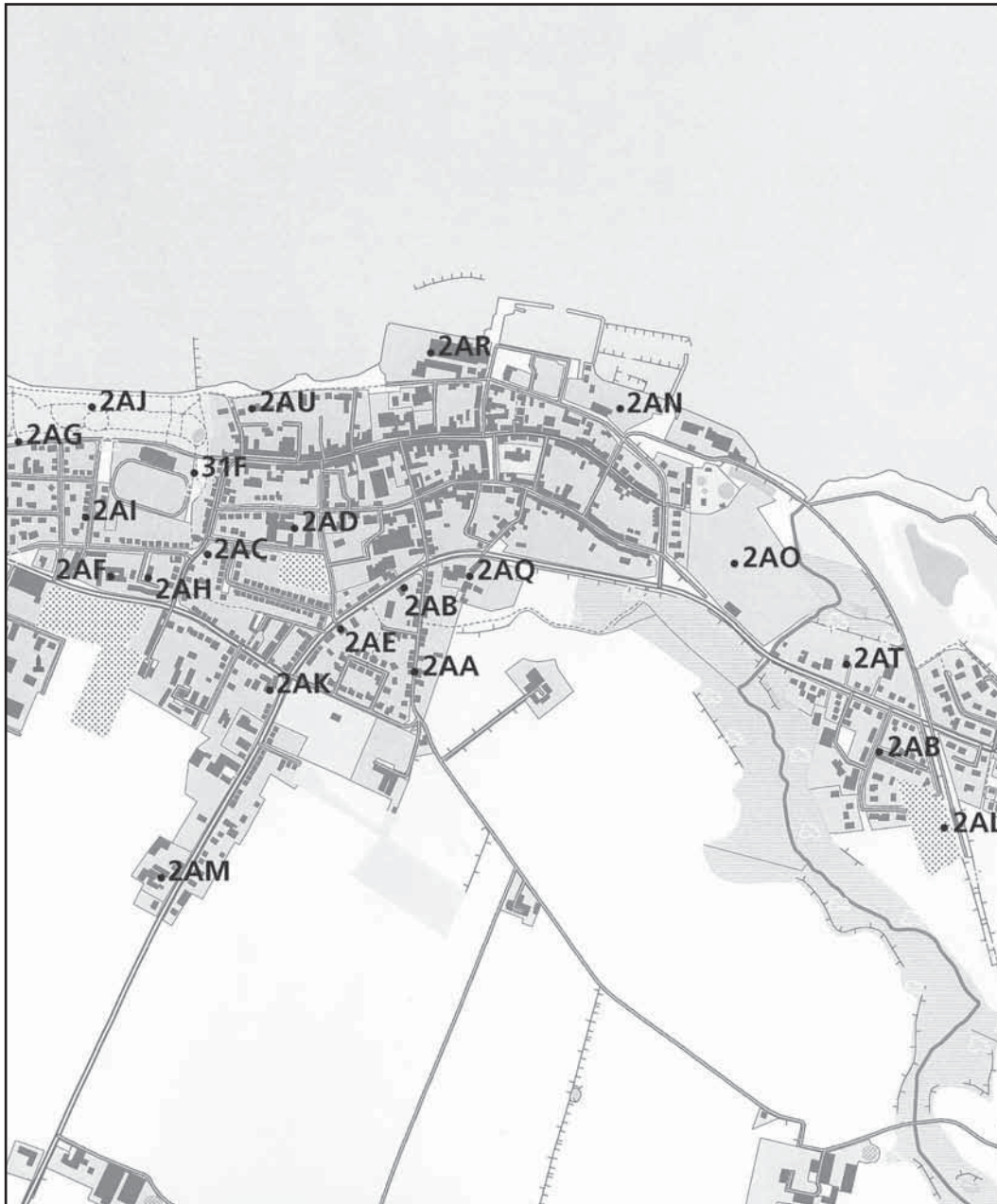
KORSELITSE:

Indeks: 45 kulturmiljøer med tilknytning til Korselitse og Det Classenske Fideikommis:

1 AA:	Søborg Huse	s. 14
1 AB:	Grønsund Færgested	s. 15
1 AC:	Næs og Næsgård	s. 17
1 AD:	Hjortelund og Garnevrå	s. 20
1 AE:	Abildvig feriekoloni og Ølkarstenen	s. 21
1 AF:	Lundeskolen	s. 22
1 AG:	Hegnsmandshus i Bondemose og Sorte Arnevænge	s. 23
1 AH:	Skansen og Batterihusene	s. 24
1 AJ:	Moseby Skovled	s. 26
1 AK:	Hestehoved Fyr	s. 27
1 AL:	Stubbehagehusene	s. 28
1AM:	Tørvegrave sydøst for Moseby	s. 29
1 AN:	Hegnsmandshus i Særslevholt	s. 31
1 AO:	Hesnæs	s. 32
1 AP:	Skovfogedhus ved Bønnet Skovled	s. 34
1 AQ:	Pomlenakke Traktørsted	s. 35
1 AR:	Herslebslund	s. 36
1 AS:	Halskov Vænge	s. 37
1 AT:	Halskovgård	s. 39
1 AU:	Hegnsmandshus ved Bregninge Opkørsel	s. 40
1 AV:	Skovlunde	s. 41
1 AW:	Donnemose	s. 42
1 AX:	Dæmninger ved Lillesø og Svejsrende	s. 44
1 AY:	Donnemose Feriekoloni	s. 45
1 AZ:	Tunderup hegnsmandshus	s. 46
1 AÆ:	Tunderup Feriekoloni	s. 47
1 AØ:	Køremandshus ved Tunderup	s. 48
1 AÅ:	Garret	s. 49
1 BA:	Korselitse Hovedgård	s. 50
1 BB:	Bjerggård	s. 53
1 BC:	Bellingegård	s. 55
1 BD:	Fittingehus	s. 57
1 BE :	Bellinge Lægebolig	s. 57
1 BF:	Dyrlægebolig og skovfogedbolig	s. 59
1 BG:	Aldersly og Korselitse Børnehjem	s. 60
1 BH:	Hjortebjerg Skole	s. 61
1 BJ:	Karleby skoler	s. 62
1 BK:	Karleby Børnehjem og Karleby Plejehjem	s. 63
1 BL:	Fire Fideikommishuse i Karleby	s. 65
1 BM:	Generalens Lysthus, Tromnæs skovfogedbolig og "Begravelsen"	s. 66
1 BN:	Børneasylet i Sønder Kirkeby	s. 67
1 BO:	Horreby Lyng og Lyngfogedhuset	s. 68
1 BP:	Stampemøllen ved Stubbekøbing	s. 69
1 BQ:	Tvedehuset	s. 71
1 BR:	Bregninge skoler	s. 72

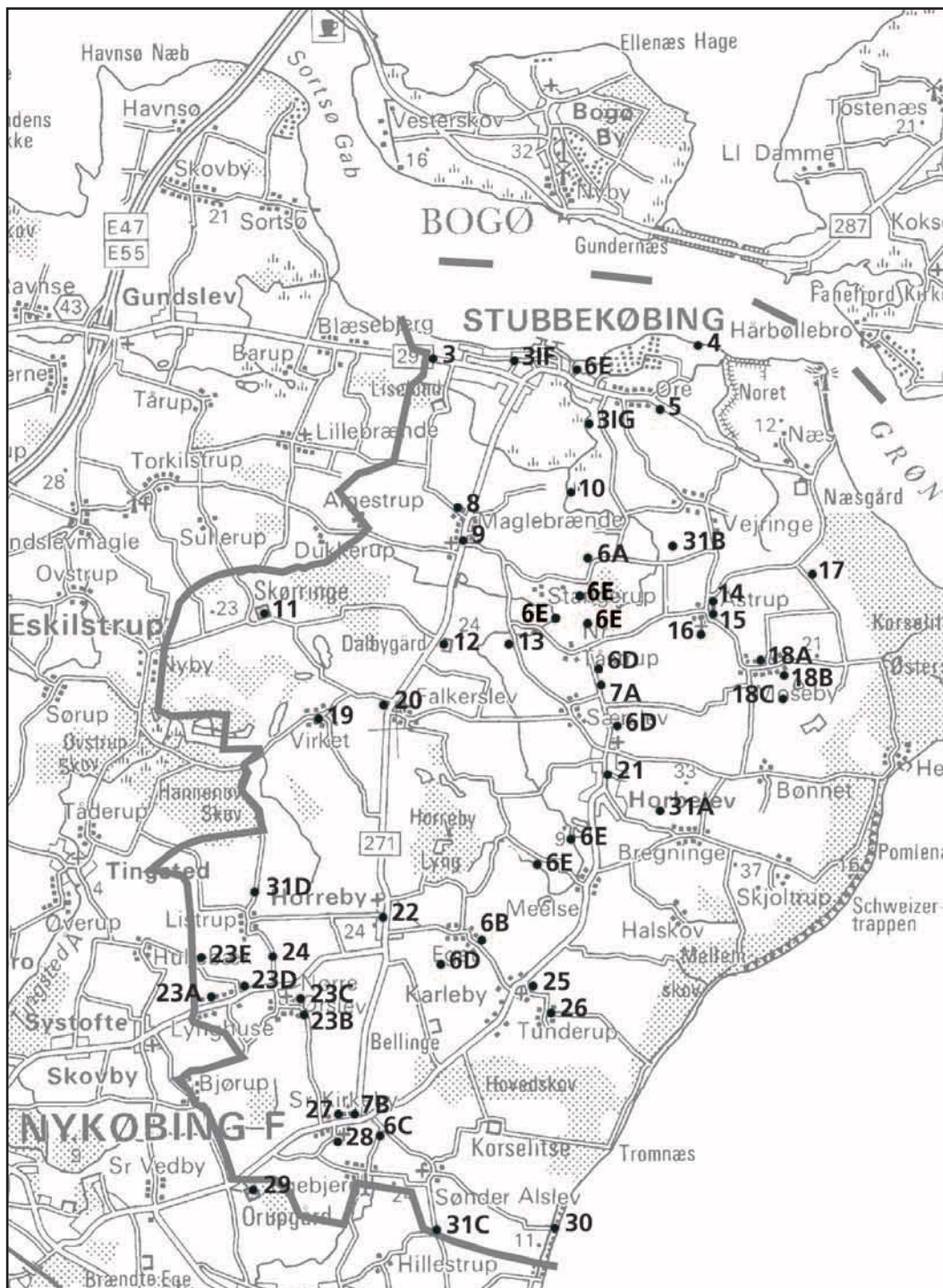
STUBBEKØBING:

Indeks: 16 Kulturmiljøer i udkanten af Stubbekøbing by

2 AA-AB:	"Fabrikken" med dens arbejder- og funktionærbygninger	s. 73
2 AC:	Villakvarteret øst for Frihedsvej	s. 75
2 AD:	Stubbekøbing Skole	s. 76
2 AE-AH:	Sygehuse og alderdomshjem	s. 76
2 AI:	Villakvarter mellem sygehus og lystanlæg	s. 78
2 AJ:	Lystanlægget	s. 79
2 AK- AL:	Kolonihaverne "Solbakken" og "1919"	s. 80
2 AM:	Sølvhøjs Vognmandsforretning	s. 81
2 AN:	Baneterrænet ved havnen	s. 82
2 AO:	Noret	s. 83
2 AQ:	Kommunale værker	s. 84
2 AR:	Havnen	s. 84
2 AS:	Teknisk Skole	s. 85
2 AT:	Det offentlige slagtehus	s. 86
2 AU:	Tre villaer på Dosseringen	s. 87

ØVRIGE KULTURMILJØER I STUBBEKØBING KOMMUNE:

Indeks: 44 Kulturmiljøer i den øvrige del af Stubbekøbing Kommune

3:	Tvedegård	s. 88
4:	Ore Teglværk	s. 89
5:	Ore Skole	s. 90
6A-E:	Stubbekøbingbanens kulturmiljøer	s. 92
6A:	Åstrup Station	s. 92
6B:	Karleby Station og landsbyen Eget	s. 93
6C:	Egebjerg Station og Forsamlingshus	s. 95
6D:	Jernbanedæmninger og gennemgravninger	s. 96
6E:	Jernbanebroer	s. 98
7A-B:	To jordemoderhuse ved Stubbekøbingbanen	s. 99
8:	Narayanananda Universal Yoga Ashrama	s. 100
9:	Maglebrænde	s. 101
10:	Værftsområde ved Fribrødre Å	s. 104
11:	Skørringe	s. 105
12:	Dalbygård	s. 107
13:	Husmandskolonien Sørslev Klev	s. 108
14:	Åstrup Mejeri	s. 110
15:	Fattighuset i Åstrup	s. 111
16:	Polakkaserne ved Åstrup Kirke	s. 112
17:	Smuldhushus	s. 113
18A:	Moseby	s. 115
18B:	Moseby Præstegård	s. 117
18C:	Syvhøjdstykkningen og skolestien til Hesnæs	s. 119
19:	Virket	s. 120
20:	Falkerslev Skole	s. 122
21:	Horbelev	s. 123
22:	Horreby	s. 125
23 A-B:	Nørre Ørslev Højskole	s. 127
23C:	Nørre Ørslev Friskole	s. 129
23D:	Kvindeegen og to mindesten i Nørre Ørslev	s. 130
23E:	Råstofgrave og husmandssted	s. 131
24:	Nørre Ørslev – Listrup forskole og Listrup Forsamlingshus	s. 133
25:	Karleby Præstegård og præstegårdssti	s. 134
26:	Tunderup	s. 135
27:	Rytterskolen i Sønder Kirkeby	s. 137
28:	Alderdomshjemmet i Sønder Kirkeby	s. 138
29:	Orupgård	s. 140
30:	Sommerhusbebyggelsen ved Sønder Alslev Strand	s. 144
31A-G:	Nedlagte landsbyer m.m.	s. 146
31A:	Bregninge Gammelby	s. 147
31B:	Vejringe Gammelby	s. 147
31C:	Sdr. Alslev Gammelby	s. 148
31D:	Listrup Gammelby	s. 148
31E:	Åstrup Gammelby	s. 149
31F:	Skt. Jørgensgården i Stubbekøbing	s. 149
31G:	Middelalderbebyggelse ved Karlsfelt	s. 150

45 Kulturmiljøer (391- 1 AA – BQ) med tilknytning til Korselitse og Det Classenske Fideikommis:

Korselitse var kongeligt gods fra 1604. Ved ryttergodssalget i 1766 blev det erhvervet af prins Carl af Hessen, som allerede 1768 solgte det videre til generalmajor Johan Frederik Classen (1725-1792), som i løbet af en kort årrække opkøbte store dele af det omkringliggende bøndergods. I alt 187 gårde med tilhørende kirker, skoler og møller.

Efter Classens død 1792 oprettedes Det Classenske Fideikommis, hvis midler skulle anvendes til at:

- "- danne nyttige mennesker til statens bedste*
- understøtte og befordre vindskibelighed og arbejdsomhed*
- lindre fattigdom og elendighed".*

På Classens tid omfattede Korselitse det meste af området øst for en linie fra Stubbekøbing til Sønder Kirkeby. Efter frasalgt af gårde og huse består Fideikommisets falsterske besiddelser nu af fire større gårde: Korselitse, Næsgård, Bellinge og Bjergegård (1090 ha) samt skovene: Hovedskoven, Mellemskoven og Østerskoven (1690 ha). Sammen med nogle mindre gårde danner Fideikommiset et sammenhængende område, der strækker sig fra Grønsund Færgested og 16 km sydpå langs Østfalsters kyst.

Nedenfor beskrives de kulturmiljøer, der endnu hører under Det Classenske Fideikommis eller som tidligere har hørt under Fideikommiset. De beskrives i en rækkefølge, der er bestemt af deres geografiske beliggenhed (fra nord mod syd). For at lette overblikket henvises til nedenstående oversigt:

Landbrugets og hovedgårdens kulturmiljøer:

*Fideikommisets landbrug blev oprindeligt drevet fra Korselitse og Karlsfelt (frasalgt 1917). Senere fra den gamle hovedgård **Korselitse** (1 BA, 1 BM) og de tre store gårde: **Bellinge** (1 BC), **Bjergegård** (1 BB) og **Næsgård** (1 AC) samt nogle mindre forpagtergårde: **Halskovgård** (1 AT), **Herslebslund** (1 AR), **Skovlunde** (1 AV) og **Skjoltrupgård**. Nu drives Korselitse, Bellinge og Bjergegård under ét. Landbrugets kulturmiljøer omfatter desuden en **dyrlægebolig** (1 BF), et par **inddæmninger** (1 AB, 1 AO), et **voldsted** (1 BC) og et velbevaret **kobbelhegn** (1 BC).*

Skovens kulturmiljøer:

I takt med Fideikommisets frasalg af landbrug kom skovbruget til at spille en større og større rolle i godsets drift og godsets skove rummer en stor mængde velbevarede funktionærboliger: **Skovridergårde**: (1 AO, 1 AR), **skovfogedboliger** og **hegns- og køremands-huse** (1 AD, 1 AG, 1 AJ, 1 AL, 1 AN, 1 AP, 1 AS, 1 AU, 1 AW, 1 AZ, 1 AØ, 1 AÅ, 1 BD, 1 BF, 1 BM) Til skovens kulturmiljøer hører desuden en række fredede **oldtidsminder** (1 AC, 1AG, 1 AO, 1 AS, 1 AT) samt **karpedamme** (1 AW, 1 BE), gamle **planteskoler (arnevænger)** (1 AG, 1 AO, 1 AW), **traktørsted** (1 AQ) og **pavillon** (1BM) og **skovbegravelse** (1 BM).

Industriens kulturmiljøer:

Korselitse drev frem til 1863 egne **teglværker** (1 AW) og drev desuden en række industrivirksomheder, **savværk** (1 AO), **vandmøller** (1 AX, 1 BP) og **tørveindustri**. (1 AM, 1 BO).

Forsorgens Kulturmiljøer:

Fideikommisset interesserede sig levende for asylbevægelsen, hvad der førte til oprettelsen af **lægebolig** (1 BE), **friboliger** (1 BG), **plejehjem** (1 BK), **rekonval-scenthjem** (1 BK), **asyl** (1 BN), **børnehjem** (1 BG, 1 BH, 1 BK) og **feriekolonier** (1 AE, 1 AY, 1 AÆ).

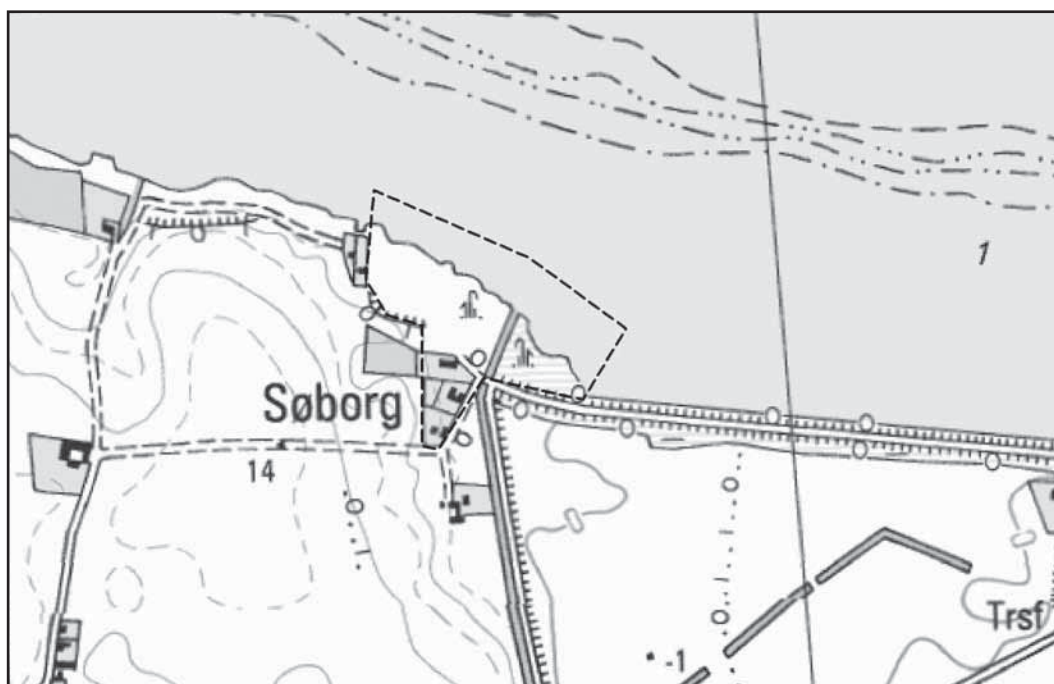
Undervisningens kulturmiljøer :

Bestemmelserne i Generalmajor Classens testamente lagde vægt på en nyordning af skolevæsenet, hvad der udmøntede sig i både tilskud til børneskoler og støtte til sy- og spindeskoler samt oprettelse af en **landbrugsskole** (1 AC) og **børneskoler** (1 AF, 1 BH, 1 BJ, 1 BR)

Maritime kulturmiljøer:

Fideikommisets ledelse har på forskellig vis udnyttet godsets kystnære placering til at skaffe indtægter ved fiskeri og ved anlæggelsen af **fiskerleje** (1 AA), **havn** (1 AO), og **færgested** (1 AB). De maritime kulturmiljøer omfatter desuden: **Kystskanser** (1 AB, 1 AH, 1 BM), **lodshuse** (1 AB, 1 AH), **fyr** (1 AB, 1 AK) og **kystudvig** (1 AK).

391 – 1 AA Søborg Huse

Tre to-familiers fiskerhuse, der tidligere har hørt under Det Classenske Fideikommis. Det nordlige er det ældste. Det blev ombygget 1870.

Samme år blev det midterste bygget. Det sydlige hus er fra 1859. Efter stormfloden i 1872 rykkede tre af fiskerfamilierne fra Hesnæs til Søborg Huse. Fideikommiset har frasolgt husene.

(Søborgvej 5-9): Det nordlige hus, der er i bindingsværk, har bevaret sit stråtag. Det er mod stranden skærmet af et lavt jorddige i fortsættelse af det egentlige dige.

De to sydlige huse, der oprindeligt har været ens, er bygget i gule mursten. Det sydligste er nylig ombygget og forsynet med kvist. Ved slusen, øst for Søborg Huse, et lille bådleje med en lille stejleplads.

Sårbarhed: Husene er sårbare over for væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser, og den sidste rest af fiskermiljøet (bådleje og stejleplads) er sårbar over for funktionstømning.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Litt: Årsskrift 1997, p. 55 f.

391 - 1 AB Grønsund Færgested

Falsters nordøstlige hjørne har siden middelalderen været overfartssted til Møn. Der blev desuden udskibet træ og landbrugsprodukter fra færgestedet. Der har ligget et betydeligt skanseanlæg, ligesom der har været lodseri.

Det Classenske Fideikommis drev en længere årrække (1826 - 1923) færgeriet. Anlægget af Bogø-dæmningen og Mønbroen standsede færgefarten 1941-42. Den gamle færgedgård og de gamle lodshuse blev fra 1910 udlejet til københavnske landliggere.

Der har muligvis ligget en borg på Borreknold (Præsteborren) ca. 600 meter vest for færgebroen. Dele af banken blev bortgravet (1854) og materialet anvendt til digebyggeri.

I den lille færgenhavn, er sporene af færgeriet nu slettet. Umiddelbart syd for havnen står dog en gammel milesten. Øst for havnen en stejleplads med et par garnhuse og et sømærke på en høj stålmast.

Grønsund Færgegård (Gl. Færgevej 6) er stedets ældste hus (1731, rejsestalden er fra o. 1860). Det er opført som afløser for Borrehuset (1705 -1731), hvor Marie Grubbe boede. I 1940-41 blev et stykke brolægning fra Borrehuset afdækket. På stedet er rejst en mindesten (1944). Stuehus og rejsestald blev fredet 1950.

Grønsund Færgegård fungerede oprindeligt som bopæl for færgemanden og som kro indtil 1879. Har siden 1910 været anvendt som feriebolig. Et rødmalet badehus (et træhus fra 1918 oprindeligt bygget til fritgående søer på Næsgård) ved stranden øst for huset.

Færgemandens Hus (1836), (Gl. Færgevej 8) er opført inde i Grønsund Skanse. Skansen er anlagt under svenskekrigene, istandsat 1716, ombygget 1801. Skanseanlægget er delvist bevaret NØ og SØ for huset.

To ældre lodshuse (Gl. Færgevej 2 og 4), opført 1871 og et nyere lodshus (Gl. Færgevej 1), opført 1941 så langt fra kysten at byggeriet kom til at respektere naturfredningslovens strandbyggelinie.

Fyret (1891)

Huset i Noret (Gl. Færgevej 3), opført 1862 som bolig for to familier der var beskæftiget med fiskeri, færgefart og tilsyn med dæmning og sluser.

Dæmning og sluser (1854) mellem Noret og Grønsund, vejdæmningen ud mod Østersøen og dennes vejtræer (elm). Endvidere det gamle N-S-gående dige der er anlagt for at beskytte den først tørlagte del af området (Bredsø). På østsiden af dette dige findes en lille pumpestation og nord for denne er o. 1960 anlagt et vandre-servoir.

På Borrekold kan der være bevaret rester af et borganlæg (Præsteborren) og i det udtørrede nor findes en del fundrige stenalderbopladser.

Sårbarhed: Havneanlægget er sårbart over for forfald og væsentlige ombygninger og ændring af omgivelserne. Stejlepladserne er sårbare over for tilgroning. Husene er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Den bevaringsværdige vejplantning er sårbar over for elmesyge. Borrekold og stenalderbopladser er sårbare over for anlægsarbejder såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændringer og dræning.

Kilder: Knud Petri, Gl. Færgevej 6, 4850 Stubbekøbing, Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse og Museet Falsters Minder (arkæologi)

Litt.: Årbog 1932, p. 43 ff., Årbog 1943, p. 37 ff., Årsskrift, 1997, 45 ff., Fideicommis, p.486 ff., Fredede Bygninger 1995, p. 145.

391 - 1 AC Næs og Næsgård

Næs er opstået i senmiddelalderen som en uregelmæssig række gårde på det næs, der før Norets inddæmning (1854) strakte sig ud i Grønsund. To gårde syd for Næs: Heslegård og Garnevrå var dyrkningsmæssigt adskilt fra Næs.

1662 svarede Næs, Heslegård og Garnevrå hovedsagelig smør som landgilde, hvilket afspejler at landbruget i særlig grad må have udnyttet græsningsmulighederne langs kysten og i skovene.

J. Fr. Classen købte 1768 Næs med Heslegård og Garnevrå samt Borren og lagde det hele under Karlsfelt. Ved udskiftningen 1798 blev fem af de syv gårde i Næs nedlagt for at kompensere for tabt græsning i skovene. Ved samme lejlighed fik Heslegård forøget sit areal, og på den gamle gårds plads opførtes i 1799 Næsgård, der blev indrettet som "Det Classenske Agerbrugsseminarium".

1802 måtte Fideikommiset erkende, at man ikke kunne realisere landbrugsskoleplanerne og Næsgård anvendtes til landbrugsforsøg indtil 1849, hvor landbrugsskolen kom i gang.

1854 blev Grønsund Nor lukket med en dæmning og fra o. 1880 var Noret tørlagt. Noret blev lagt under Næsgård.

"Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard" omfatter et større kompleks af overvejende ældre gulkalkede bygninger med hvidkalkede elementer og røde tegltage. Desuden en række nyere bygninger til såvel skole som landbrug.

Hovedbygning (1907-08) med en senere sydfløj. Vest herfor tre længer fra det gamle gårdsanlæg fra 1920: hestestald, svinestald, magasin og kalvestald (den lange kostald brændte 1983). Nord herfor en svinestald og en vinkelbygning opført som mejeri samt en smedje. Øst for smedjen (nu café) ligger en ældre gymnastiksal og mod vest en nyopført idrætshal. Syd for de tre gamle længer ligger et kompleks af sorttjærede træbygninger bl.a. en vognport samt et gulkalket fodermesterhus. I Garnevrå Skov ligger en lærerbolig. Vest for de tre gamle længer ligger en ældre tyrestald, to nye grisestalde og den mægtige løsdriftsstald der blev opført o. 1970.

Langs Orevej og Næsvej ligger elleve gulkalkede funktionærboliger og et større, sten-sat gadekær.

I parkanlægget nord for hovedbygningen findes en gruppe oldtidshøje og i haven til Orevej 125 en jættestue. I Garnevrå skov og på marken vest herfor findes tre overpløjede oldtidshøje. Ved vandløbet nord for Uglemose er der fundet en stenlagt oldtidsvej og et depotfund (bronzealder) bestående af to bronzesværd og et træskjold.

Næsgårds omgivelser præges af en del gamle træer og mindre lunde med oldtidshøje, samt et par mindre enge. I Garnevrå skov findes enkelte 2 - 300-årige bøge.

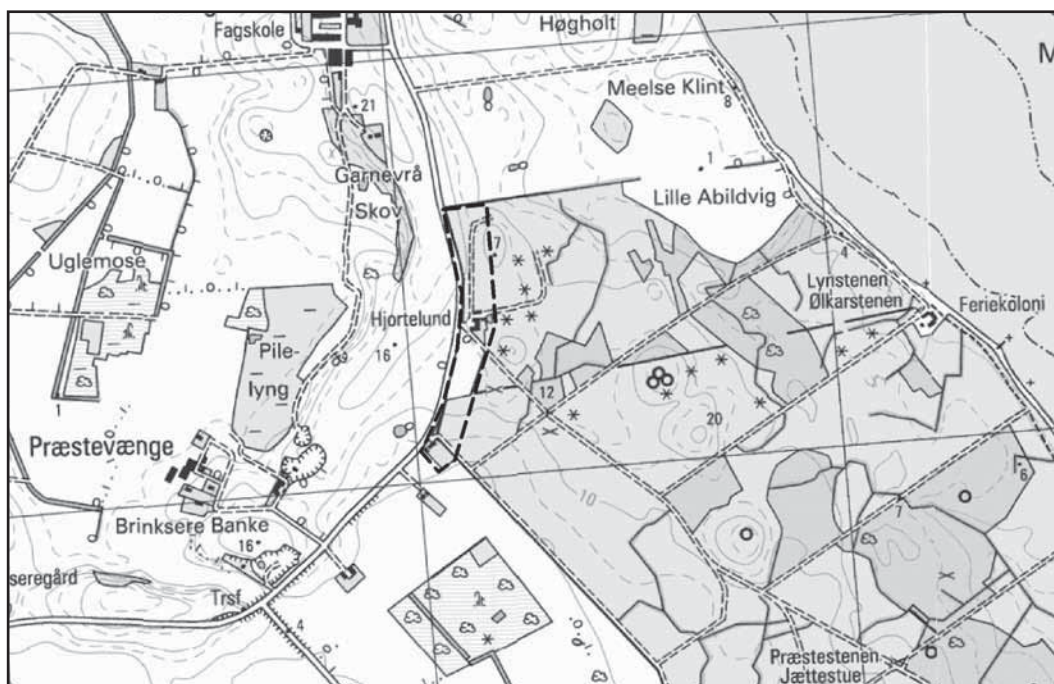
Næs landsby. Af byens syv gårde blev de fem nedlagt ved udskiftningen. De to tilbageblevne gårde (Næsvej 5 og 7), ligger på deres oprindelige plads i byen.

Sårbarhed: Næsgård Agerbrugsskoles ældre bygninger er sårbare over for funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Træerne i skolens omgivelser er sårbare over for rydning og elmesyge. Næs landsby er sårbar over for forfald eller nedrivning af gamle driftsbygninger samt væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De overpløjede oldtidshøje m.m. er sårbare over for gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Kilder: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse og ansatte på Næsgård. samt Museet Falsters Minder (arkæologi).

Litt.: Håndbog p. 403 ff., Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard 1799-1849-1949, udgivet af Det Classenske Fideicommis, 1949.

391 – 1 AD Hjortelund og Garnevrå

Skovfogedsted fra 1797 til 1905 da Moseby Skovfogedsted blev bygget.

Skovfogedbolig (Bringserevej 1) med driftsbygninger i fritliggende, vinkelbygget længe. Alt hvidkalket og med stråtag. Mod syd et stykke tjenestejord bevaret som ager. Mod vejen afgrænses skovfogedsted og tjenestejord af to lange hække (bøg og tjørn). Ved vej tre mægtige træer (lind og valnød. Ved indkørsel til skoven et hvidmalet skovled.

Skovarbejderhus (Bringserevej 3-5), lidt syd for "Hjortelund" ligger det stråttækte, tofamilies skovarbejderhus fra o. 1890 "Garnevrå" i gule sten.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer og omgivelserne sårbare over for tilplantning af tjenestejord samt rydning eller manglende vedligeholdelse af hække og stynede træer.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 AE Abildvig feriekoloni og Ølkarstenen

Feriekoloni opført 1919 for Københavns Kommunelærerforening (arkitekt Alfred Cock-Clausen).

Feriekoloni bestående af tre sammenbyggede længer i rødmalet træ og stråtag. I vest en tilhørende toiletbygning i samme materialer. I syd- og østlængde åbne verandaer bag træsjoler. Ved stranden lidt øst for kolonien ligger "Ølkarstenen", en sagnsten der er sprængt i fire stykker.

Sårbarhed: Kolonien er sårbar over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Litt: Godsdrift, p. 341 ff.

391 - 1 AF Lundeskolen

Ved udskiftningen 1799 reserverede Det Classenske Fideikommis 6 tdl. skolejord ved den borthuggede skov, kaldet Tåstrup Lund. 1803 besluttede Fideicommisset, at skolen skulle indrettes som de "Classenske skoler" ved Frederiksværk. Skolen blev bygget 1805, men en strid med myndighederne om indflydelse på læreransættelsen gjorde, at skolen først kom i gang i 1810. Skolen blev nedlagt 1898 og ved en auktion 1900 blev "Lunde Skole" erhvervet af kunstmaleren Peter Ilsted, der brugte stedet som sommerbolig. Velbevaret, rødmalet skolebygning (Lundeskolevej 13) med tag af røde tegl. Fin gammel dør i facade mod vej. Ældre bagbygning i bindingsværk.

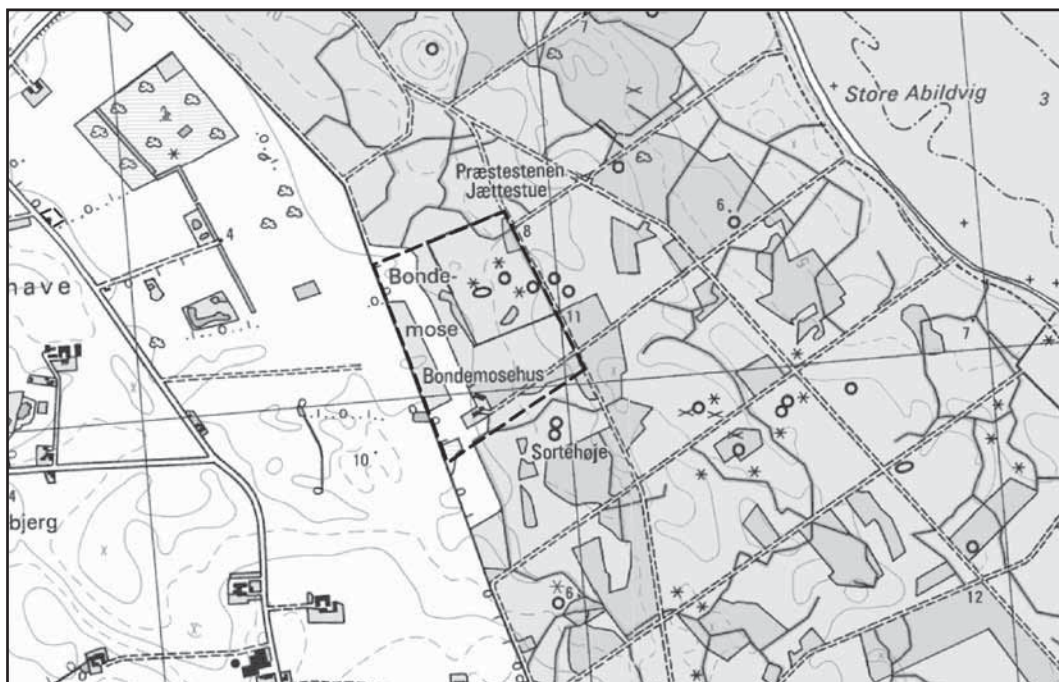

Sårbarhed: Lundeskolen er sårbar over for ændringer i arkitektur og væsentlige ændringer i dens omgivelser.

Litt: Årsskrift 1985, p. 79 ff.

391 - 1 AG Hegnsmandshus i Bondemose og Sorte Arnevænge

Hvidkalket, stråtekt hegnsmændshus med rødmalet udhus. Nordøst herfor ligger "Sorte Arnevænge", anlagt før 1789. Arnevænget er på alle fire sider afgrænset af velbevarede grøftevolde. Indenfor voldene ligger tre fortidsminder: en langdysse og to gravhøje.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Jorddiger og fortidsminder er sårbare over for tilgroning og maskinel skovdrift.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Litt: Åstrup, p. 94 (Sorte Arnevænge)

391 - 1 AH Skansen og Batterihusene

Under Englænderkrigen anlagdes 1808 en skanse "Batteriet". Noget syd herfor blev der opført "stråhytter" til skansens besætning. 1810 opførtes tre lodshuse, som hver fik fire tdr. land ryddet skovareal som tjenestejord. Samtidig blev det bestemt, at jorden skulle tilbagegives Fideikommisset, hvis lodseriet blev ophævet.

Det nordlige lodshus blev frigivet 1924 og jordlodden tilplantet 1932. Huset blev senere flyttet til Moseby Skovled. 1938 blev den sidste lods forflyttet til Grønsund og de to tilbageværende huse blev skovarbejderboliger. De tilhørende jordlodder blev tilplantet 1939-40.

To lodshuse i gule sten og med skifertag. Det nordlige har bevaret sin gamle hvidkalkede avlsbygning, delvist i bindingsværk. På det nordlige hus blev der i 1952 opsat en mindeplade for højtalerens opfinder Peter L. Jensen.

Skanseanlæg omgivet af en dyb grav. I skoven, 150 meter vest for det sydlige lodshus tegner skansebesætningens fire belægningsstuer ("stråhytter") sig som lave volde. Et kraftigt skovgærde afgrænser på tre sider lodshusenes gamle jordlodder. Ved stranden, hvor lodserne havde deres både liggende, ses resterne af en bølgebryder fra 1898.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Skanseanlæg, belægningsstuer og skovgærde er sårbare over for tilgroning og kørsel med tunge maskiner.

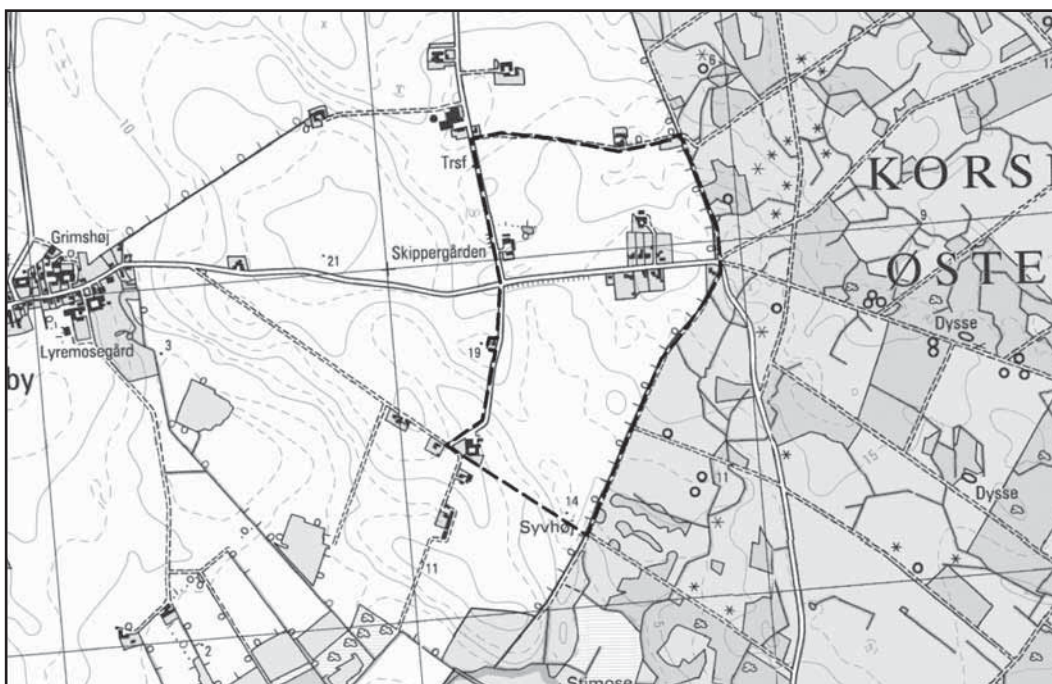
Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse, Litt.: Åstrup, p. 97, 101 og 105.

391 - 1 AJ Moseby Skovled

Indtil 1832 havde Fideikommiset en "ledvogter" og fra 1832 til 1897 en skovfoged boende i et hus (nedrevet 1935) ved indkørslen til skoven. På ledvogterhusets plads blev der 1947 bygget en skovfogedassistentbolig af materialer fra det "nordre Batterihus" (se 391- 1 AH).

Den nærliggende Moseby Skovfogedbolig er opført 1905, da Fideikommiset igen sammenlagde sine to nordlige skovparter.

Tre boliger for Fideikommisets skovfunktionærer: Moseby skovfogedbolig (Hesnæsvej 63) fra 1905, en skovfogedassistentbolig (Hesnæsvej 70) fra 1947 og en hegnsmandsbolig (Østerskovvej 2), genopført efter brand i 1990-erne.

Desuden to udflyttede gårde fra Moseby: "Syvhøjgård" (Syvhøjvej 1) med tilhørende aftægtsbolig (Syvhøjvej 2) fra 1947 samt "Skippergården" (Skippergårdsvej 7).

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer i arkitekt omgivelser.

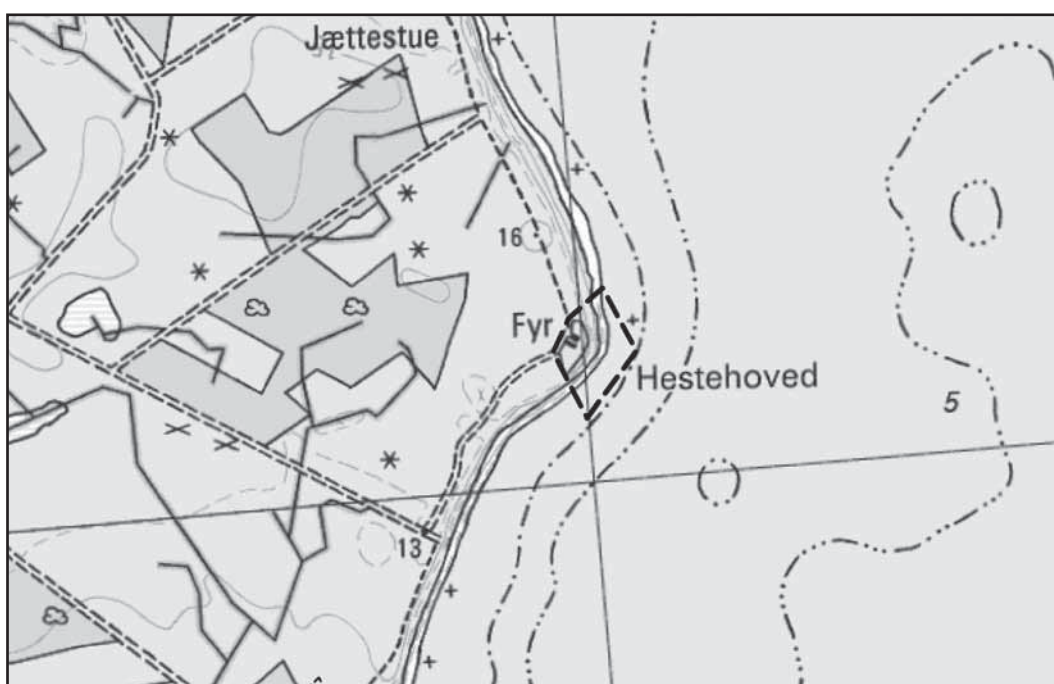
Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 AK Hestehoved Fyr

Fyr og fyrmesterbolig opført 1891 på den høje klint ved Hestehoved. I 1960 opførtes en kystudkigshytte og et radiofyr ved det gamle vinkelfyr. Hvidkalket fyrmesterbolig. Syd for denne en lav fyrbygning og to mindre udhuse af træ. Nord for boligen en kystudkigshytte i gasbeton og i vest et radiofyr.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser.

Kilder: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse og ansatte på Hestehoved Fyr

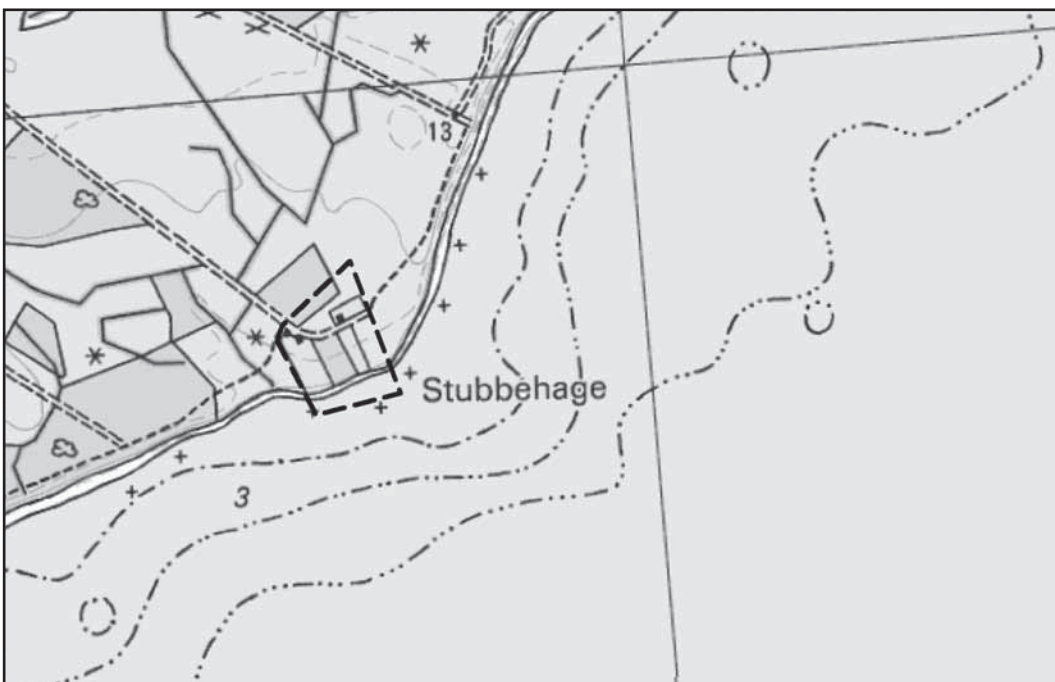

391 - 1 AL Stubbehagehusene

Ved Stubbehage lå i 1700-tallet to fiskerhuse. Om det er de eksisterende huse vides ikke. Husene har i tidens løb fungeret som boliger for hegnsmænd, skovarbejdere og savværksarbejdere.

To arbejderhuse: Bindingsværkshus (Stubbehagelinie 1) i gule sten med stråtag og med udhus i rødmalet træ. Rødstenshus (Stubbehagelinie 2) med stråtag og med rødmalet udhus i træ og sten.

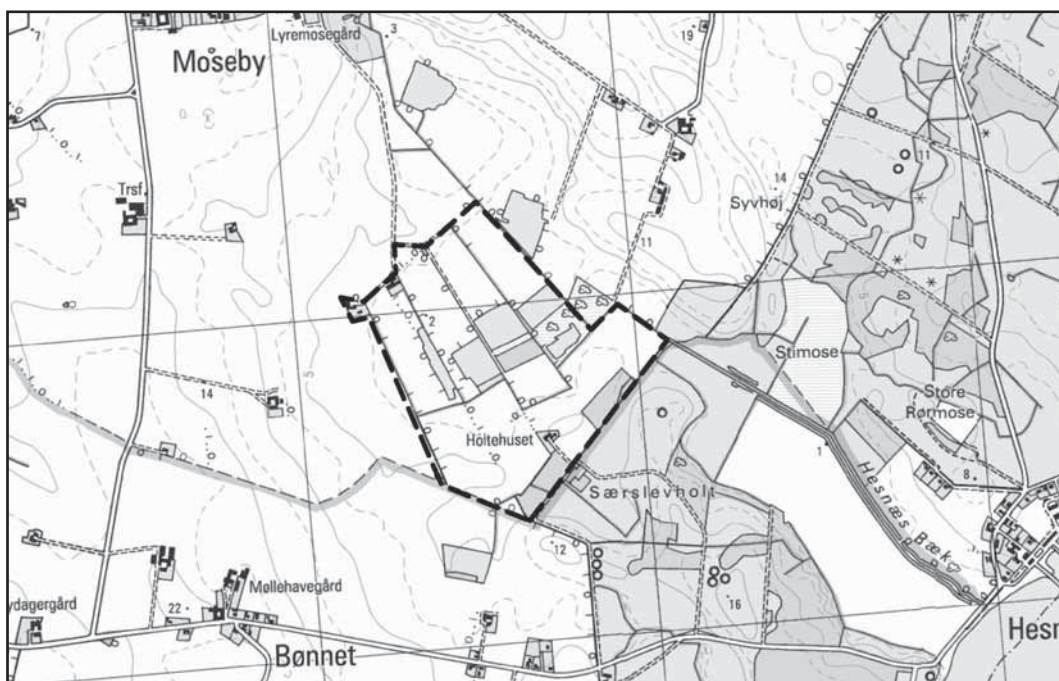

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse og Hans Anker Nielsen, Stubbehagelinie 2

391 - 1 AM Tørvegrave sydøst for Moseby

Moseområdet sydøst for Moseby kaldes o. 1800 "Kohaven". På 1890-kortet er det opdelt i en snes små englodder, og på 1942-kortet er blot angivet én enkelt tørvegrav. Her findes nu en række store tørvegrave, gravet under 2. Verdenskrig.

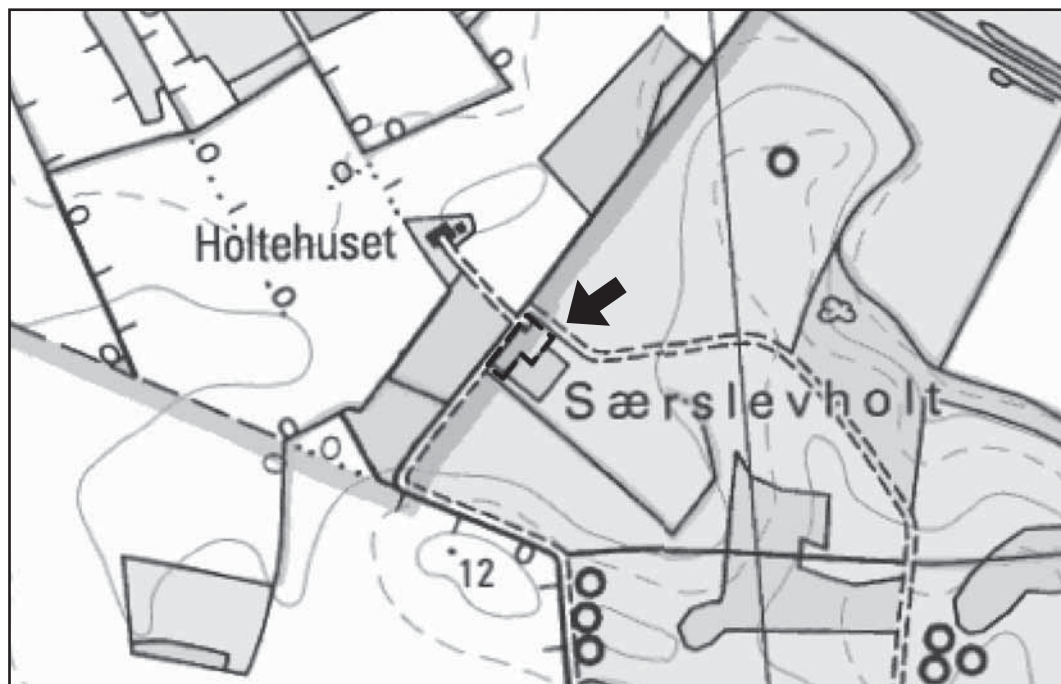
På den nordlige af de tre lodder ligger to tørvegrave ("fideikommisgravene"). Den østlige tilgroede grav er fra før 1942. På hver af de mellemste parceller ligger en stor, firsidet og vandfyldt tørvegrav.

I området er der desuden bevaret adskillige enge, der fortsat er i drift (græsning og høslæt).

Sårbarhed: Kulturlandskabet er sårbart over for ophør af engdrift, tilplantning og tilgroning.

Litt.: Målebordsblad

391 - 1 AN Hegnsmandshus i Særslevholt

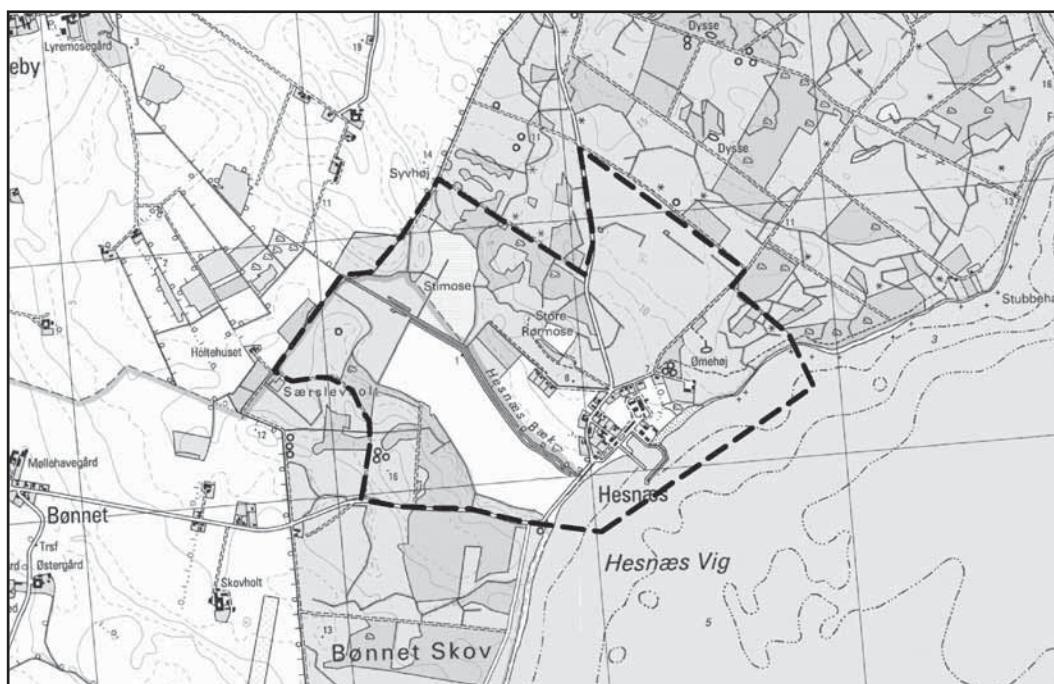
Hegnsmandshus. Stråttækt stuehus (Holtehusvej 2) i røde sten. Staldbygning i bindingsværk og gule sten.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 AO Hesnæs

Fiskerlejet Hesnæs nævnes i en kilde fra 1458, men det må formodes, at der allerede tidligere er fisket fra Hesnæs Vig. I 1580-erne havde Hesnæs 11 fiskerboder og en bofast befolkning.

Classen købte Hesnæs Huse i 1771. Folketællingen i 1801 nævner 18 fiskere i Hesnæs, der 1806 omtales som "det vigtigste fiskerleje på Falster". 1801 lod Classen en skovridergård: "Petersminde" med 25 tdl. tjenestejord opføre i skoven lidt nord for Hesnæs. Øst herfor var der 1776 anlagt en indhegnet agernhave på 12,5 tdl. ("Hesnæs Arnevænge").

Under stormfloden 1872 blev fire af husene i Hesnæs ødelagt, hvad der synes at have fremskyndet Fideikommissets planer om at bygge nye huse i byen, og 1873 blev der opført nye huse til de familier, der var blevet hjemløse ved stormfloden (arkitekt Vilhelm Tvede 1826-91).

Havnen blev bygget 1878 - 80. 1882 blev der bygget havnefogedbolig og i 1886 et (nu nedrevet) pakhus. Senere etablerede kornhandler Andersen en kornimport og fik opført et kornmagasin ved havnen, og senere en bolig på Bønnetvej.

1897 opførte Fideikommiset en ny skovriderbolig i Hesnæs, og i 1901 blev der opført et savværk tæt ved havnen. 1911-12 opførtes fire ens skovarbejderhuse på Stimosevej. 1963 oprettede aktieselskabet Hesnæs Fisk en fiskefiletfabrik på havnen. I 1984 blev savværket lukket.

Det er arkitekt Gotfred C. Tvede (1863 - 1947), der som en slags varemærke for Fideikommiset skabte "Hesnæshusene" med de karakteristiske stråbeklædte vægge og udskårne gerigter omkring døre og vinduer.

Havn, anlagt 1878, havnefogedbolig (Hesnæsvej 71), opført 1882, kornmagasin (Bønnetvej 57), fiskeeksportvirksomhed (Bønnetvej 69) og en række garnhuse.

Otte "Hesnæshuse" (inkl. Havnefogedboligen) med stråklædte vægge (Hesnæsvej 65 -78)

Skovriderbolig (Bagerste Vej 8), opført 1897 (arkitekt Gotfred C. Tvede), savværk (1901-84) og to tilhørende funktionærboliger (Bagerste Vej 2 og 4) samt beboelsesbygning (Bagerste Vej 6) og fire skovarbejderhuse (Stimosevej 1-7), opført 1911-12.

Tre nyere enfamiliehuse (Bønnetvej 51-55), det ene med en købmandsforretning (Bønnetvej 55), opført 1903 af kornhandler Andersen. Bønnetvej 51 er opført som bolig for fiskeriforpagter Andersen, der i 1908 byggede et dobbelthus (Bønnetvej 59 -61) til sine to børn.

Desuden eng, stejleplads og en lav dæmning (sten i beton) langs Bønnetvej.

I skoven, umiddelbart nord for byen ligger en gruppe oldtidshøje, bl.a. en jættestue ("Ørnehøj") samt en inddiget planteskole (Hesnæs Arnevænge) og de jorddiger, der har heget markerne omkring den nu forsvundne skovridergård "Petersminde".

I øvrigt henvises til bygningsregistranten: Huse i Hesnæs, 1984.

Sårbarhed: Beboelseshusene er sårbare over for væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Stejleplads og de erhvervsrelaterede bygninger er sårbare over for funktionstømning, forfald og nedrivning. Engen er sårbar over for tilgroning, såfremt kreaturgræsning ophører.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Litt.: Håndbog, p. 425 ff., Åstrup, p. 96 (Petersminde), Husene i Hesnæs, Udgivet af Fredningsstyrelsen og Stubbekøbing kommune 1984. Hesnæsbogen, Blade af Hans Mortensens Levnedbog, Erindringer fra Hesnæs i årene 1825 - 1856, 1958.

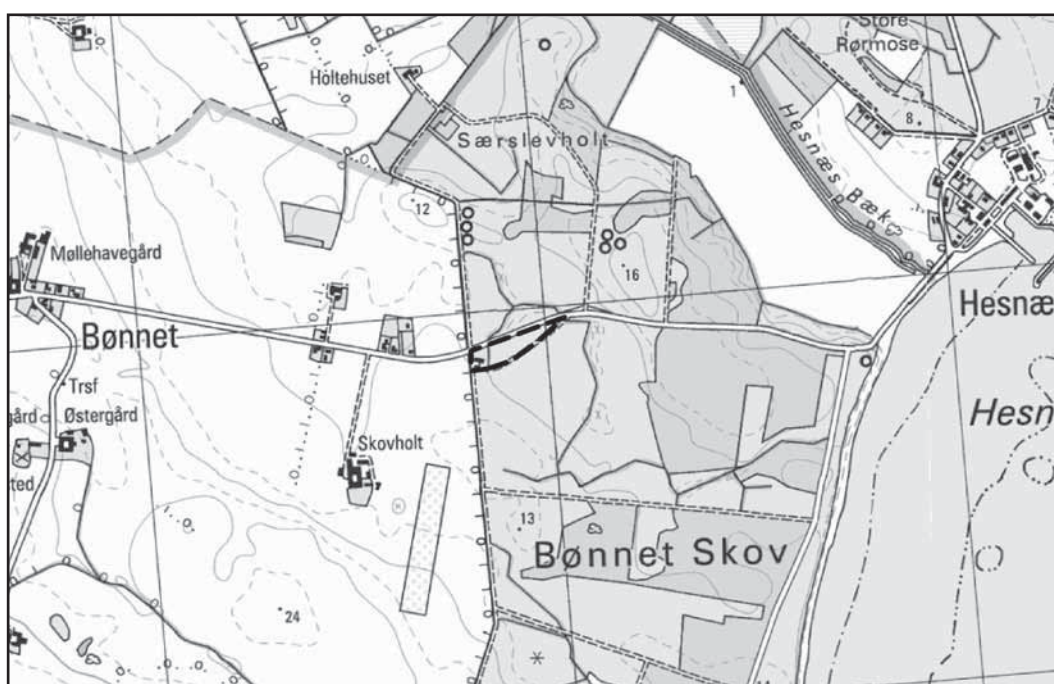
391 - 1 AP Skovfogedhus ved Bønnet Skovled

Stedet fungerede som skovfogedsted fra 1808 til 1877 og blev derefter bolig for køremænd og skovarbejdere.

Skovfogedsted: Stråttækt stuehus og staldbygning i gule sten. De to vestgavle i sorttjæret træ. Skovvejen sydøst for huset er en rest af en gammel landevej.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

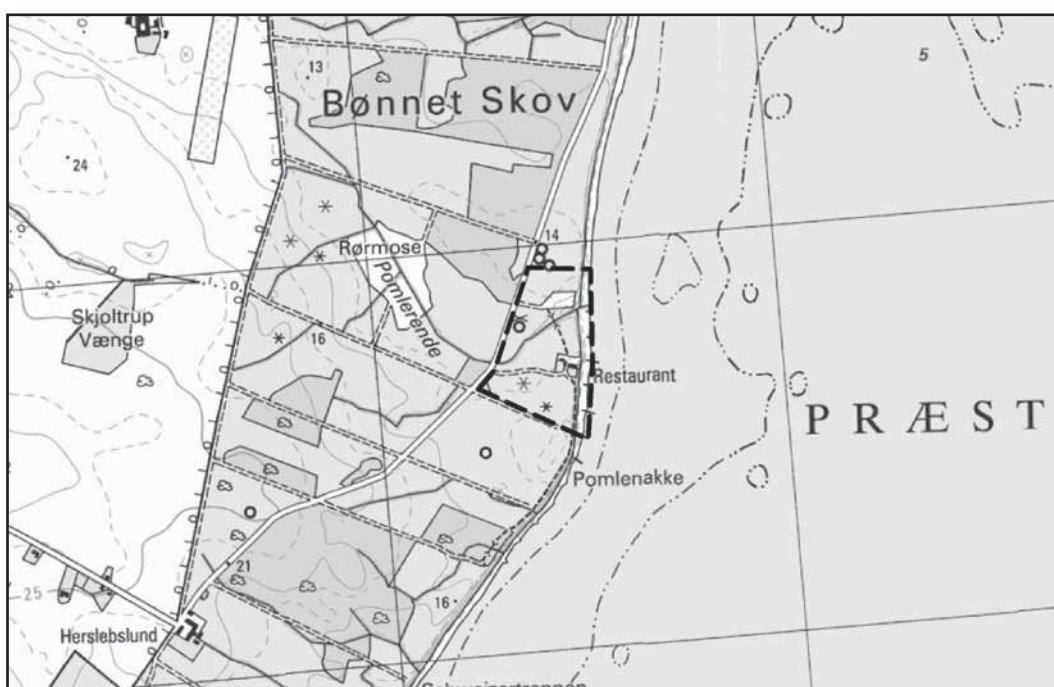

391 - 1 AQ Pomlenakke Traktørsted

Hegnsmandshuset ved Pomle Nakke er opført 1892, udhusene er fra 1894. Da Jørgen V. Nielsen i 1909 blev hegnsmand opførtes en pavillon med ret til udskænkning. I en længere årrække (indtil 1972) lå der en lille campingplads umiddelbart syd for traktørstedet.

Hegnsmandshus i gule sten og med eternittag. Bag dette en træpavillon med bliktag. Udhuse i bindingsværk og i sorttjæret træ.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 AR Herslebslund

Opført 1829 som skovriderbolig og fungerede som sådan indtil 1897. Stedet har navn efter "Generalens" bror, Peter Hersleb Classen, der også gav navn til den gamle

skovridergård ("Petersminde") ved Hesnæs. Efter opførelsen af den nye skovriderbolig i Hesnæs 1896 blev Herslebslund forpagtergård.

Skovridergård: Stråklædt og stråtækt stuehus med avlsbygning. Hvidkalket vinkelbygning med stråtag og tjæret bindingsværk. Sorttjæret, stråtækt vognskur. Tæt nord for gården en vandings-grav.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

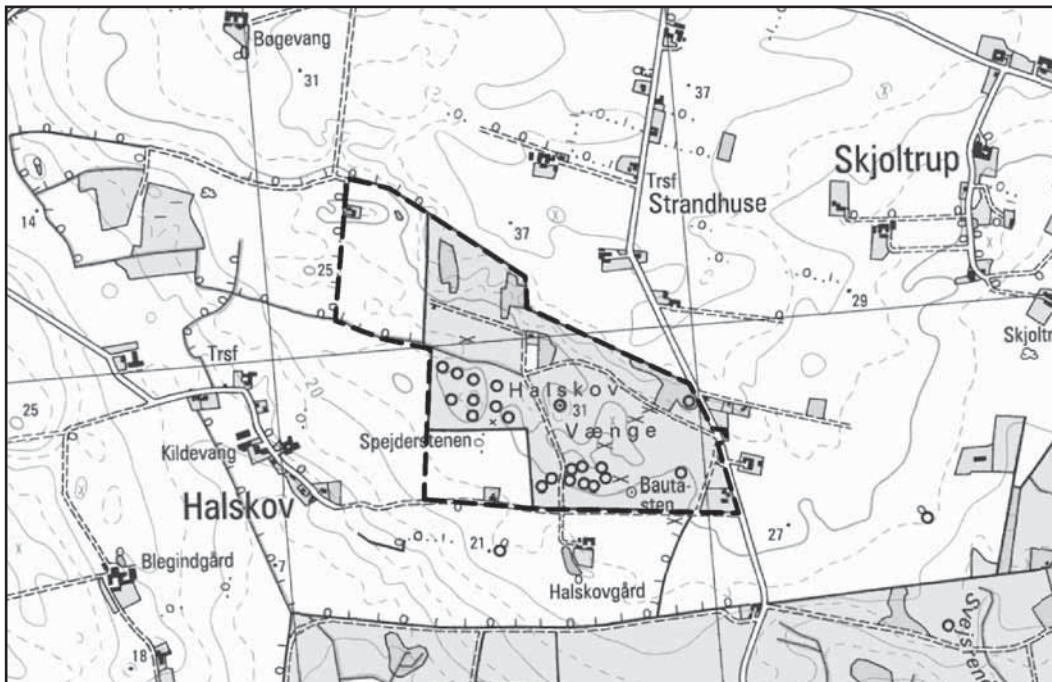
Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 AS Halskov Vænge

Før udskiftningen var Halskov Vænge bare tre små skovstykker omgivet af sandede, ufrugtbare marker. 1776 blev markerne lagt til skoven og besået med agern og hegnet. I sidste halvdel af 1800-tallet blev der lagt yderligere arealer til skoven.

1974 blev skoven erhvervet af staten og udlagt som "fortidsmindeskov". 1995 blev størsteparten af skoven udlagt som græsningsskov og urørt skov. Skoven rummer 78 bronzealderhøje og 6 stendysser, højryggede agre, Falsters største vandreblok ("Spejderstenen") og et antal gamle bøge.

Midt i skoven ligger et hegnsmandshus og i skovens sydøstlige hjørne ligger et skovfogedhus (1905). Det fungerede som skovfogedbolig indtil 1970. SV for skoven et køremands hus. Øst for skoven et lille stråklædt og stråtækt skovarbejderhus. 1989 erhvervede amtet "Halskov Enge", et husmandssted umiddelbart

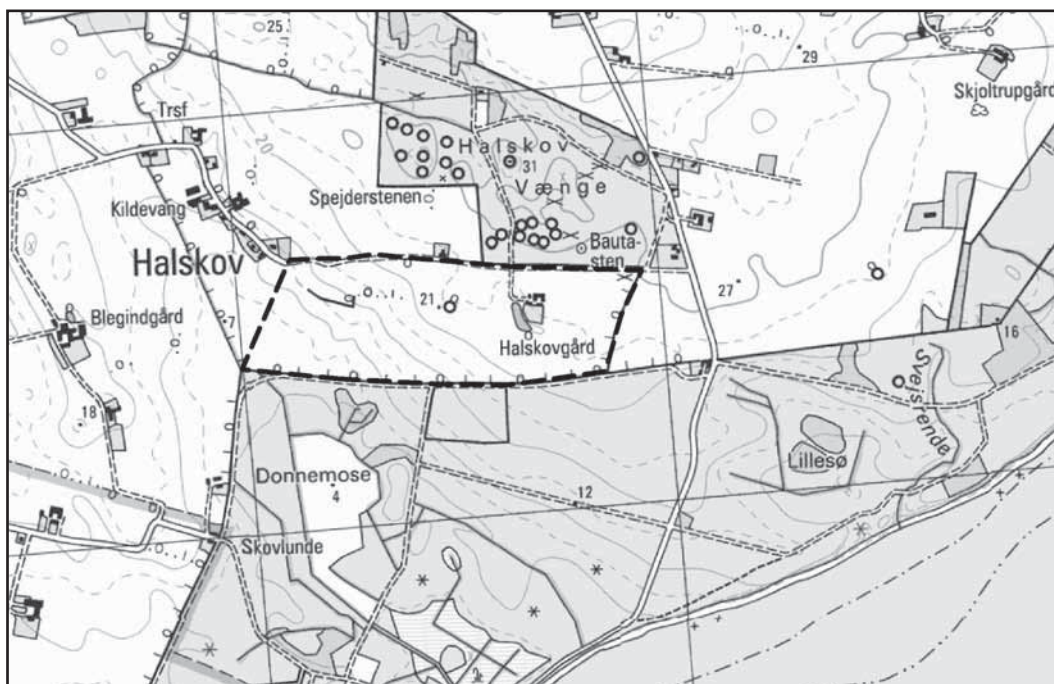
vest for skoven. Jorden er nu udlagt til vedvarende græsning. Syd for Halskov Vænge ligger en halv snes overpløjede oldtidshøje m.m.

Sårbarhed: Området er sårbart over for strukturelle ændringer af vejforløb og omgivelser. Fortidsminderne er sårbare over for tilgroning. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De overpløjede oldtidshøje er sårbare over for dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Kilder: Frits V. Larsen og Museet Falsters Minder (arkæologi)

Litt.: Halskov Vænge, Vandreture i statsskovene 1988

391 - 1 AT Halskovgård

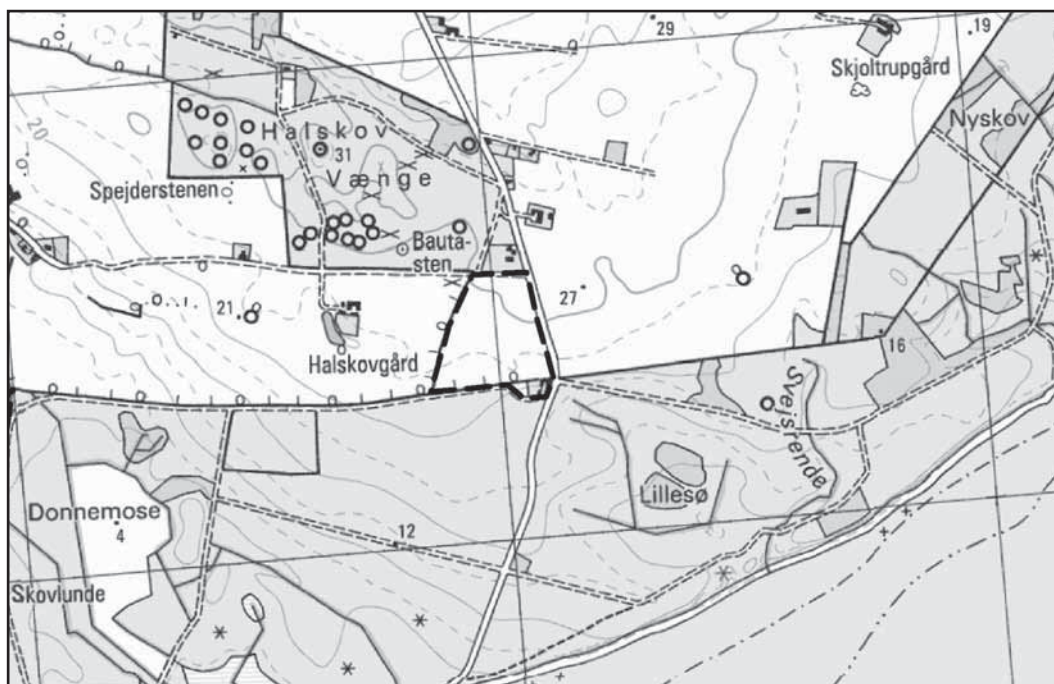
Fæstegården Halskovgård blev 1902 fritaget for fæstetvang og blev forpagtergård. Stuehuset er opført 1907, avlsbygningerne er ældre. Henholdsvis øst og vest for gården ligger en runddyse og en mægtig gravhøj.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Fortidsminderne er sårbare over for tilgroning og nærgående pløjning.

Litt. Fideicommis p. 461.

391 - 1 AU Hegnsmandshus ved Bregninge Opkørsel

Det nuværende hegnsmandshus ved Bregninge Opkørsel var 1807 - 1905 skovfogedbolig. Det blev 1905 erstattet af det nye skovfogedhus i Halskov Vænge.

Gammelt skovfogedsted: Hvidkalket stuehus i bindingsværk med vinkelbygget, hvidkalket staldlænge. Alt med stråtag. Sydgavl stråklædt. Ældre, stråtekt vognport i træ samt udhus.

På den tidligere tjenestejord adskillige overpløjede høje og et velbevaret "knipplingsgærde" (stengærde af stablede sten).

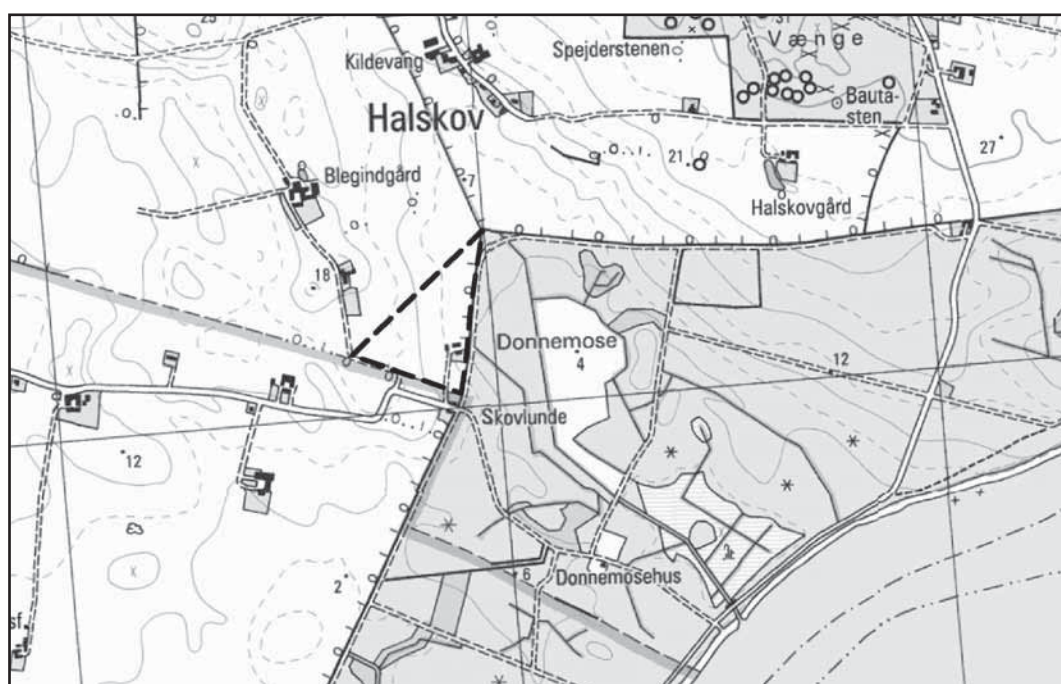
Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De overpløjede høje er sårbare over for dybde pløjning og terrænændring.

Kilder: Frits V. Larsen og P. Willemoes-Nielsen, pens. skovfogeder, Korselitse

391 - 1 AV Skovlunde

Skovlunde er én af Fideikommisets mindre gårde. Forpagtergård: Gulkalket stuehus med stråtag. Avlsbygning ligeledes gulkalket. Sorttjæret trælade.

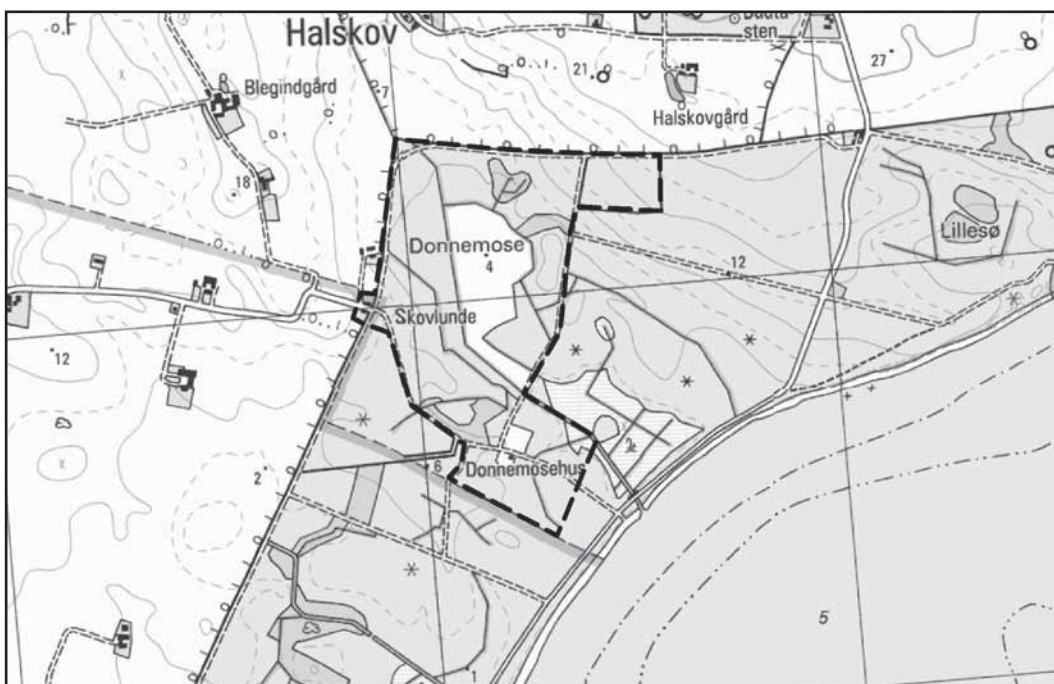
Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 1 AW Donnemose

"Donnemosehus" er et stråtagt og delvist stråklædt skovarbejderhus. Vestende i bindingsværk og røde sten. I skovkanten "Skovlundehuset", et hegnsmandshus med fritliggende staldlænge. Begge bygninger er hvidkalkede og stråtækte.

Ved Donnemosehus lå et teglværk, oprettet 1797 og i funktion til 1863. Ca. 100 meter øst for huset findes rester af en teglovn, der på 1836-kortet betegnes "Kalk-ovn". Syd for skovvejen en række flade lergrave.

Nord for huset ligger skovens sidste græssede skoveng.

I skovens nordvestlige hjørne findes nær Halskov Bæk flere regelmæssige gravede sænkninger, der må formodes at være karpedamme fra dronning Sophies tid (1589-1632).

I tilknytning til det markante hasselbevoksede skovdige mod Halskovgård findes et velbevaret arnevænge, der på tre sider er afgrænset af grøftevolde.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Teglovn, lergravene, karpedammene og arnevænget er sårbare over for tilgroning, terrænændringer og maskinel skovdrift. Skoveng er sårbar over for tilgroning.

Kilder: Frits V. Larsen og P. Willemoes-Nielsen, pens. skovfogeder, Korselitse

Litt: Niels Chr. Rasmussen, Bidrag til Nykøbing slots historie, 1989 p. 65

391 - 1 AX Dæmninger ved Lillesø og Svejsrende

Ved skovvejen nær kysten findes to betydelige dæmningsanlæg tværs over to lavninger med mindre vandløb. Den vestligste af disse fungerer som vejdæmning over bækken der afvander Lillesø, der på 1836-kortet er angivet som en anselig sø. Ved Svejsrende findes en lignende dæmning lidt syd for skovvejen. Dæmningerne må tolkes som mølledæmninger fra middelalder/ renaissance eller som fiskedamsdæmninger.

Sårbarhed: Dæmningerne og deres omgivelser er sårbare over for tilgroning, terrændringer og maskinel skovdrift.

Kort fra 1836

391 - 1 AY Donnemose Feriekoloni

Feriekolonien er opført 1919 for Frederiksberg Kommunelærerforening. Arkitekt Alfred Cock-Clausen. Feriekoloni bestående af tre sammenbyggede længer i rød-malet træ og stråtag. I syd en tilhørende toiletbygning i samme materialer. I syd- og østlænge, åbne verandaer bag træsøjler.

Sårbarhed: Kolonien er sårbar over for skærpede myndighedskrav, funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Godsdrift, p. 341 ff.

391 - 1 AZ Tunderup hegnsmandshus

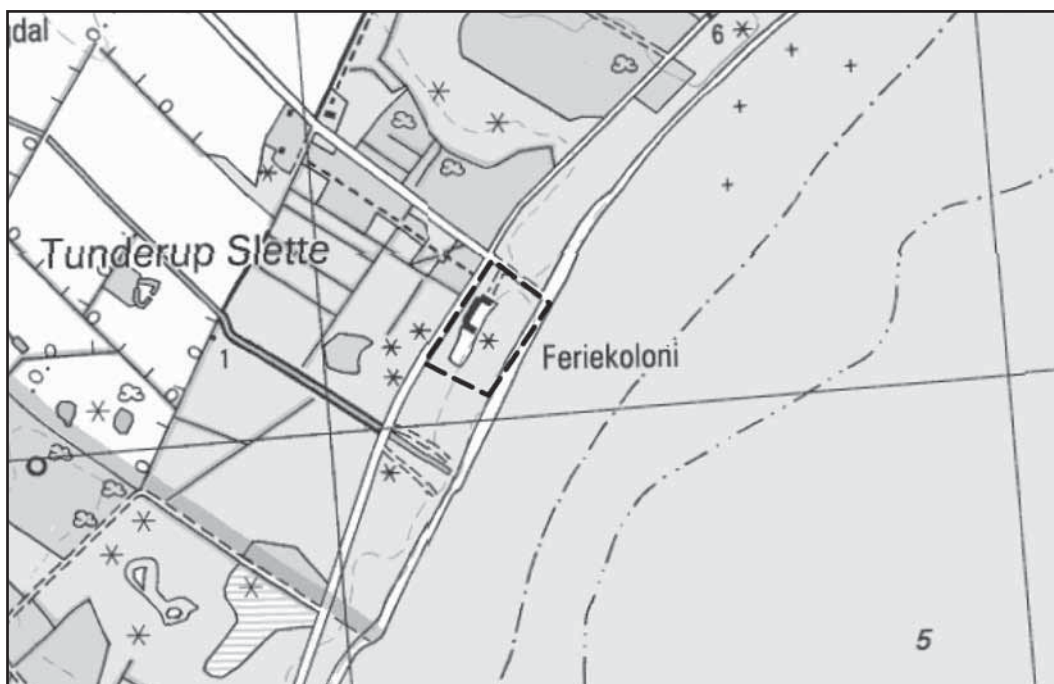
Hegnsmandsbolig, genopført efter brand i 1940-erne. Hvidkalket, stråtækt hegnsmandsbolig (Tunderup Strandvej 15). Ældre baghus beklædt med sorttjæret træ.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse og Christian Clausen, Tunderup Strandvej 15

391 - 1 AÆ Tunderup Feriekoloni

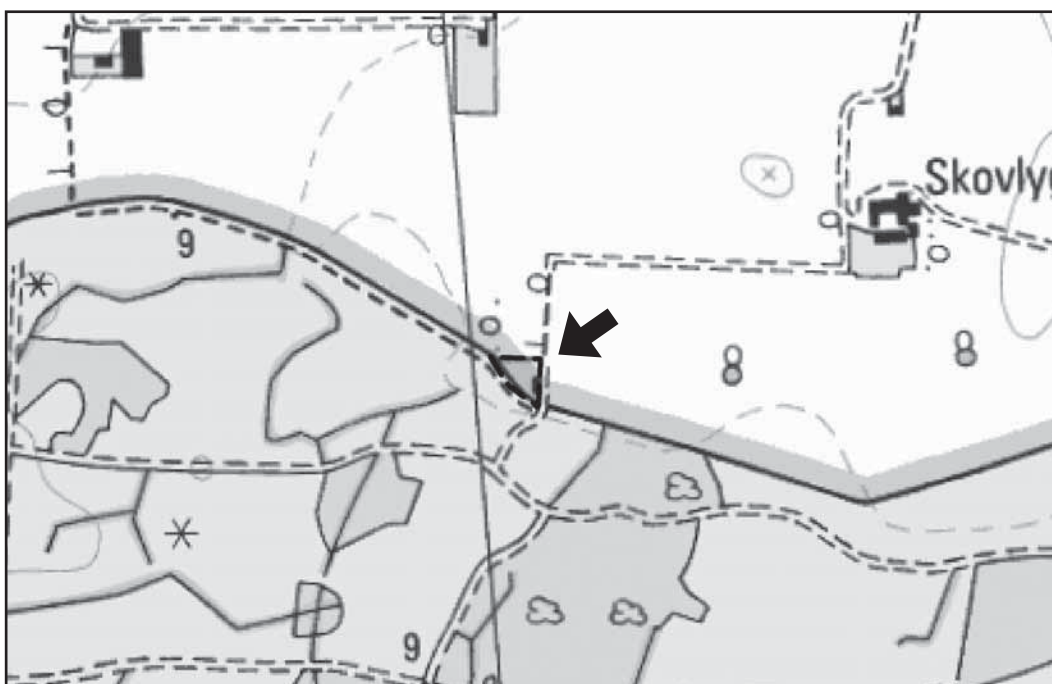
Feriekoloni, opført af Frederiksberg Lærerforening 1958. Blev 1982 erhvervet af Fideikommiset. Tunderup Feriekoloni har, ligesom de to gamle kolonier, tre længer: En lang længe langs vejen og to kortere længer ned mod stranden. Alt i sortmalet træ og med paptag.

Sårbarhed: Kolonien er sårbar over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Godsdrift, p. 172.

391 - 1 AØ Køremandshus ved Tunderup

Stråklædt og stråtækt køremandshus med sorttjæret udhus.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 1 AÅ Garret

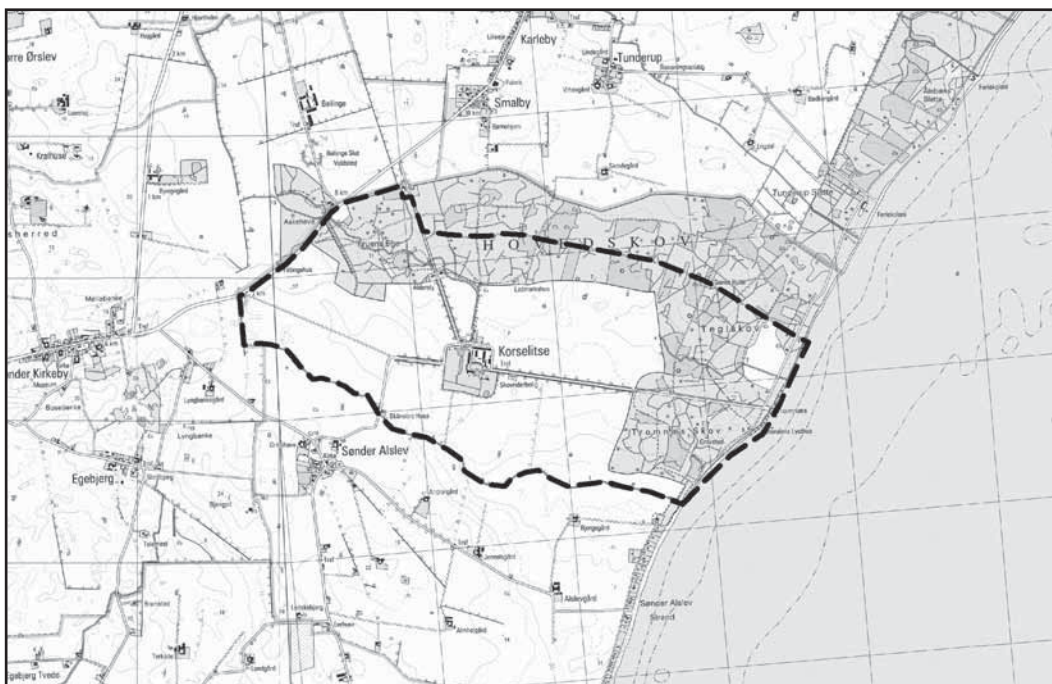
To hegnsmandshuse opført som erstatning for Sølyst-husene, der blev ødelagt ved Stormfloden 1872. Husene er begge opført i bindingsværk, det ene har delvist stråklædte sider.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 - 1 BA: Korselitse Hovedgård

Korselitse kendes fra Falsterlisten (o.1230) som landsbyen Kœcæliz. Navnet tolkes som slavisk.

I tilknytning til landsbyen opstod i middelalderen hovedgården Korselitsegård. 1603 kom Korselitse under kronen og fungerede som ladegård for Nykøbing Slot. Landsbyens ti gårde blev - lidt efter lidt - nedlagt, og 1718 kom Korselitse under det nyoprettede Falsterske Ryttergods.

Ved ryttergodsets salg 1766 blev gården købt af prins Carl af Hessen, der 1768 afhændede gården til generalmajor Johan Frederik Classen, som i løbet af en kort årrække opkøbte store dele af det omkringliggende bøndergods.

Med Classens overtagelse iværksattes fra 1773 omfattende grundforbedringsarbejder på hovedgårdsmarkerne og 1785 var alle 11 kobler "afdelte" ved dobbelte grøfter. Skovens indfredning påbegyndtes 1795, og 1795-1804 opførtes de nye retlinede skovdiger. Efter Classens død 1792 oprettedes "Det Classenske Fideikommis", hvis midler skulle anvendes til velgørende og oplysende formål.

Omkring 1850 blev godsets drift ændret på afgørende vis. Landboreformerne var omsider fuldført og bortsalget af bøndergodset begyndte. 1848 var Næsgård Agerbrugsskole genrejst. Eksperimentparcellen Bjergegård var (1844) bortforpagtet, og det blev besluttet at oprette et nyt storlandbrug, Bellingegård. Hermed blev hovedgårdens drift udstykket på fire forpagtergårde (foruden de nævnte: Karlsfelt og Korselitse).

Efter bøndergodsets bortsalg blev skovbruget snart af større betydning end landbruget.

1947 blev de to lollandske hovedgårde Fuglsang og Priorskov lagt sammen med det Classenske Fideikommis.

Korselitse omfattede ved Classens død størstedelen af området øst for en linie fra Stubbekøbing til Sønder Kirkeby. Efter en række frasalg af gårde og huse består Fideikommisets falsterske del nu af: Korselitse Hovedgård, Næsgård, Bellinge og Bjergegård (1090 ha) samt skovene Hovedskoven, Mellemskoven og Østerskoven (1690 ha). Sammen med nogle mindre gårde og en række huse danner dette et sammenhængende område, der strækker sig fra Grønsund Færgested og 16 kilometer sydpå, langs Østfalsters kyst.

Litt.: Fideikommis p. 311 ff. og 424 f., Åstrup p. 95 f.

Hovedbygning og øvrige fredede bygninger m.m:

Korselitse hovedbygning er opført 1775-77, formentlig efter tegning af A. Kirkerup. Kavalerfløj med sydfløj er fra sidste halvdel af 1700-tallet. Mellembygningen, der forbinder hovedbygningen og kavalerfløjen, er fra 1830-erne. Hestestalden er fra 1780. De nævnte bygninger (Tromnæs Alléen 2 og 2 C, D, E og F) er fredet hhv. 1918, 1984 og 1991.

Litt.: Fredede Bygninger 1995, p.146.

Funktionærboliger m.m:

Godsforvalterbolig i røde sten (o.1900). Vest for denne står to ældre huse: "Tiendehuset", hvor bønderne afleverede deres korntiende og "Kalkhuset" begge i bindingsværk og røde sten.

Forpagterbolig (nu inspektørbolig) opført 1856 (gule sten/kalket mur), sammenbygget med en lavere mejeribygning i røde sten, der senere er ombygget til forvalterbolig. Syd for kavalerfløjen ligger to havehuse i hhv. bindingsværk og træ. Ved SV-hjørnet af den fredede hestestald findes endnu et havehus i bindingsværk. Huset skal oprindeligt have været hovedbygningens retiradehus. I parken en stråtækt iskælder (1779) opført af kløvede kampesten.

Park og alléer m.m.:

Park anlagt af brødrene Mansa 1777.

I tidsrummet 1770 - 1780 anlagdes de tre alléer ved Korselitsets hovedbygning: "Tromnæs Alléen", "Møllealléen" og "Hjortebjerg Alléen". Jorddigerne mellem alléer og mark er bemærkelsesværdige ved at være bølgede, fordi de er anlagt hen over højryggede agre. I "Fruens Ege" er der endnu en gammel allé: "Røveralléen", en kastanie-allé med tilhørende grøftevolde.

Ved Korselitsevej står den 400-årige eg "Eva". En jævnaldrende eg "Adam" væltede i 1956, men er erstattet af en nyplantet eg. Træerne står i et anlæg med klippede bøge.

I den vestlige kant af Fruens Ege står "Fittinge-egen" også kaldet "Valdemarsegen", der formentlig er landets største eg. I "Fruens Ege" står et mindesmærke, udformet som et fjeldparti for P.H. Classen direktør og godsinspektør fra 1836 til 1886. Skoven rummer desuden en fredet høeng med gamle ege.

Kilde: Svend Ambus, gartner på Korselitse

Avlsbygninger m.m.:

Under ledelse af arkitekt V. Tvede gennemførtes omkring 1870 en række større byggearbejder, men kun den gamle hestestald og den gamle vognport (1866) er bevaret. De øvrige avlsbygninger er - stort set - opført efter påsatte brande i 1914 og 1921: Kviestald og svinestald (1921) i røde sten og en mægtig, rødmalet trælade (1921), værksted og mejetærsker-garage (røde sten), tømmerskur og vognport (træ) samt et halmfyr med halmlade (metalplader). -Nord for den store trælade ligger en ældre fårest i kløvet kamp.

Litt.: Fideikommis p. 434 ff. og Speciale p. 44 f.

Arbejderboliger m.m.:

Nord for Korselitse ligger fire mindre funktionærhuse: Tjenerbolig (Korselitsevej 5), et hvidkalket bindingsværkshus med stråtag samt tre arbejderhuse: Et gulkalket dobbelthus med røde tegl (Tromnæs Alleen 1-3), et stråtækt hus beklædt med sorte brædder (tidligere havemandsbolig), (Tromnæs Alleen 5) og et nyere, gulkalket fodermesterhus med røde tegl (Tromnæs Alléen 7).

Ved Tromnæs Allé ligger to ens arbejderhuse (Tromnæs Alleen 6-8) af træ, begge rødmaledede og med røde tegl. I sydkanten af Hovedskoven ligger Lillemarkshuset (Ledmarkshuset) opført som et dobbelthus i gule sten og med stråtag. På vejen mod Sønder Alslev ligger - på grænsen til hovedgårdsjorden - de to "Skånebrohuse". Det ene er et to-familiehus i gule sten (Korselitsevej 9). Det andet er et rødt træhus med stråtag (Korselitsevej 10).

Rytterdiger i skoven:

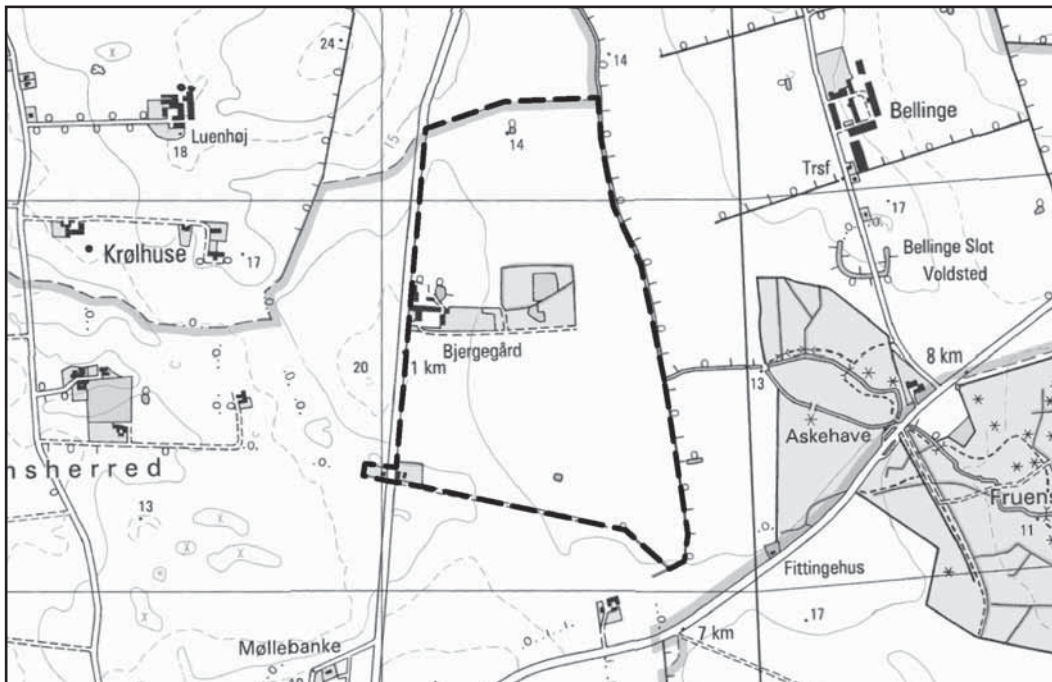
I Teglskov ses - nord for skovvejen, der fra Tromnæs-alléen fører til stranden - et system af jorddiger fra de hestefolde, der blev anlagt af rytteriet (efter 1718)

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Sårbarhed: Hovedgårdslandskabet er sårbart over for tilplantning og andre væsentlige ændringer af landskabsstrukturen. Alléer og hegn er sårbare over for rydning. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 1BB Bjerpegård

Gården "Bierge" omtales i 14. århundrede. 1779 er hvervede Classen "Bjerregårde", hvis marker blev lagt under Korselitse. Oprindeligt var det tanken at oprette en agerbrugsskole, men gården blev i stedet udlagt som eksperimentparcel. Den blev i 1844 bortforpagtet. Gårdens jord (o. 180 tdl.) var for størstedelens vedkommende vandlidende og af relativ ringe beskaffenhed. 1933 gennemførtes omfattende dræningsarbejder, der forbedrede gårdens værdi.

1856-67 var der på Bjerregård en "Lærestalt for bønderpiger", hvis formål var at "oplære bønderpiger i alt, hvad en dygtig bondekone bør forestå".

Gårdens gamle bygninger blev 1903 - 11 erstattet af tidssvarende bygninger.

Bjerregård (Bjerregårdsvej 7). Stateligt, gulmalet stuehus (1911). Mod vest to længer: Kostald (1903) og lade (1905). Mod nord et fritliggende svinehus (1906) og en remisebygning.

Syd for gården et to-families arbejderhus (Bjerregårdsvej 9 - 11): Sorttjæret træhus (o. 1910) med stråtag. Baghus bevaret. På den modsatte side af vejen et nyere arbejderhus (Bjerregårdsvej 4) i røde sten.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Fideikommis p. 446 ff., Årsskrift 2000 p. 13 ff.

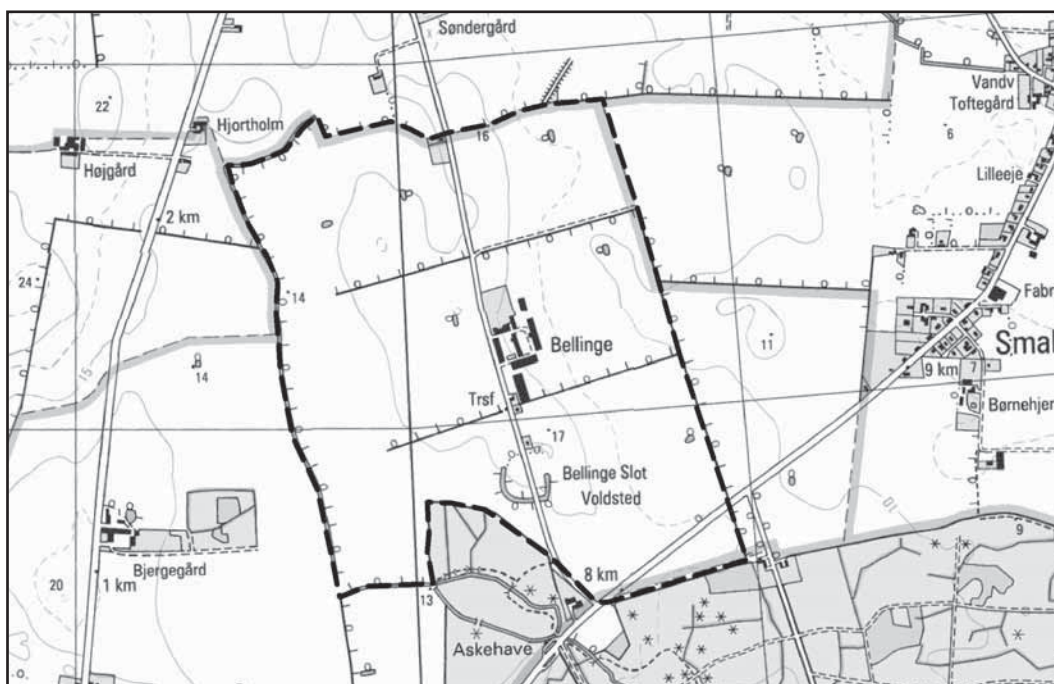
391 - 1 BC Bellingegård

Den middelalderlige hovedgård Bellinge blev i det 17. århundrede lagt under Korselitse. Af denne er kun det cirkulære voldsted bevaret.

1849 blev avlsgården Bellingegård oprettet af tre af Korselitsets elleve marker. Gården var på 240 tdl. ager og 60 tdl. eng fordelt på otte marker afgrænset af de endnu bevarede kobbellegn. Stuehus og avlsbygninger blev opført 1850. Ved århundredskiftet blev de ældre, dårlige bygninger ombygget (1907-09) eller erstattet af nye. Efter en brand opførtes 1910 en mindre svinestald, og to nye længebygninger. I den ene længe: ko- og svinestald og i den anden længe: hestestald, vognport, maskinhus og laderum. Desuden opførtes en anelig trælade.

Bellingegård (Bellingegårdsvej 7). Stuehus og to længebygninger i røde sten. Mod syd en stor, rød trælade. Øst for stuehuset en ældre rødstensbygning. Desuden en del nyere bygninger bl.a. ridehal og en ny svinestald.

Syd for gården ligger tre arbejderhuse: to ens rødstenshuse fra århundredskiftet (Bellingegårdsvej 11 - 13) og et nyere rødstenshus (Bellingegårdsvej 9).

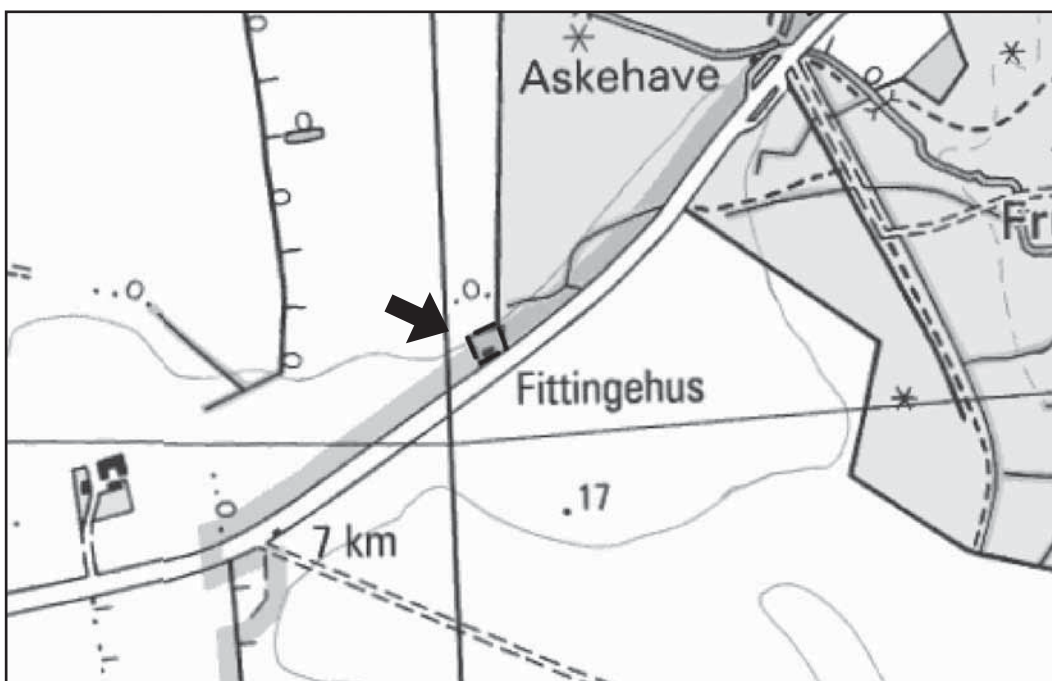

Lidt længere mod syd ligger det cirkulære voldsted, delvist omgivet af en våd grav.

Gårdens marker kanted af koppelhegn fra o. 1850 (overvejende hassel). Mellem Bjerpegård og Bellinge løber Korselitsets gamle hovedgårdsdige.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Hegnene er sårbare over for rydning og ophør af stævning.

Litt.: Fideikommis p. 453 ff.

391 - 1 BD Fittingehus

"Fittingehuset" (Grønsundsvej 211), var 1815 - 1879 skovfogedbolig. Stråklædt og stråtækt hegnsmændshus med to ældre baghuse.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

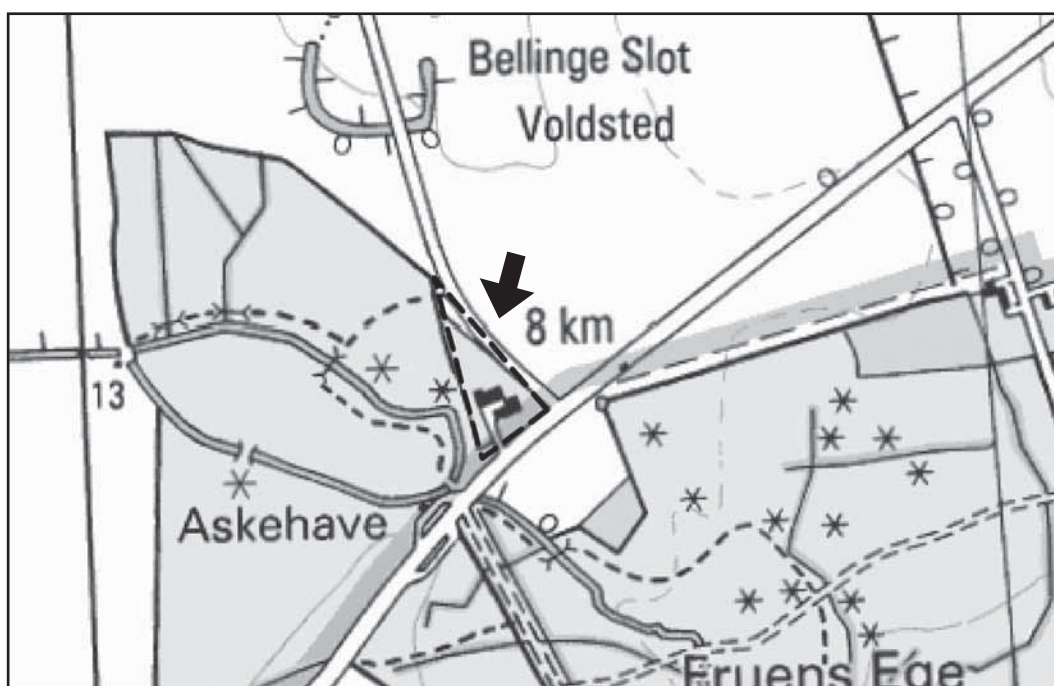
Kilder: Frits V. Larsen og P. Willemoes-Nielsen, pens. skovfogeder, Korselitse

391 - 1 BE Bellinge Lægebolig

Oprettelsen af børnehjemmene i Karleby og ved Korselitse, Plejestuen i Karleby og Hjortebjerg Skole gjorde det 1867 nødvendigt at ansætte en læge, der samtidig skulle være huslæge for godsets funktionærer og arbejdere. Lægeboligen blev indrettet i et gammelt hus, restaureret af G.Tvede. Lægeboligens baghus var fra 1786 til 1828 bolig for distriksskytten. Huset fungerede som lægebolig 1836-1976.

Lægebolig (Grønsundsvej 215). Særdeles velbevaret stuehus og baghus. Begge stråtækte og i røde sten. Stuehuset har mod vest en tilbygning (o.1920) i sorttjæret træ.

Vest for huset en større terrænsænkning, formentlig en gammel karpedam.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Frits V. Larsen, pens. skovfoged, Korselitse

Litt: Fideikommis p. 190 f., Årsskrift 1999 p. 29.

391 -1 BF Dyrlægebolig og skovfogedbolig

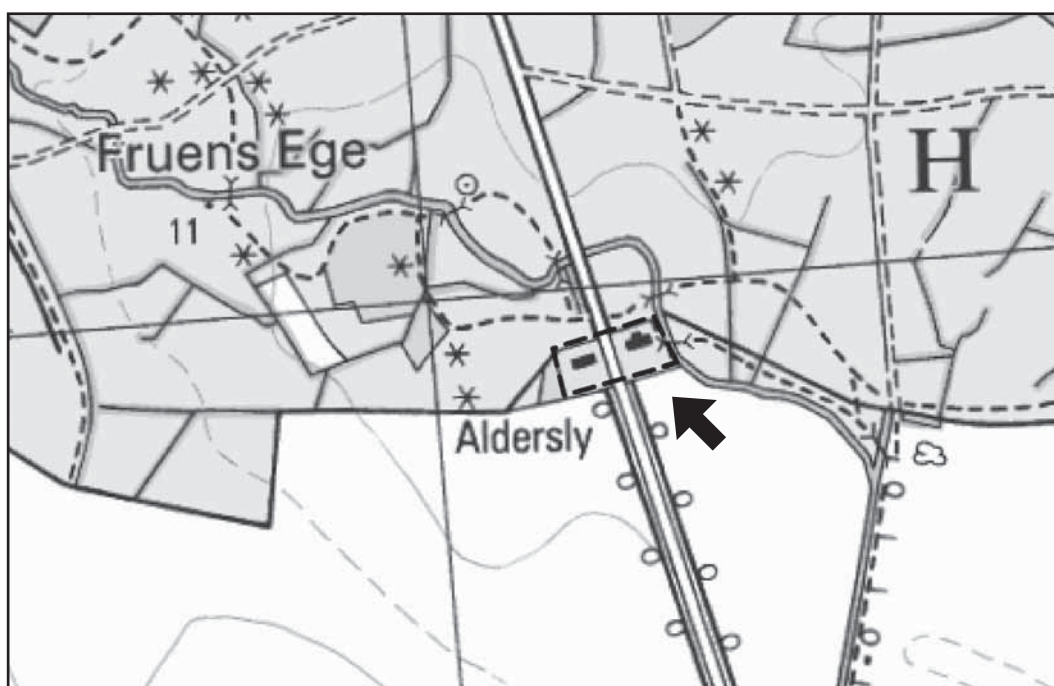
Dyrlægebolig (Korselitsevej 2). Stråttækt og stråklædt stuehus med stråttækt bindingsværksbarhus i røde sten. Hjortebjerg Skovfogedbolig (Korselitsevej 1). Stråttækt stuehus med sort bræddebeklædning og stråttækt bindingsværksbarhus i røde sten.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: P.Willemoes-Nielsen, pens. skovfoged, Korselitse

391 -1 BG Aldersly og Korselitse Børnehjem

Efter at have bygget ny bolig til forpagteren og istandsat direktørboligen, fandt P.H. Classen i 1856, at Fideikommiset ikke burde savne "en fri bolig for gamle udtjente arbejdere og deres enker" og udarbejdede tegninger og overslag til "Aldersly", der opførtes 1858. Bygningen var oprindeligt indrettet med to større og fire mindre stuer. I 1935 og 1950 blev der gennemført omfattende forbedringer af "Aldersly". Ved den sidste ombygning blev antallet af lejligheder reduceret til fire.

Korselitse Børnehjem oprettet o. 1865 i en bygning tegnet af arkitekt Tvede. Som børnehjemmet i Karleby (391- 1 BK) var det indrettet for 12 fattige pigebørn, der skulle opdrages og uddannes "til at blive duelige, tarvelige og kristelige tjenestepiger". Børnehjemmet blev 1910 udvidet til at kunne rumme 15 børn. Det blev nedlagt 1935 og fra 1936 blev bygningen anvendt som svagbørnskoloni. I 1979 blev den solgt til privat beboelse.

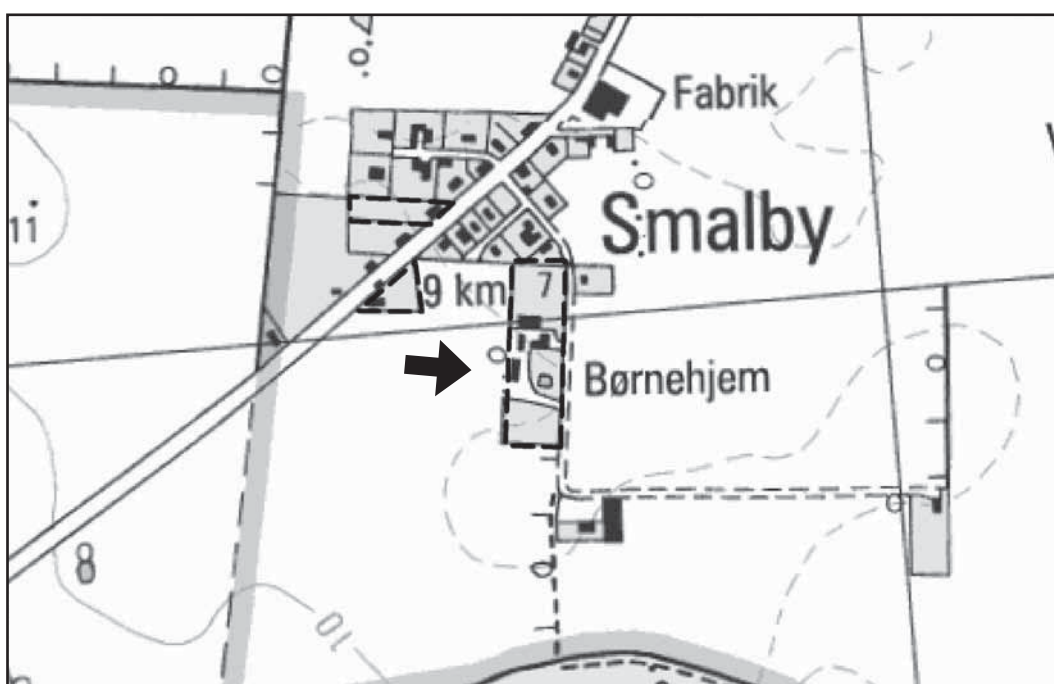
Friboligen "Aldersly" (Korselitsevej 4-8), længehus i gule sten, dateret 1853. Bagbygning ligeledes i gule sten. Alt med røde tegl. Desuden et langt, stråttækt brændeskur. Korselitse Børnehjem (Korselitsevej 3). Vinkelbygning i gule sten, dateret 1866. Bagbygning ligeledes i gule sten. Alt med røde tegl.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Fideikommis p. 180 f. og 496. Godsdrift p. 333 ff. og 336.

391 - 1 BH Hjortebjerg Skole

Hjortebjerg Skole, opført 1866, var en mellemting mellem børnehjem, skole og opdragelsesanstalt for 12 og senere 15, "unge, ukonfirmerede piger, som levede under forhold, der kunne virke moralsk nedbrydende". Til Hjortebjerg Skole hørte en lille have, et vænge og husdyr, der kunne give beskæftigelse og vænne pigerne til landhusholdningens almindelige arbejde. Fra 1935 forestod "Foreningen af 1837 til forsømte børns frelse" driften af skolen, som foreningen overtog i 1970. Bygningerne anvendes nu til privat beboelse.

Hjørtbjerg Skole (Hjørtbjergvej 16). Stateligt, vinkelbygget hus i røde sten (1866). Forhus i to etager og med markant frontspids med muret kors i toppen. Over døren står: "Kom Herren ihu på alle dine veje". Mod vest et samtidigt baghus i bindingsværk. Mod nord en nyere vinkelbygning fra 1948, ligeledes i røde sten.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Ejer af Hjørtbjerg Skole

Litt.: Fideikommis p. 183 f

391 - 1 BJ Karleby skoler

1854 bekostede Fideikommiset en ny skolebygning i Karleby mod at overtage den gamle skole og 1856 fastslog en domsafgørelse, at det ved ansættelse af lærere var Fideikommiset, der havde kaldsretten. Skolen søgtes bl.a. af børnene fra Fideikommisets to børnehjem.

Karleby gamle skole (Grønsundsvej 273) er opført i røde sten. En indskrift på en kvist daterer bygningen til 1877. Skolens gamle bagbygning er bevaret. Øst herfor ligger den nye kommuneskole (Grønsundsvej 275), bygget i røde sten 1922.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Årsskrift 1990, p.60 ff. og Trap

391 - 1 BK Karleby Børnehjem og Karleby Plejehjem

1863 blev Karleby Børnehjem oprettet som børnehjem for 12 fattige pigebørn. Det blev nedlagt 1891 for at skaffe plads til en udvidelse af "plejestuen" (det senere plejehjem).

Karleby Plejehjem blev oprettet 1877 som plejestue for 8 - og senere 14 - børn og unge piger, der var rekonvalescenter eller led af en sygdom, der ikke krævede hospitals-

pleje. Plejestuen var indrettet i en gammel syskole. 1883 blev dele af den gamle syskole erstattet af nybyggeri.

Efter børnehjemmets nedlæggelse blev plejehjemmet udvidet så det kunne rumme 30 patienter. I 1950 fik plejehjemmet status som rekonvalescenthjem. Det blev nedlagt 1975.

Karleby Rekonvalescenthjem (Grønsundsvej 279) består af to sammenbyggede rødstenshuse, begge med vinkelfløje. Over indgangsdør en medaljon. Ældre baghus i røde sten. I haven en stråtækt træpavillon. I haven et kildeanlæg, etableret af Peter

Hersleb Classen i 1883. Ved vejen en gartnerbolig (Grønsundsvej 277), et gammelt, stråttækt bindingsværkshus.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Fideicommis p. 178 f, 186 ff. og Godsdrift p. 317 f.

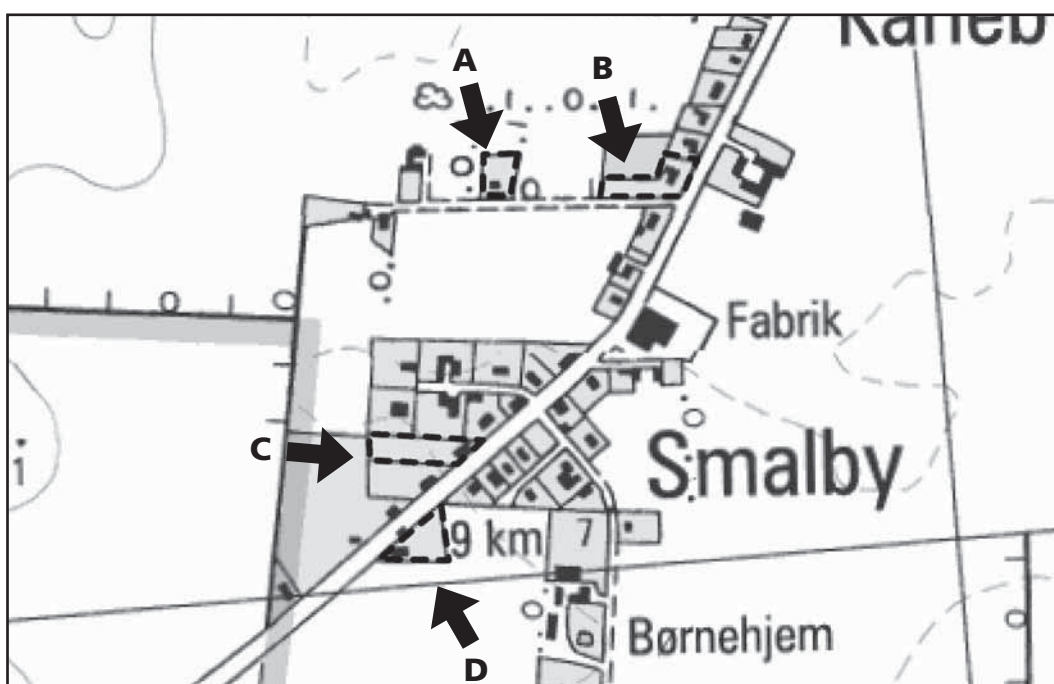
391 - 1 BL Fire Fideikommishuse (a - d) i Karleby

Syd for Karleby udstykkede Fideikommiset o. 1850 en række smålodder langs vestsiden af landevejen. Husrækken kaldtes Smalby. Her ligger 4 ældre huse, der må formodes at være opført af Fideikommiset:

- a) Stråklædt og stråttækt hus (Lilleje 2)
- b) Sorttjæret træhus med tegltag (Grønsundsvej 239)
- c) Stråklædt og stråttækt hus (Grønsundsvej 225A)
- d) Sorttjæret træhus med stråtag (Grønsundsvej 260)

Langs vejen mellem Karleby og Tunderup ligger tre karakteristiske huse med sorttjæret træbeklædning af "Fideikommis-type" (Tunderup Strandvej 18 - 22). Det østligste angives at være et gammelt hus, der oprindeligt skal have ligget syd for Tunderup. Det midterste af husene er forholdsvis nyt.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

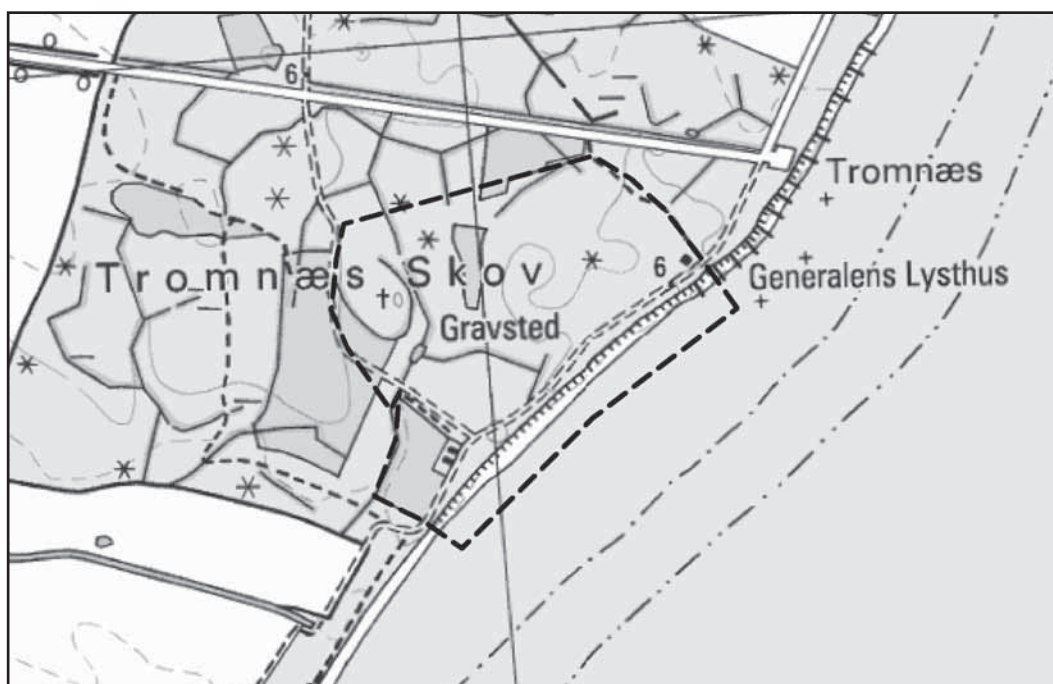

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

Litt: Årsskrift 1990, p. 65.

391 -1 BM Generalens Lysthus, Tromnæs skovfogedbolig og Begravelsen

Generalens Lysthus (Tromnæs Alléen 10). Skovpavillon opført ca. 1780-90 (A. Kirkerup), fredet 1918.

1807 blev der ved Tromnæs stationeret en kystmilits på 32 mand, indrettet et vagthus og anlagt jordvolde. Senere opførtes et skovfogedhus. Stuehuset er stråklædt og stråtækt. Fritliggende avlsbygning i kalket bindingsværk og med stråtag.

1825 blev generalmajor J.F. Classens fætter, generalkonsul Michael Classen, godsinspektør på Korselitse. Han lod indrette en skovbegravelsesplads omgivet af lave klippede bøgeplantninger til sig selv, sin hustru, en datter o.a.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Skovbegravelsen er sårbar over for forfald og væsentlige ændringer af anlæggets oprindelige elementer.

Litt.: Fredede Bygninger 1995, p. 146. og Fideicommis p.384 f. og 399.

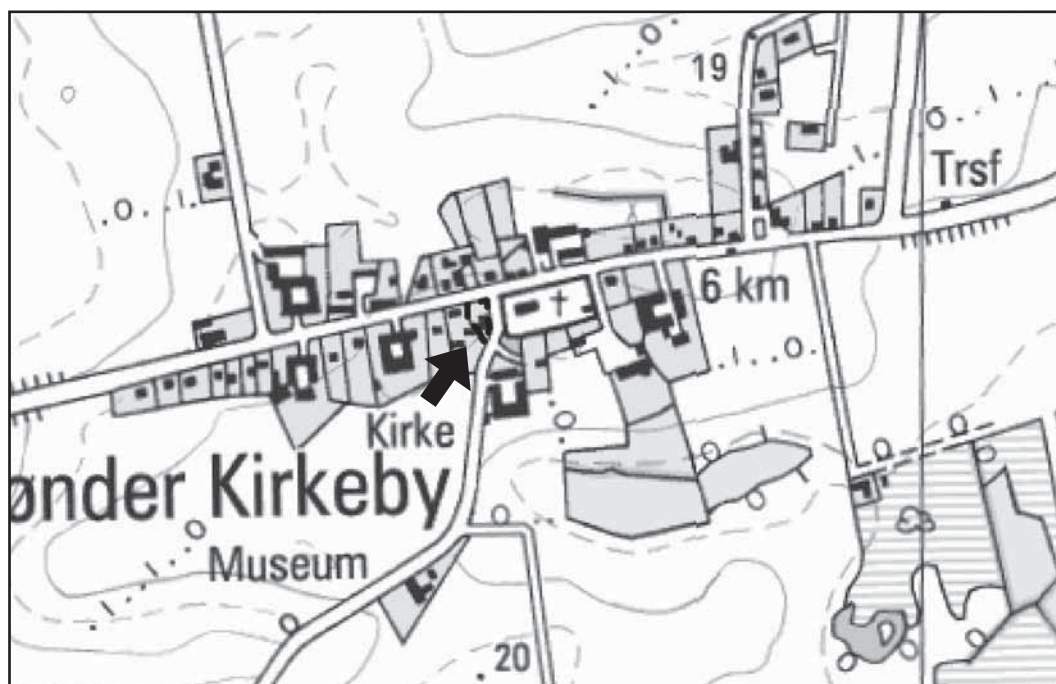
391 - 1 BN Børneasylet i Sønder Kirkeby

Asylet blev oprettet 1866 og fik egne bygninger i 1871. Bygningen blev moderniseret 1939. Asylet anvendtes indtil 1949 som syskole og senere som "roebørnestue". Ud over en stor asylstue rummede huset en mindre beboelseslejlighed for asylmoderen. Asylet blev nedlagt 1975.

Stråtækt asylbygning (Busserisvej 2) i røde sten. Over indgangsdør en medaljon. Bagbygning bevaret.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare overfor forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Fideicommis, p. 175 f. og Godsdrift p.326 ff.

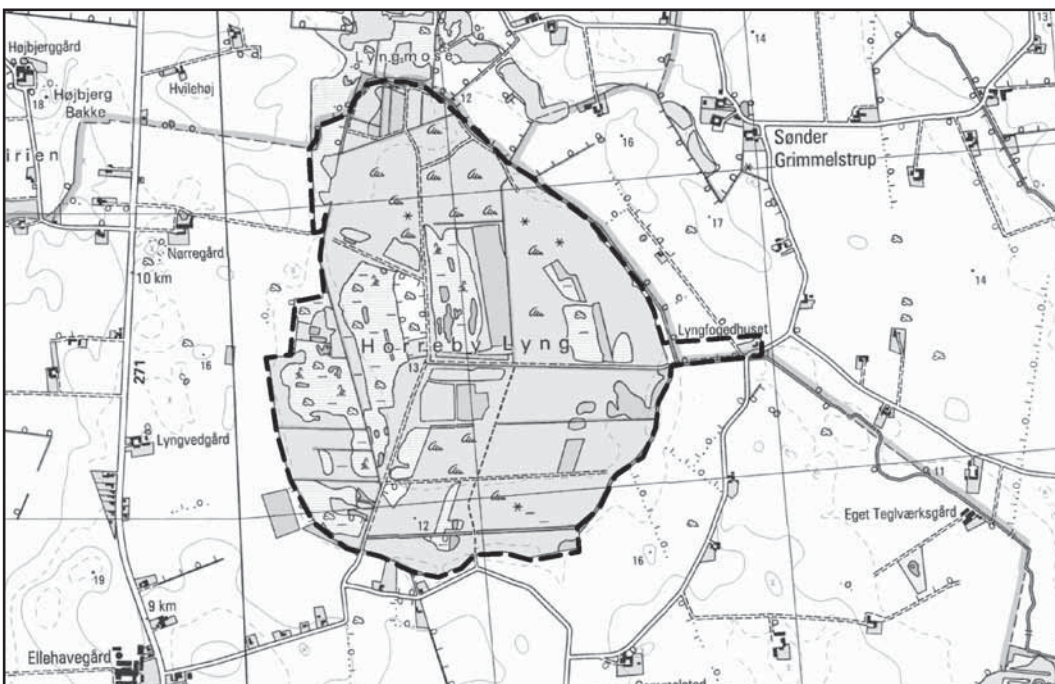

391 - 1 BO Horreby Lyng og Lyngfogedhuset

1774 sikrede Fideikommiset sig retten til at udnytte tørveforekomsterne i Horreby Lyng, der angiveligt var "en guldgrube af tørv", hvor der kunne produceres "17284 læs årligt i 100 år".

Tørvemosen blev dog næppe den rigdomskilde Fideikommiset havde drømt om. Dels var man ikke enejer, dels var direktionen mere interesseret i salg af brændsel fra Fideikommisets skove.

En lyngfoged, der havde samme status som skovfogederne, havde opsyn med skæring og udlevering af tørv. Indtil 1. Verdenskrig foregik det meste af produktionen ved "Skæring på tredjedel". Arbejderne kunne selv beholde en tredjedel af de tørv, de skar.

Under de to Verdenskrige foregik en intensiv tørvegravning i Fideikommisets tørvegrave i den nordlige del af Horreby Lyng.

Horreby Lyng er en vidtstrakt højmosse med talrige gamle tørvegrave. "Lyngfogedhuset" (Grimmelstrupvej 2) er et hvidkalket, stråtækt hus. Ældre avlsbygninger overfor stuehus.

Vest for "Lyngfogedhuset" løber én af de tre centrale adgangsveje til det såkaldte "Torv", midt på "Lyngen".

Sårbarhed: Tørvegravene er sårbare over for tilgroning. Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

Litt.: Fideicommis p. 483 f.

391 - 1 BP Stampemøllen ved Stubbekøbing

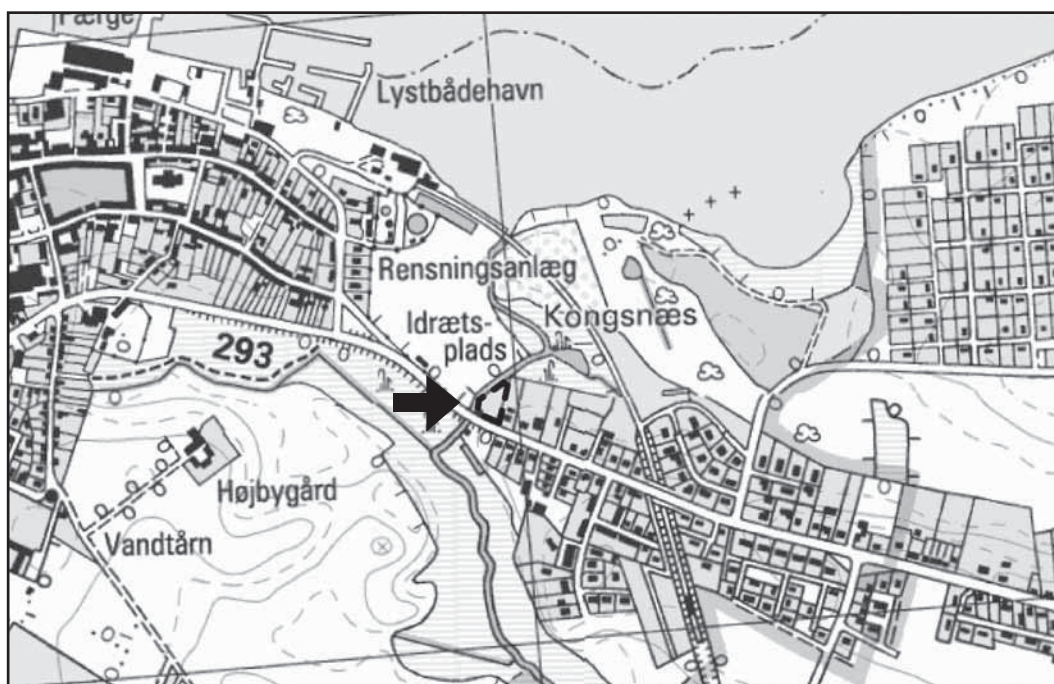
For at ophjælpe den lokale husflid indrettede Fideikommiset o. 1815 Stubbekøbing Vandmølle til stampemølle (hørbearbejdning). 1845 blev der opført et nyt stampe-

værk og den gamle vandmølle blev indrettet til tre beboelseslejligheder. Fideikom-miset har for længst frasolgt Stampemøllen.

Stampemølle (1845) i bindingsværk. Frontspids af træ mod vej. Hele bygningen er nu indrettet til beboelse. I haven et 1800-tals lysthus, ligeledes i bindingsværk.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

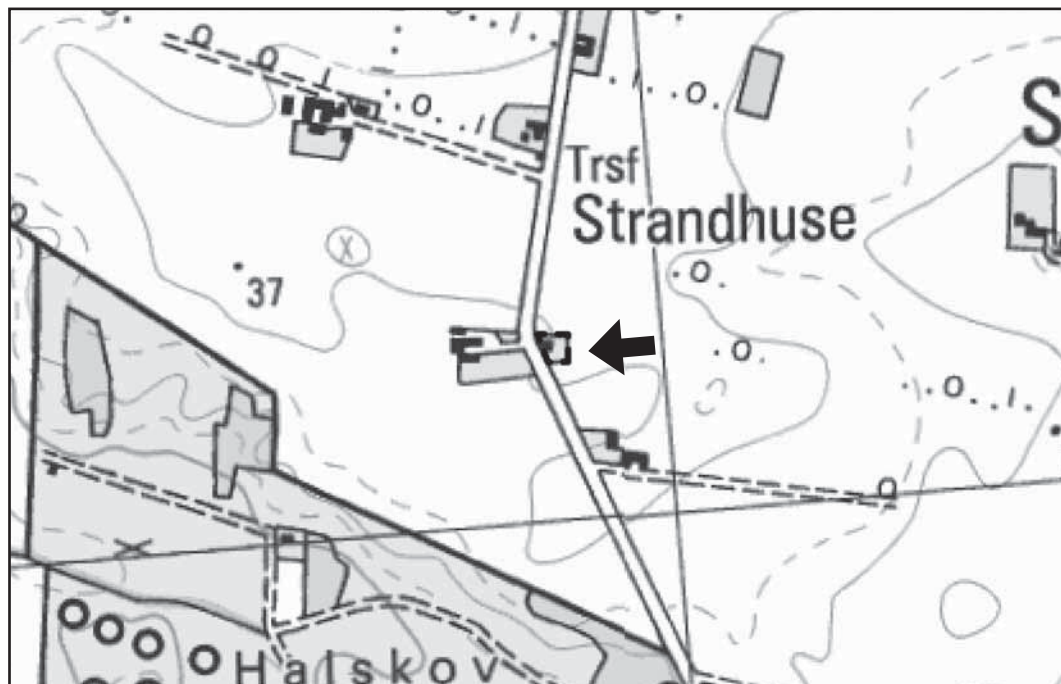
Litt.: Fideicommis p. 458 f.

391 - 1BQ Tvedehuset

o. 1990 erhvervede arkitekt Hans Dissing (1926 -1998) et ældre hus (Strandhuse 7), som han inspireret af Vilhelm Tvedes Fideikommishuse, lod ombygge til et moderne hus i Tvedes stil.

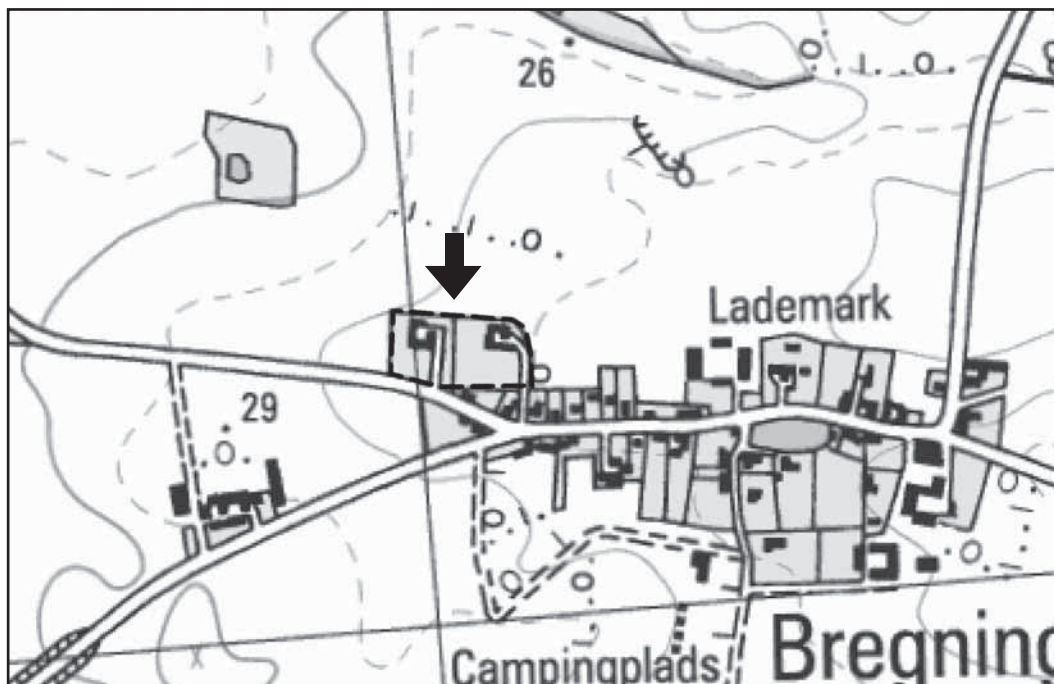
Til "Tvedehuset" tegnede Hans Dissing en moderne have med rørklædt terrasse-afskærmning.

Sårbarhed: "Tvedehuset" er sårbart over for væsentlige ændringer af husets arkitektur og omgivelser.

Kilde: Vif Dissing, Strandhuse 7

391 - 1BR Bregninge skoler

Ved udskiftningen af Classens ejendomme blev det besluttet at oprette tre nye skoler (Karleby, Bregninge og "Lundeskolen" i Tåstrup (391-1AF)), der hver fik tildelt 6 tdl. jord, hvad der var dobbelt så meget som husmændene fik. 1803 besluttede Fideikommiset at skolerne skulle indrettes som de "Classenske skoler" ved Frederiksværk.

Byggeriet iværksattes 1805. Skolen var i brug indtil 1908, hvor den blev afløst af kommuneskolen, vest for den gamle skole.

Bregninge gamle skole (Bregningevej 43). Den hvidkalkede og stråttækte skolebygning med et bagved liggende udhus (1805), er bygningsfredede (1970).

Kommuneskolen (1908) er vinkelbygget med klasseværelser i østlige og lærerbolig i sydlige fløj. Skolegård er omkranses af to lave længer (vaskehus og retirader).

Sårbarhed: Den gamle skole er sårbare over for forfald. Omgivelserne er sårbare over for væsentlige ændringer. Kommuneskolen er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Fideicommis p. 367 ff. og Fredede Bygninger p.145.

16 KULTURMILJØER (391 - 2 AA - AU) I UDKANTEN AF STUBBEKØBING BY

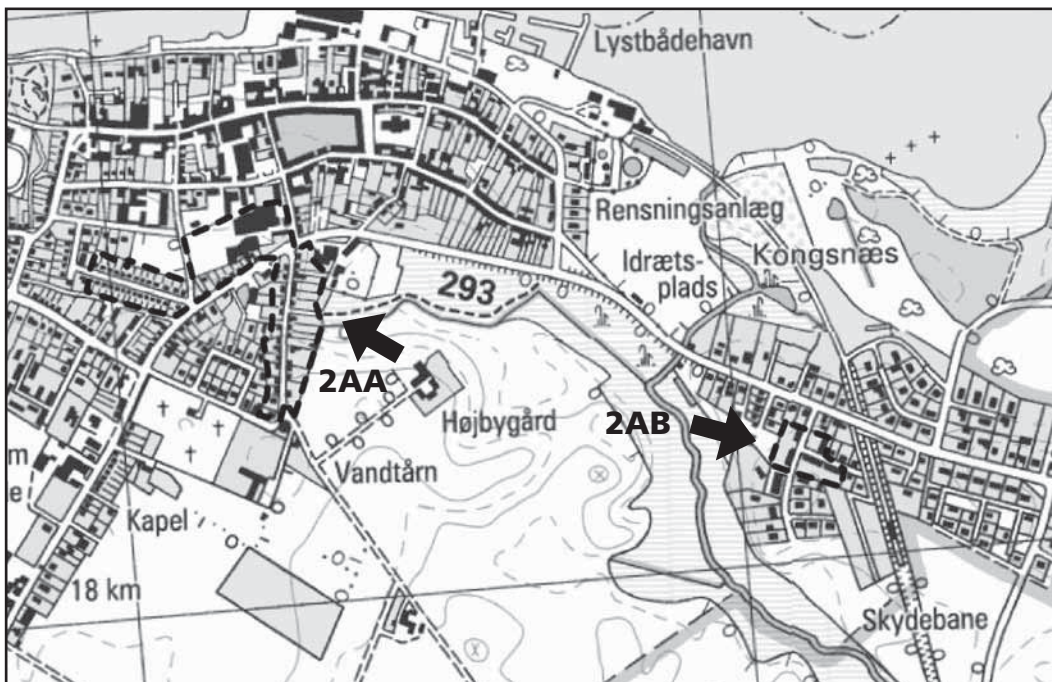
Af tidsmæssige årsager er der ikke foretaget en registrering af kulturmiljøerne i den ældste del af Stubbekøbing by. Der henvises til den grundige beskrivelse af byen i bygningsregistranten: "Huse i Stubbekøbing" og i "Fredede bygninger", der beskriver byens bevaringsværdige og fredede huse: (Trojels Gård (Vestergade 16) og Vestergade 43). Bygningsregistranten omfatter kun den gamle bykerne og som et supplement til denne er der nedenfor beskrevet en række bevaringsværdige kulturmiljøer udenfor den del af byen, der er beskrevet i bygningsregistranten.

Kilder: Karin Suhr Rasmussen, lokalhistorisk arkiv og Hakon Hagbarth, fhv. stadsingeniør.

Litt: Huse i Stubbekøbing, Udgivet af Fredningsstyrelsen og Stubbekøbing Kommune 1986, Fredede Bygninger, Miljø- og Energiministeriet 1995, p. 145.

391 - 2AA - AB "Fabrikken" med dens arbejder- og funktionærboliger

Tømrermester og møllebygger A.C. Rasmussen startede i 1845 en tømrervirksomhed i Bagergade. Allerede i 1854 blev virksomheden udvidet med et jernstøberi og virksomheden fabrikerede i mange år landbrugsmaskiner. Fabrikken blev 1938 overtaget af Nyboe & Nissen, som lavede kedler. Senere overtog Vølund virksomheden. I 1979 blev der etableret en cigarkassefabrik i fabrikkens bygninger. Fabrikken har i

alle årene været en væsentlig del af byens erhvervsliv. I 1917 beskæftigede fabrikken således o. 150 arbejdere. I tilknytning til fabrikken blev ved indkørslen i Bagergade bygget en direktørbolig til C.C. Rasmussen, der overtog virksomheden i 1876. Ved siden af denne ligger en ældre palæpudset udstillingsbygning. På fabriksområdet ligger en række ældre fabriksbygninger i røde sten.

I årene 1880 - 1920 opførtes en række funktionærboliger der endnu præger det omliggende kvarter: De små, ensartede arbejderboliger på Lindevej (1900-1920) og Karlsfeltsvej og de større funktionærboliger på Karlsfeltvej, nærmest fabrikken (2AA).

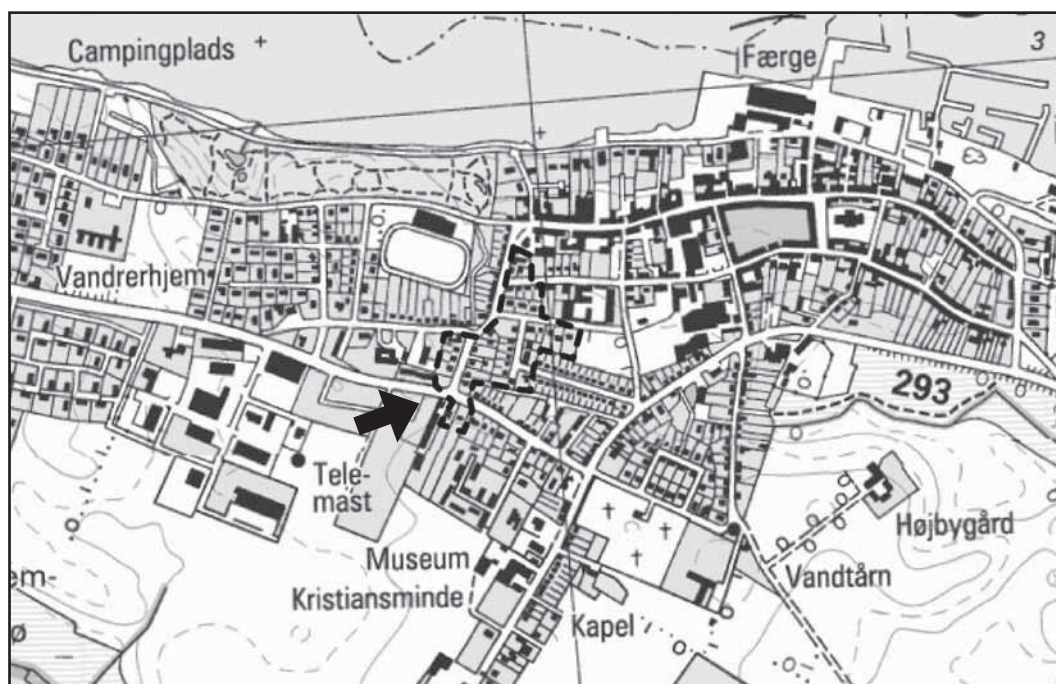

I 1940-erne manglede Nyboe & Nissen boliger til sine smede og opførte i samarbejde med Boligselskabet af 1942 rækkehusene i Smedevænget i byens østlige udkant (2AB).

Sårbarhed: Helheden i fabriksmiljøet er sårbart over for strukturelle ændringer af sammenhængen mellem byens gamle industrivirksomhed og dens boligområder. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2AC Villakvarteret øst for Frihedsvej

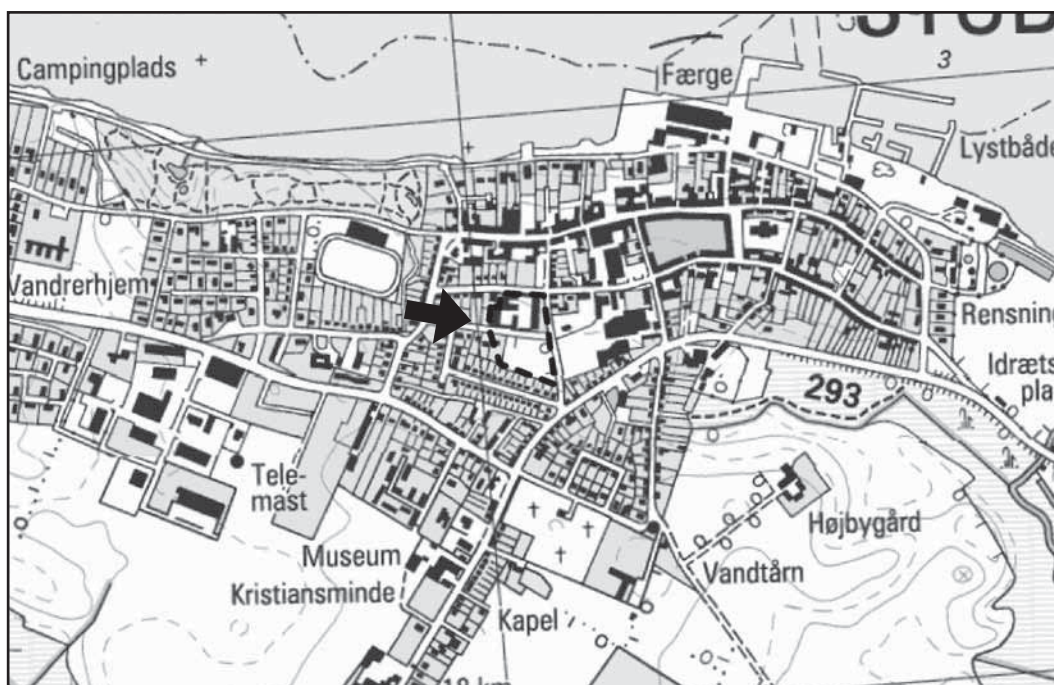

Vest for "Fabrikken" opstod i begyndelsen af 1900-tallet et villakvarter (Frihedsvej, Rønvej, Rosenvængets Allé, Alslevvej og Kastanievej) med en række gedigne villæer.

391 - 2AD Stubbekøbing Skole

Stubbekøbing Skole blev bygget 1906-07 (arkitekt Haunstrup) som afløsning for den gamle Borgerskole på Torvet (nu posthus). Skolen blev opført som to pavilloner forbundet af en mellembygning, samt en gymnastiksal. Skolens bygninger er udvidet med nybyggeri 1962, 1979 og 2002. En tidligere tømmeroplagsplads ("Vænget"), syd for skolen anvendes nu som boldbane.

Sårbarhed: Skolen er sårbar over for funktionstømning. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2AE-AH Sygehuse og alderdomshjem

Byens ældste sygehus (2 AE) på Nykøbingvej blev opført 1862 på en grund, skænket af agent Bentzon og væsentligst bygget for penge skænket af partikulier Elvers.

Sygehuset havde 8 sengepladser. 1914 blev huset overtaget af byens afholdsloge og har siden 1973 været i privat eje.

Det blev i 1914 afløst af sygehuset på Hans Egedesvej (arkitekt L. Kildegaard) (2 AF). Det havde o. 20 sengepladser og blev betjent af en overlæge og byens praktiserende læger. I 1945 ophørte sygehuset med at være alment sygehus og overgik til

amtet som Maribo Amts Tuberkulosehospital (1945-57) og fra 1962 som plejehjem for kronisk syge (Grønsundshjemmet). Siden 1973 har bygningen fungeret som plejehjem.

Epidemisygehuset eller isolationshuset (2 AG) blev bygget (1884) til isolation af syge søfolk. Det blev sidst brugt i 1914, hvor fire russiske søfolk blev bragt i isolation. Huset er nu i privat eje.

Alderdomshjemmet (2AH) er opført 1919 (arkitekterne J. Holck og C. Andersen) lidt øst for sygehuset. Bygningen fik i 1960-erne en tilbygning i syd. Bygningen fungerer nu som plejehjem.

Det ældste sygehus (Nykøbingvej 9) er opført i gule sten og har en tværføj med en karakteristisk buet gavl mod vejen (2AE). Det yngre sygehus er en kompakt fir-længet bygning i røde sten og med et hvælvet indgangsparti (2AF) - som gavlen på det ældste sygehus. Epidemisygehuset (Gl. Landevej 11) er en mindre bygning, opført i gule sten- (2AG).

Alderdomshjemmet er i to etager med altaner i begge gavle og med byvåben over indgangen (2AH).

I tilknytning til plejehjemmet er der i 1970-erne opført en række pensionistboliger, og senest i 1996 og 2000 en del beskyttede boliger.

På grunden foran sygehuset ligger den ene af byens tre bunkere fra 2. Verdenskrig.

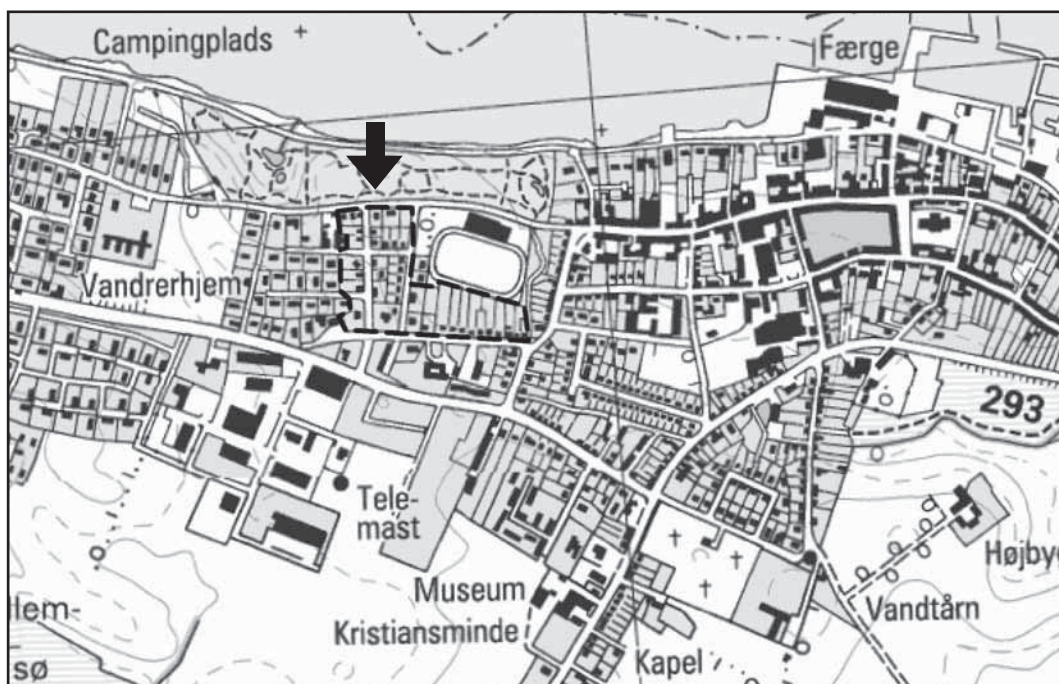
Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AI Villakvarter mellem sygehus og lystanlæg

Efter Første Verdenskrig opstod der, mellem sygehuset og lystanlægget, et villa-kvarter med mindre huse på Hans Egedesvej og med større huse på de to tværgående veje: Pomonavej og Møllegårds Alle. Villakvarterets yngste del ligger på Ceresvej, Møllebakken og Birkebakken.

Sårbarhed: Villaerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AJ Lystanlægget

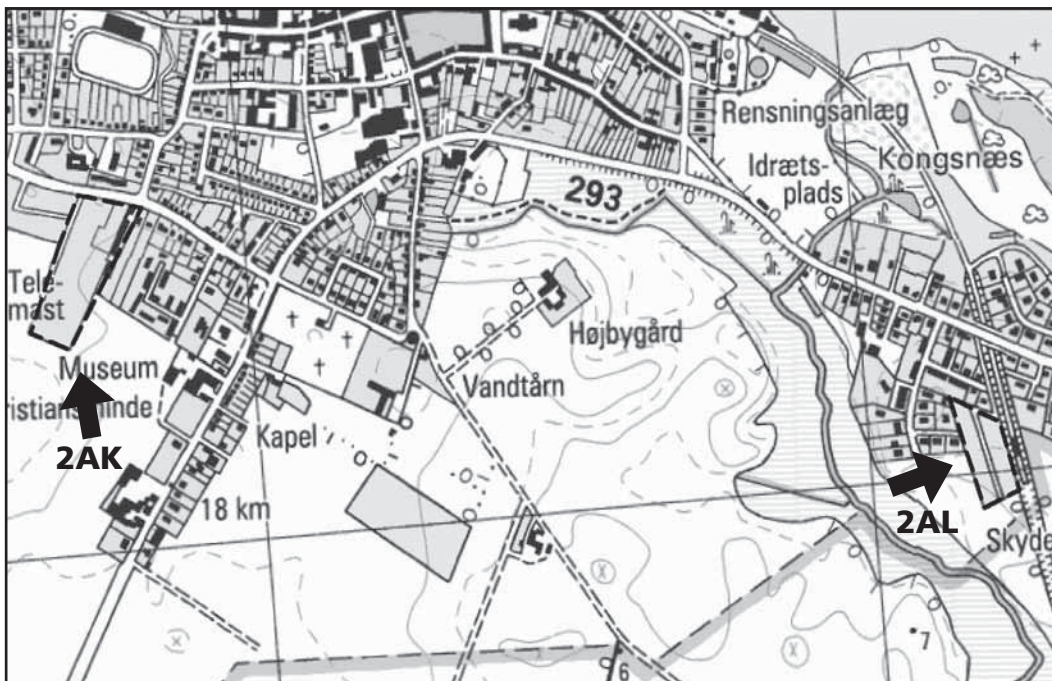
Lystanlægget blev anlagt 1881-82 vest for byen og langs Dosseringen (1839). De oprindelige ca. fem tdl. blev anlagt og beplantet af overlærer Andersen. Efterfølgende er anlægget udvidet flere gange, senest i 1928, med området hvor "Hjertesøen" blev anlagt. Området omfatter nu o. 10 tdl. Parkens beplantning udtyndet og renoveret 2002.

I lystanlægget er opstillet mindsten der markerer udvidelserne samt en mindsten for overlærer Andersen (1839-1900) og en genforeningssten.

Sårbarhed: Lystanlægget er sårbart over for væsentlige strukturelle ændringer af de oprindelige anlæg.

391 - 2 AK - AL Kolonihaverne "Solbakken" og "1919"

Stubbekøbing Kolonihaveforening blev oprettet 1918 og indkøbte jord til kolonihaverne "Fælleseje" (nu overført til industriområde). I 1921 blev området udvidet

østpå ved inddragelse af præstejorden. Her anlagdes kolonihavekolonien "Solbakken" (2 AK).

I landsognet, øst for byen anlagde "Kolonihaveselskabet af 14. Marts 1919" 26 kolonihaver (2 AL). "Solbakken" har endnu bevaret enkelte af de ældste kolonihavehuse.

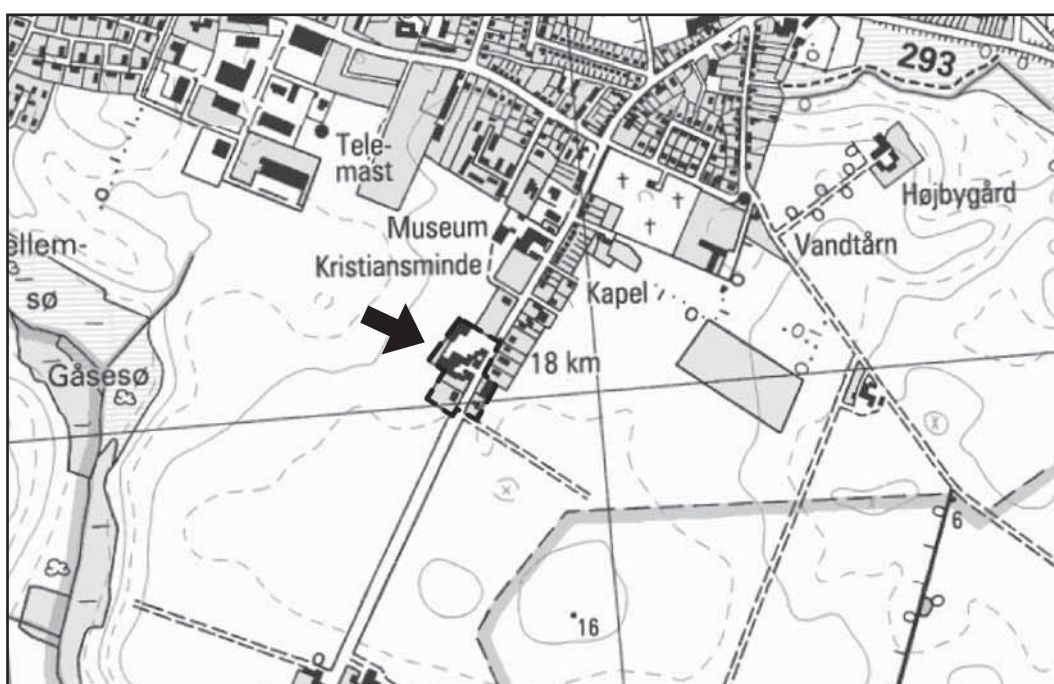
Sårbarhed: Kolonihaverne er sårbare over for funktionstømning og strukturelle ændringer. De gamle huse er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AM Sølvhøjs Vognmandsforretning

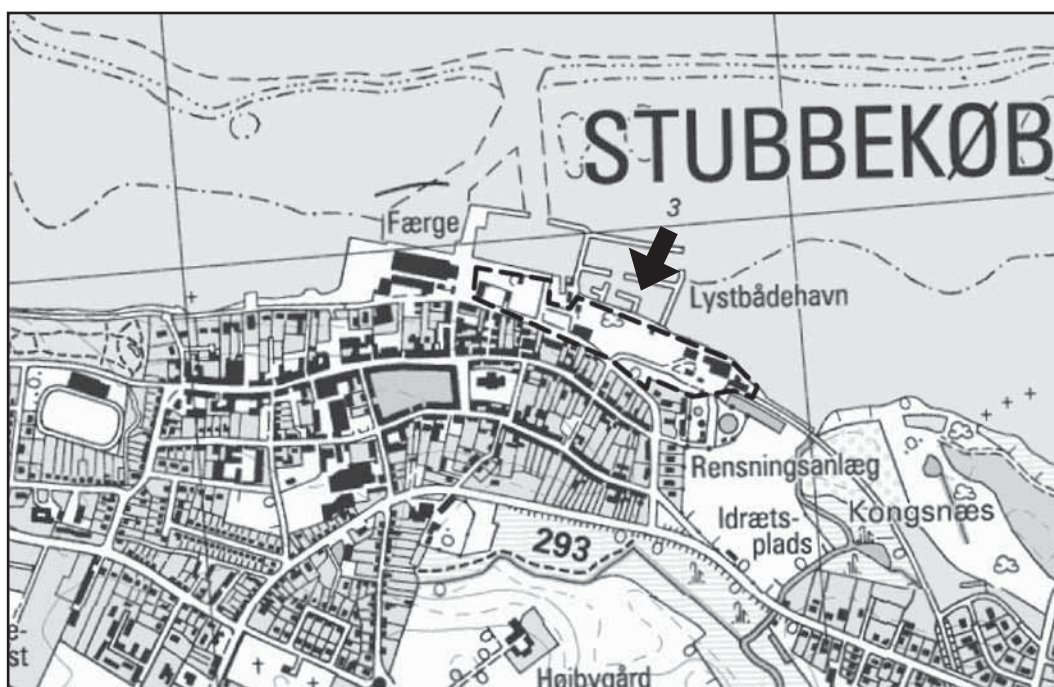
Vognmand Sølvhøj byggede i 1920 et garageanlæg ved Nykøbingvej.

I takt med firmaets vækst er der efterfølgende sket betydeligt byggeri af garager, værksteder og boliger på begge sider af Nykøbingvej.

Sårbarhed: De ældre bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AN Baneterrænet ved havnen

Stubbekøbing - Nykøbing - Nysted - Banen (1911-66) lagde sin endestation ved Stubbekøbing havn og udlagde området øst herfor som baneterræn med remise og værksteder.

Efter banens nedlæggelse anvendes områdets vestlige del af et grus- og stenværk, mens maskinværksted og remise anvendes som maskinværksted.

På baneterrænet findes endnu den fine stationsbygning (arkitekt Glahn), et velbevaret rødmalet pakhus, en remisebygning og en ældre rødmalet værkstedsbygning. I samme område findes en stejleplads med rødmalede garnhuse og skure. Centralt i områdets sydlige kant ligger et bådeværft.

Sårbarhed: Det gamle baneterræn er sårbart over for ændringer af områdets struktur. De gamle bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AO Noret

Noret var Stubbekøbings gamle havn. Den sumpede til i middelalderen og forsvandt helt med anlægget af en vejdæmning mod Ore, formentlig i 1300-tallet.

Med anlæggelsen af SNN-Banen (1911) blev Norets yderste del lukket af en jernbanedæmning og området mellem de to dæmninger er efterhånden fyldt op. Området anvendes nu som idrætsplads. I Norets nordlige del ligger byens rensningsanlæg.

Sårbarhed: Noret er sårbart over for yderligere opfyldning og bebyggelse.

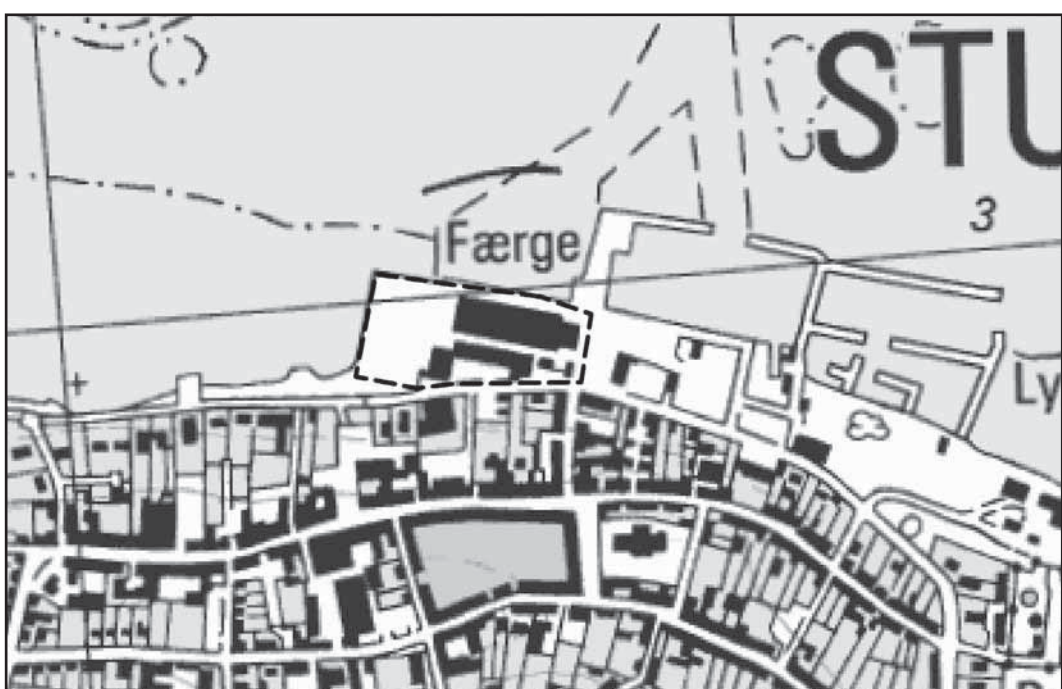

391 - 2 AQ Kommunale værker

Det gamle gasværk (1863) og elektricitetsværk anvendes nu af det kommunale vejvæsen som lager og garage samt som genbrugsplads.

Sårbarhed: De ældste bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AR Havnen

Det opfyldte område vest for trafikhavnen er bebygget med kornmagasiner og en tidligere fiskeindustri, der i mange år var byens største arbejdsplads. Fiskeindustriens bygninger bliver nu anvendt af en genbrugsforretning.

Sårbarhed: Fiskeindustriens ældste bygning er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AS Teknisk Skole

Teknisk skole blev oprettet 1860. Bygningen opført i 1895 (arkitekt Philip Smidth) for Håndværker- og Industriforeningen og med overlærer Andersen (1839-1900) som den bærende kraft. Skolen fungerede en årrække som vandrerhjem. Kommunen købte skolen i 1964 og den huser nu Teknik- og Miljøforvaltningen.

Sårbarhed: Bygningen er sårbar over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AT Det offentlige slagtehus

Slagtehuset (1919) ejes af kommunen og forpagtes nu af lokale slagtere.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

391 - 2 AU Tre villaer på Dosseringen

Dosseringen langs Grønsund blev anlagt 1839 og senere forlænget, da lystanlægget blev anlagt 1881-82. Ved Dosseringen ligger tre fine villaer med udsigt over Grønsund.

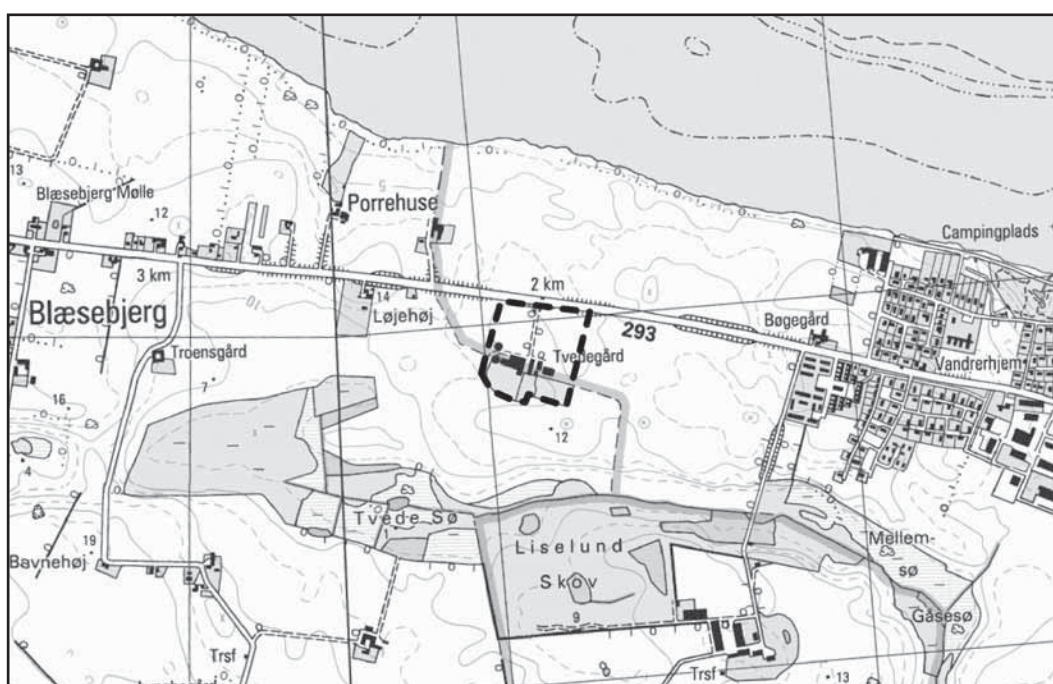
En villa (Dosseringen 5) opført af Bagermester Stub (1904), en villa (Dosseringen 7) fra 1916 og en villa med spir og altaner (Vesterstræde 6), opført 1898.

Sårbarhed: Villaerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

KULTURMILJØER I DEN ØVRIGE DEL AF STUBBEKØBING KOMMUNE

391-3 Tvedegård

Tvedegård var i 1400-tallet en lille hovedgård. Den overgik i 1603 til kronen. Ved krongodssalget 1766 købte byfogeden i Stubbekøbing Jørgen Scheel gården. Fra dette tidspunkt optræder Tvede-gård ikke længere under Lillebrænde sogn men under Stubbekøbing købstads markjorder. Gårdens bygninger ligger i Stubbekøbing kommune, mens den sydlige del af jordtilliggendet ligger i Nørre Alslev kommune (Lillebrænde sogn). På kort fra 1707 og 1836 er gården angivet med en placering lidt vest for den nuværende gård.

Tvedegård opført o. 1770 som en gård med tre parallel-liggende længer, orienteret N-S. Af disse er den midterste (stuehus), og den østlige (kostald) bevaret. Den tredje længe er erstattet af en moderne svinestald. Syd for gården et haveanlæg med fritstående gamle ege anlagt på en skråning der på 1707-kortet fremtræder som "græsning" med spredte træer.

Sårbarhed: Den åbne del af landskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabsstruktur. Allé, hegn og gamle fritstående træer er sårbare over for fældning. Bygninger er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt. Håndbog (Nørre Alslev) p. 486 ff.

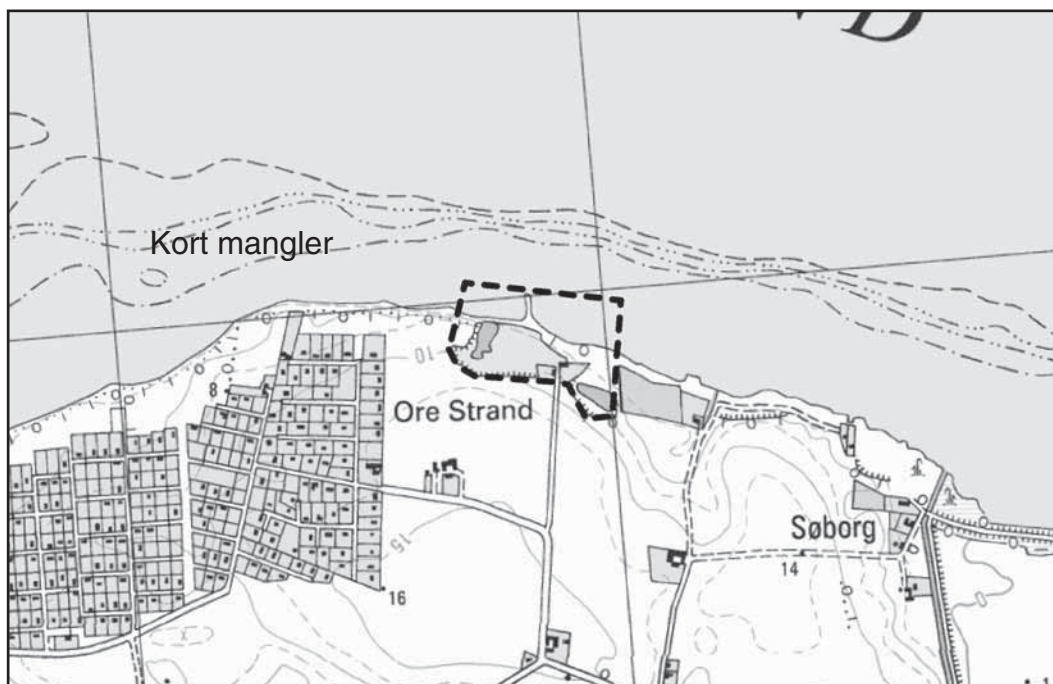
Kilde: Proprietær Niels Erichsen, Tvedegård

391 - 4 Ore Teglværk

"Oure Teglværk" menes oprettet midt i 1800-tallet, hvor man i begyndelsen udnyttede lerforekomsterne i klinerne mod Grønsund. Senere blev der anlagt egentlige lergrave. De færdige produkter blev udskibet fra teglværkets egen bro.

Teglværket blev nedlagt 1916. Fra 1926 fungerede hovedbygningen gennem en årrække som sommerrestaurant.

(Ore Strandvej 1 - 2): Af teglværkets bygninger er hovedbygning og et mindre teglbrænderhus (1898) bevaret. Desuden resterne af en lille udskibningsbro samt to vandfyldte lergrave hhv. Ø og V for bygningerne. Terrænet mellem bygninger og udskibningsbro er afgravet og terrasseret.

Vejen syd for bygningerne går over en cementbro, der er anlagt i forbindelse med en underføring af et tipvognsspor. Hovedbygningen har på Grønsundssiden bevaret en stor glasveranda fra tiden som sommerrestaurant.

Sårbarhed: Sporene efter teglværket er sårbare over for væsentlige ændringer af bygninger og terræn. Broanlægget er sårbart over for yderligere naturlig nedbrydning.

Litt.: Åstrup, p. 129 ff.

391 - 5 Ore Skole

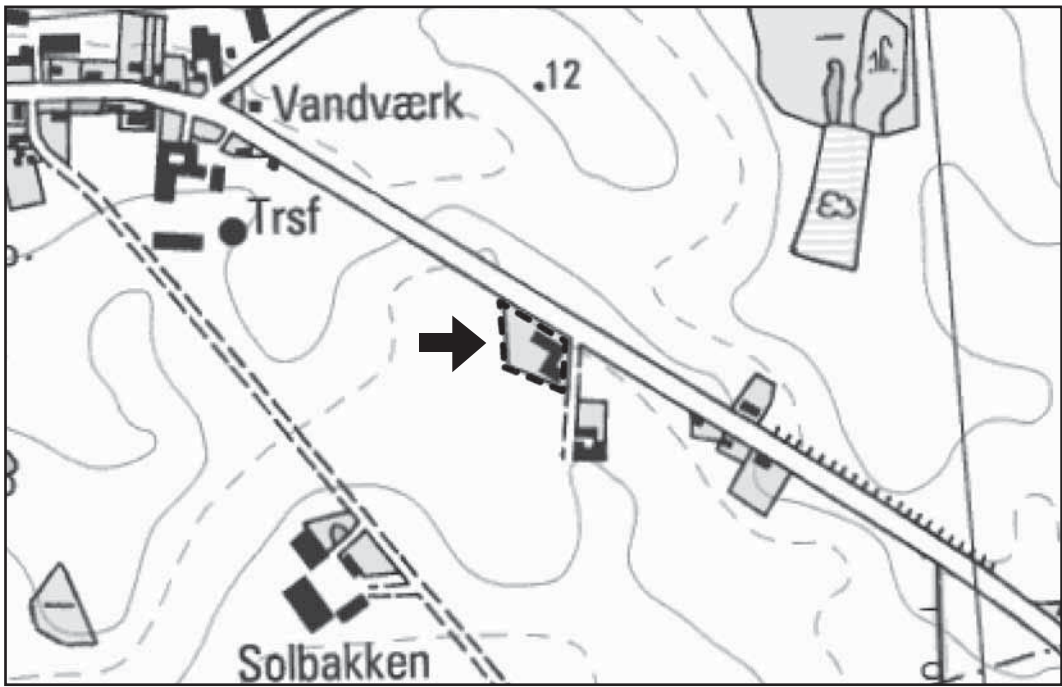
Lidt øst for Ore ligger en særdeles velbevaret skole, der blev nedlagt med oprettelsen af Åstrup Centralskole 1959. Skolen, der er opført 1923, består af en lærerbolig, der med en lav mellembygning er forbundet med "halv" skolebygning. Bygningen, der rummer ét enkelt klasseværelse, har en helvalmet gavl i nord og en lodret gavl i syd, for at bygningen kunne fuldstændiggøres med endnu et klasseværelse.

Ore skole (Orevej 80): Bygningerne stod oprindeligt i gråt cementpuds, men er nu gul- og hvidmalede. Tag af røde tegl.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Åstrup, 1976, p. 201.

391 - 6 A - E Stubbekøbingbanens kulturmiljøer

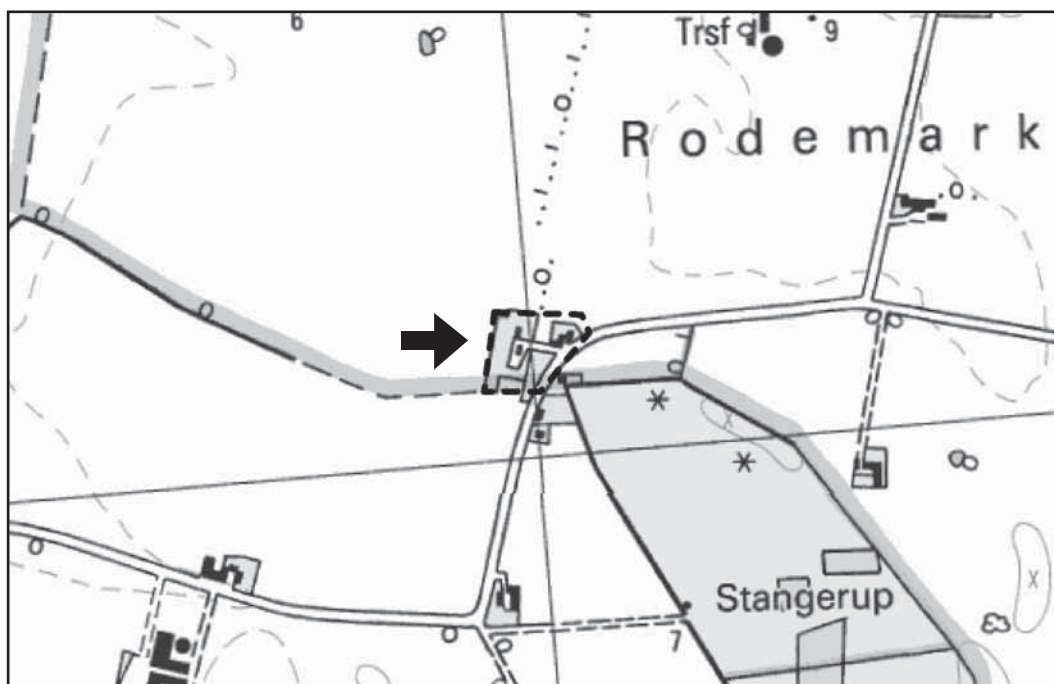
1897 blev der nedsat et udvalg der skulle undersøge mulighederne for en jernbane-forbindelse mellem Nykøbing og Stubbekøbing, og i 1904 blev der i Folketinget fremsat forslag om banen. Efterfølgende blev forslaget sammenarbejdet med et forslag om en bane mellem Nykøbing og Nysted. 1908 kom anlægsloven om en privatbane, hvor staten påtog sig halvdelen af udgifterne. Efter nogen strid om linieforløbet kunne Stubbekøbing – Nykøbing – Nysted - Banen tages i brug i maj 1911. Banen blev nedlagt 1966.

Banens kontor blev lagt i Nykøbing. Til gengæld blev remiser og værksteder lagt ved endestationen på Stubbekøbing havn (se 391 - 2 AN). Der blev anlagt stationer ved Stangerup Skov (Åstrup Station, se nedenfor 391 - 6A) i Horbelev (se 391 - 21), i Eget (Karleby Station, se nedenfor 391 - 6B), ved Sønder Kirkeby (Egebjerg Station, se nedenfor 391 - 6C) og ved Sønder Vedby (i Nykøbing F kommune). Alle stationsbygninger er tegnet af arkitekt Glahn.

Litt.: Årsskrift 1986, p. 17 ff.

391 – 6 A Åstrup Station

Åstrup Station ved Stangerup blev anlagt nogenlunde midt mellem Maglebrænde og Åstrup. Øst for stationen blev der etableret en købmandsforretning.

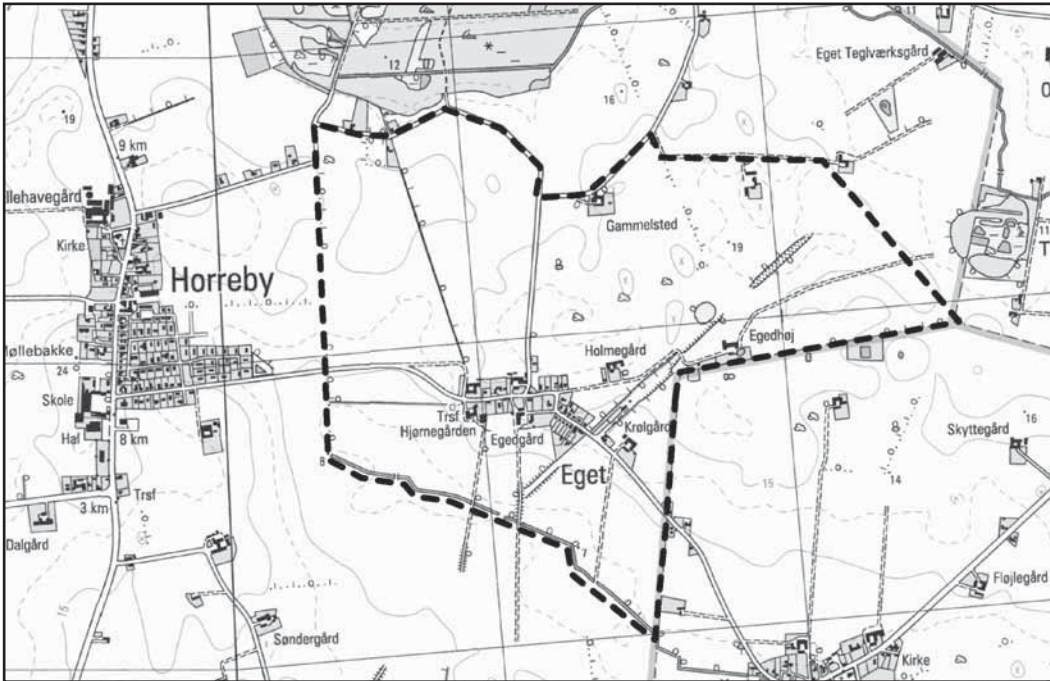
Stationsbygning og pakhus (Aastrup Stationsvej 1) i hvidt puds. Stationsplads og det gamle baneområde er udlagt som have. Stationen er nu en del af "N.U. Yoga Ashrama" (391 - 8).

Øst for stationen ligger et markant toetageshus, der oprindeligt har rummet en købmandsforretning (Aastrup Stationsvej 2)

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelse.

391 – 6 B Karleby Station og landsbyen Eget

Landsbyen hører til blandt de ældste falsterske landsbyer, der nævnes i Valdemars Jordebog (o.1250). Det var en regulær vejby med otte gårde, fire gårde på hver sin side af bygaden. Efter udskiftningen (1797) er halvdelen af gårdene flyttet ud, således at byen nu fremtræder med to gårde i hver gårdrække. Den østlige gård i den sydlige gårdrække er dog rykket sydpå i forhold til sin oprindelige placering. De udflyttede gårdes tofter er - med enkelte undtagelser - bebygget, hvorved den gamle landsby fremtræder med en velbevaret struktur med gadekær og bybrønd. I det omgivende landskab er der endnu bevaret adskillige af stjerneudskiftningens hegn og grøfter.

Stubbekøbingbanen (1911- 66) anlagde "Karleby Station" lidt øst for Eget, hvad der førte til, at der opstod et "stationsbykvarter" med ret ens huse, overvejende rødstensvillaer, mellem landsby og station. I én af disse (Egedvej 39) blev der indrettet kommunkontor for Karleby - Horreby - Nørre Ørslev Kommune (nedlagt 1970), ligesom der blev bygget en købmandsforretning på hjørnet af stationsvejen. Den nedlagte jernbanelinie og stationsområdet tegner sig endnu tydeligt i landskabet som afgravninger, dæmninger og levende hegn.

Sårbarhed: Bebyggelsens to strukturelle hovedelementer: den gamle landsby og "stationsby-udvidelsen" er hver for sig sårbare over for strukturelle ændringer. Vejforløb og de bevarede spor af jernbanelinien er på tilsvarende vis sårbare over for strukturelle ændringer. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Det omgivende landskab er sårbart over for yderligere rydning af hegn.

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

Litt.: Håndbog p.163 ff.

391 – 6 C Egebjerg Station og Forsamlingshus

Stubbekøbingbanen anlagde en station ved Egebjerg, lige syd for Sønder Kirkeby. Ved stationen opstod en mindre bebyggelse bestående af et forsamlingshus og et par huse. Stationsbygning og pakhus (Egebjerg Stationsvej 3) i gult puds (oprindeligt hvidpudset) og med røde tegl.

Stationsplads og det gamle baneområde henligger som have og et grønt område med et spejderhus indrettet i tre sammenbyggede træbarakker. Langs stationsvejens vestside en gammel træække (løn).

Overfor stationen ligger to ældre, pudsede huse (Egebjerg Stationsvej 2 og 4).

Egebjerg Forsamlingshus er et stateligt rødstenshus med murstenspilastre i facaden. Halvvalmet tag i røde, glaserede tegl.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Trærækken er sårbar over for fældning og nærgående gravning.

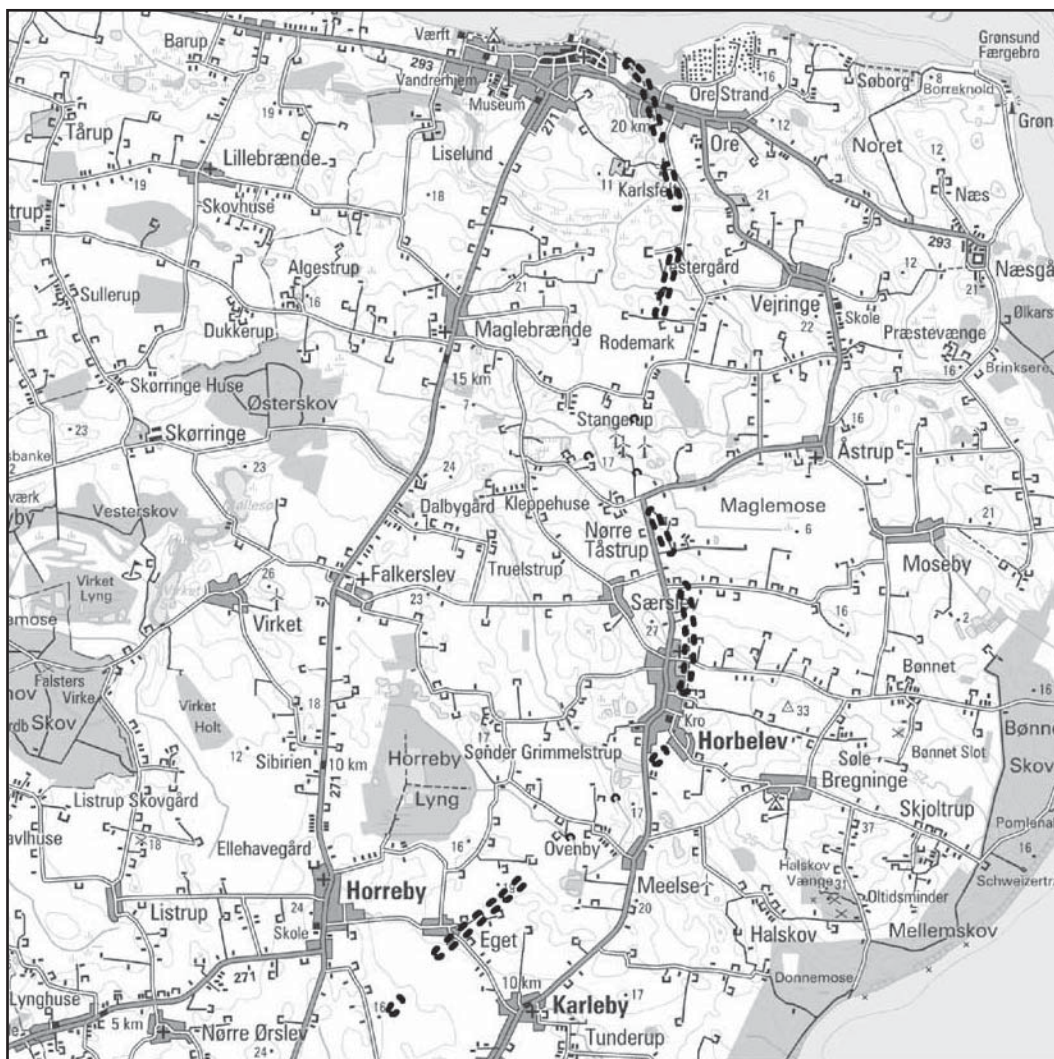
391 – 6 D Jernbanedæmninger og gennemgravninger

Ved Stubbekøbingbanens nedlæggelse blev jernbanetracéet overdraget til de landmænd der ejede den omkring-liggende jord og selvom store dele af tracéet nu er sløjfet er der bevaret gennemskæringer og dæmninger, der endnu tegner sig tydeligt i landskabet ved Karlsfelt, Nørre Tåstrup, Horbelev og Eget.

Sårbarhed: Jernbanetracéet er sårbart over for yderligere sløjfning.

Litt.: Målebordsblad

391 – 6 E Jernbanebroer

På de steder hvor jernbanen krydsede vandløb, blev der bygget betonbroer. Ved Fribrodrø å er bevaret to broer. Broen ved udløbet er forsynet med sluse.

Mellem Åstrup Station og Nørre Tåstrup er bevaret tre broer. Den vestligste af disse er en bro der førte et sidespor ("Grussporet" frem til grusgraven vest for Nørre Tåstrup. Mellem Horbelev og Karleby stationer er der bevaret to broer.

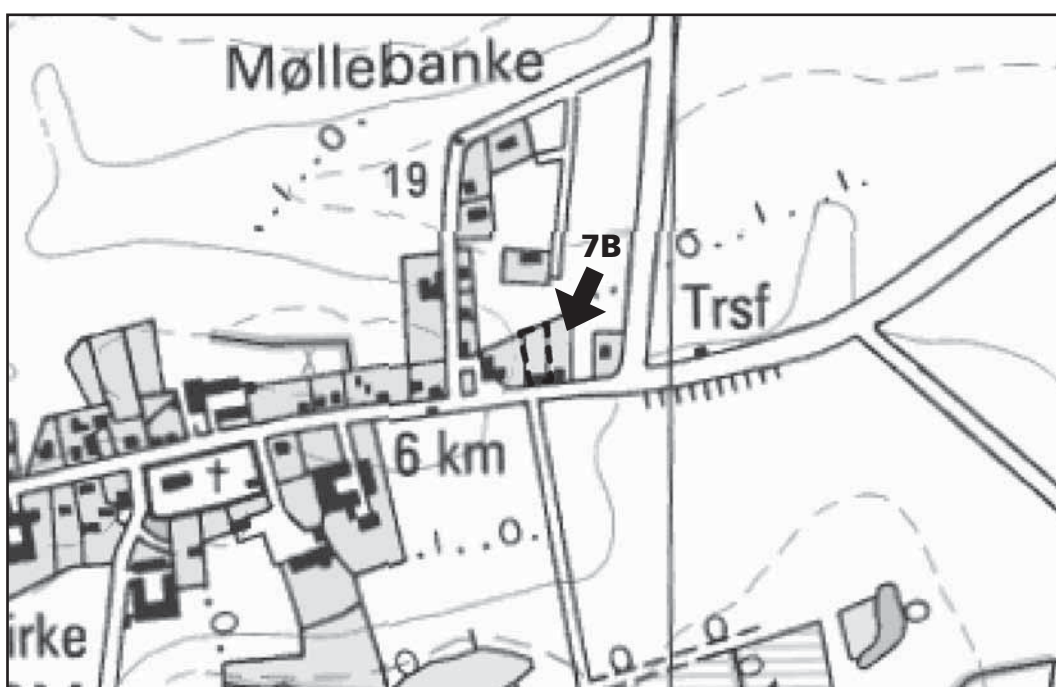
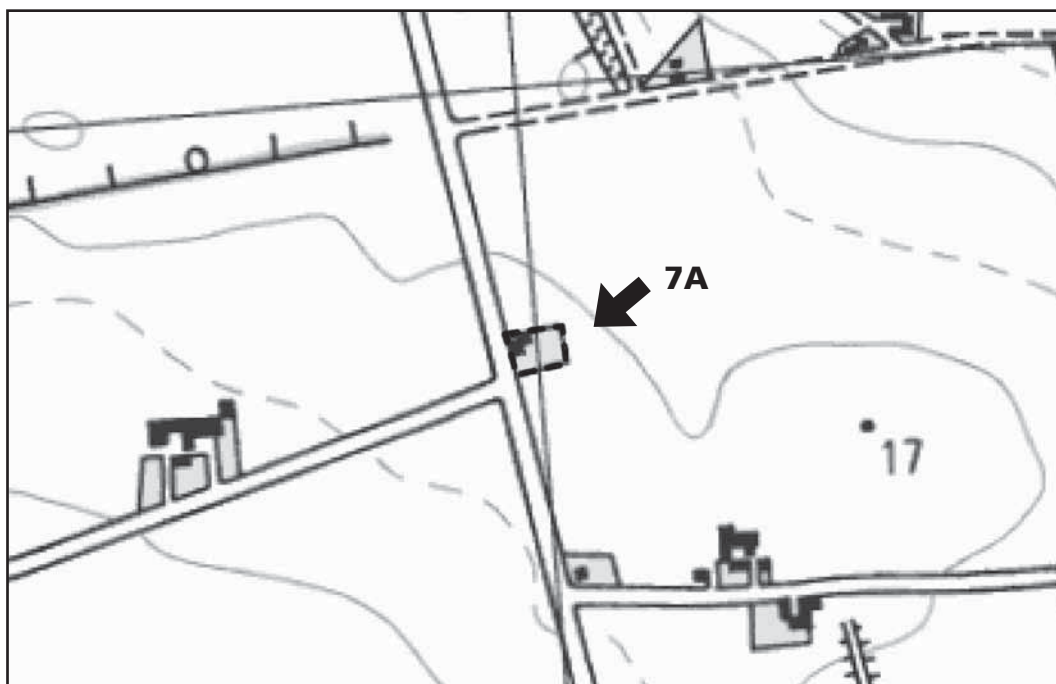

Sårbarhed: Jernbanebroerne er sårbare over for nærgående gravning og sløjfning.

Litt.: Målebordsblad

391-7 A-B To jordemoderhuse ved Stubbekøbingbanen

Nær Stubbekøbingbanens gamle trinbræt ved Særslev ligger ud til landevejen et enligt beliggende, velbevaret jordemoderhus 391 – 7 A og i Sønder Kirkeby, nær

Stubbekøbingbanens station i Egebjerg ligger et lidt større distrikts-jordemoderhus 391 – 7 B, opført af daværende Maribo Amt i 1905.

Jordemoderhus (391 - 7A, Grønsundsvej 394). Lille hus med dekorationer i puds og rødt tegltag. Mod vej et stateligt indgangsparti med et nyere vindfang. Husets gamle bagbygninger er bevaret.

Jordemoderhus (391 - 7B, Grønsundsvej 203). Distrikts-jordemoderhus med dekorationer i puds og rødt tegltag. Mod vej et stateligt indgangsparti med årstallet 1905. Husets gamle bagbygning er bevaret.

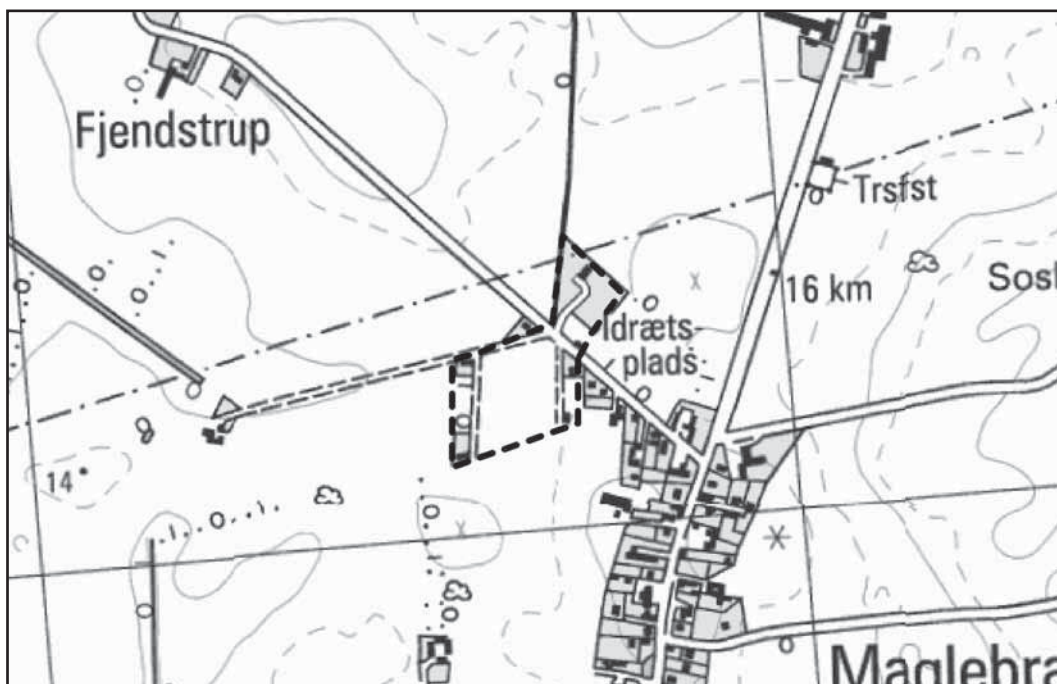
Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Karin Suhr Rasmussen, Lokalhistorisk arkiv og ejer af Grønsundsvej 203

391 - 8 Narayanananda Universal Yoga Ashrama

Ashrama, oprettet 1972. Klosters centrale bygning med meditationssal (Præsteengen 3) er indrettet i en ombygget arbejderbolig fra o. 1870. Syd herfor et haveanlæg, der omkranser en vældig, kubusformet Brahmansten i poleret indisk gnejs.

Tre andre huse i området er indrettet til beboelse og ophold. Det samme gælder den gamle stationsbygning i Åstrup (391 – 6 A).

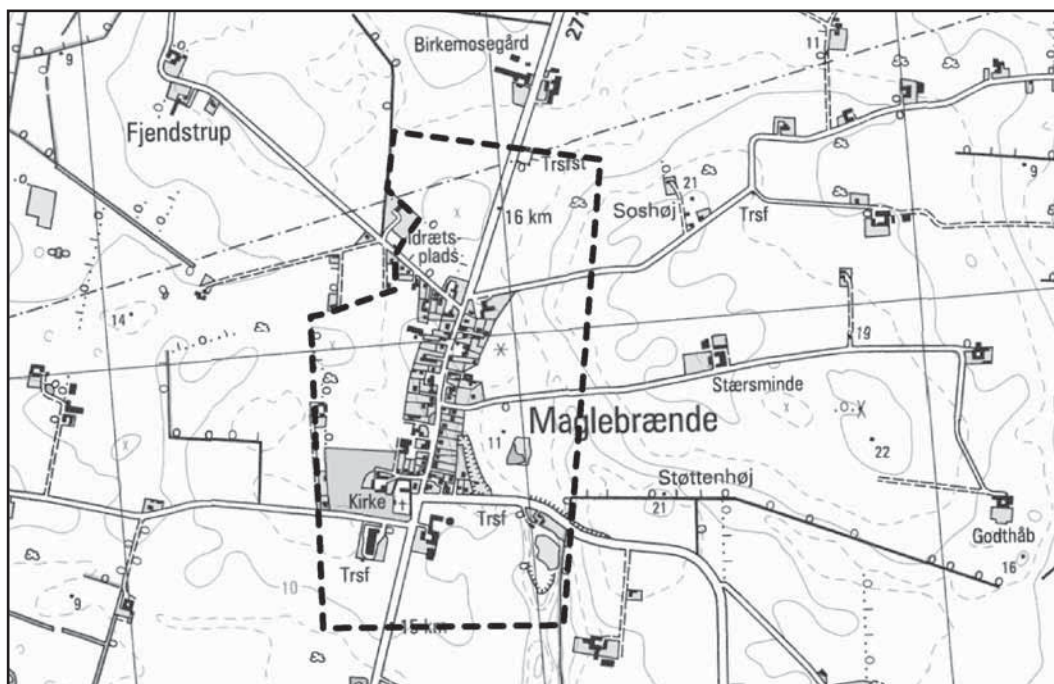
Sårbarhed: Ashramaen og det tilhørende haveanlæg med brahmansten er sårbar over for funktions-tømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Vijnanananda og Yogendrananda, N.U. Yoga Ashrama, Maglebrænde

391 - 9 Maglebrænde

Maglebrænde hører til blandt Falsters ældste landsbyer. I 1787 bestod byen af 17 gårde, en mølle og 19 huse, men trods en omfattende udflytning af gårde, har byen

bevaret sin oprindelige struktur som en regulær vejforte-by, idet huse overalt har indtaget de udflyttede gårdes plads. Typisk som en klynge huse omkring en stikvej fra den gamle landsbygade.

Før udflytningen havde byen to gårdrækker adskilt af gaden. Den vestlige række menes oprindeligt at have tilhørt kronen, mens den østlige tilhørte forskellige gejstlige institutioner.

Den vestlige gårdække sluttede ved kirken. Den oprindelige præstegård var placeret vest for kirken og lidt uden for det egentlige byanlæg. Den blev senere anneks-præstegård og er en af de få gårde, der er bevaret på sin oprindelige plads.

Ved krongodssalget 1766 kom Maglebrænde under Stangerup gods, indtil bønderne i 1786 købte deres gårde og huse.

I sidste halvdel af 1800-tallet skete der en kraftig udvikling i Maglebrænde hvor antallet af boliger fordobledes, og i 1903 havde byen 22 håndværkere, skole, andelsmejeri, forsamlingshus og en brugsforening.

Nordligst i byen ligger skolen (1900), der ligesom lærerboligen er opført i røde sten og med hvide cementbånd. På den modsatte side af Fjendstrupvej ligger en stribe småhuse, overvejende fra o. 1900. Midt i byens vestre del ligger den nedlagte brugsforening. Huset overfor brugsen (Nykøbingvej 101) er formentlig bygget som rytterskole. Længere mod syd ligger et cementkantet gadekær, der er noget beskåret af vejudvidelser. På den modsatte side af Nykøbingvej har der - lidt nordligere - været et gadekær på den åbne byplads, hvor vandværket (1939) er opført. Andels-

mejeriet (1888, udvidet 1932) og forsamlingshuset (1893, udvidet 1953) er placeret på tomten af en gård der brændte i 1887.

Den øvrige bebyggelse er meget blandet. Tre gårde synes bevaret på deres oprindelige plads (Byvej 3, Nykøbingvej 86 og 95), mens to lange, lave huse (Fjendstrupvej 1 og Nykøbingvej 90) må opfattes som bevarede længer fra udflyttede gårde. De fleste af de andre huse er gennemgående ret små og de fleste stammer fra sidste halvdel af 1800-tallet og fra de første årtier af 1900-tallet.

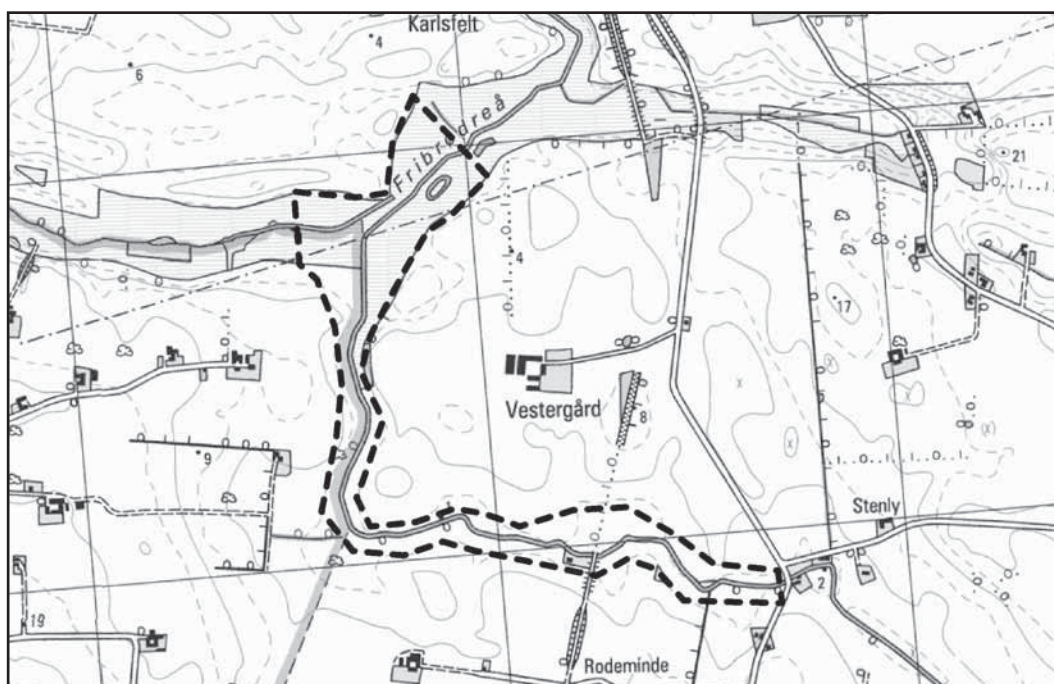
En markant grusås sydøst for byen har i århundreder fungeret som grus- og lergrav. Længst mod syd fremtræder det gamle graveområde med en ret stor sø. Bag byens sydøstlige del fremtræder det gamle graveområde som en lang og dyb grav, der tidligere har været dyrket som have. På nordsiden af Stærsmindevej findes et mindre og fladere graveområde.

Sårbarhed: Byens gamle struktur og dens skarpe afgrænsning, der har fastholdt kontrasten mellem den tæt bebyggede landsby med kirken er sårbar over for bebyggelse og slørende beplantning uden for den gamle landsby. Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Det omgivende landskab er sårbart over for væsentlige ændringer af oprindelige vejforløb og yderligere rydninger af hegn. De gamle råstofgrave er sårbare over for ændringer af terræn.

Litt.: Håndbog p. 461 ff. Årsskrift 1990 p. 27 ff. og 1993 p.53 ff.

391 - 10 Værftsområde ved Fribrødre Å

1981 blev der ved Fribrødre Å fundet skibsdele fra vikingskibe. Arkæologiske undersøgelser, foretaget 1982-93, har påvist rige fundlag fra 1000- og 1100-årene. Fundstedet tolkes som en lokalhavn/flådehavn for Falster Sønder Herred og har siden 1993 dannet udgangspunkt for lokalisering af lignende pladser andre steder i Danmark. Værftsområdet ved Fribrødre Å må på alle måder karakteriseres som en arkæologisk fundlokalitet af stor national betydning.

Aktiviteterne med skibe er dokumenteret gennem et kraftigt, sammenhængende fundlag op til syv meter bredt og en meter tykt, bestående af skibsdele, værktøj, keramik, husgeråd, knogler og affaldstræ. Lagets udstrækning følger datidens åløb, der har bugtet sig gennem dalen på en helt anden måde end i dag. Fundlaget er nu overlejret af mosedannelser. Det er endnu ikke fast afgrænset mod nord og mod øst. I fundområdet nordlige del, der omfatter den daværende fjordarm, er skibsdele dominerende i fundmaterialet, men fra åens knæk og østpå indeholder laget tilsyneladende ikke skibsdele men affaldstræ, husgeråd og knogler. Der er udelukkende gjort fund fra aktiviteterne med skibe i vådområdet langs den nuværende å. På det faste land langs åen har det endnu ikke været muligt at lokalisere sikre spor efter værftsarbejdernes aktiviteter.

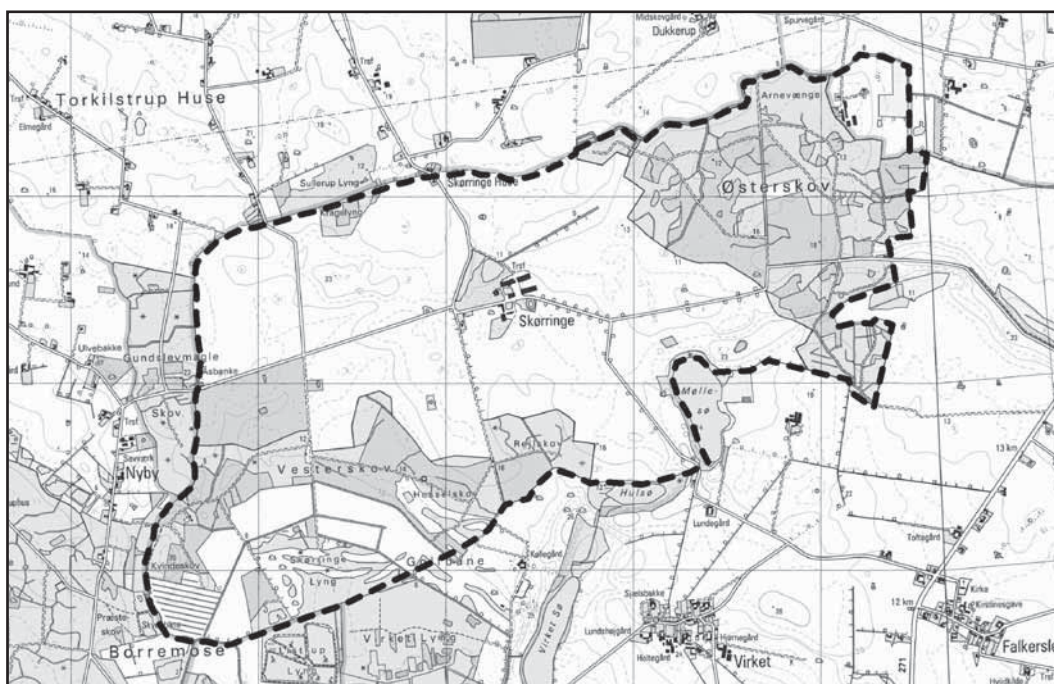
Sårbarhed: Fundlaget i tørvelagene langs åen er sårbart overfor enhver form for gravearbejde og de massive trælag m.m. er sårbare over for udtørring og dermed sårbare over for dræning af de lavtliggende områder langs åen. Fundlag på fast land langs åen er sårbare over for dybdepløjning, gravning og ændring af terræn.

Kilde: Jan Skamby Madsen, Forhistorisk Museum, Moesgård

391 - 11 Skørringe

Skørringe optræder o. 1250 som en landsby i Falsterlisten til Kong Valdemars Jordebog . En hovedgård af samme navn omtales først fra slutningen af 1400-tallet.

1604 erhvervede kronen Skørringe landsby og hovedgård, der straks blev lagt til dronning Sophies livgeding (enkegods).

Landsbyen Skørringe bestod endnu i 1662 af 11 gårde og 5 huse. Gårdene blev nedlagt 1671 og 1688, og jorden blev inddraget under hovedgårdsmarkerne.

Hovedgården var i årene 1640 - 1721 bortforpagtet til forskellige, hvorefter den blev lagt til ryttergodset og bortsolgt 1766.

Skørringes gamle hovedbygning blev nedrevet o.1965 og erstattet af en større etplansvilla i gule sten. I parken vest herfor er to gamle tilkørsels-alleer (kastanie og lind) bevaret. Øst for avlsbygningerne en birkeallé, der fortsætter sydpå ad Møllesøvej som en nyplantet egeallé.

Øst for hovedbygningen ligger der, adskilt af en brolagt gårdsplads to ældre avlsbygninger. Sydligst en hestestald i gule sten og rød trempel (1903) og mod nord en lang kostald, gulkalket og med røde tegl (1930). De to østligste længer fremtræder som moderne plansiloer. I den sydlige indgår murværk fra en ældre ladebygning (1885).

Syd for hovedbygningen ligger tre ældre gulkalkede bygninger med røde tegl: Inspektørbolig, folkestue/godskontor og en smedje (1941), der i en længere årrække har fungeret som hjemmeværnsgård. Desuden en moderne halmlade, halmfyr og en stor vandingsgrav.

Til hovedgården hører en række funktionær- og arbejderhuse: Lidt øst for inspektørboligen ligger to funktionærhuse. Begge gulkalkede og med røde tegl. På Sullerupvej ligger, i ejerlavets kant, den markante bebyggelse Skørringe huse bestående af 5 ensartede dobbelthuse, opført 1915, 1917, 1924 og 1944 i gule sten og med røde tegl. I ejerlavets østlige kant ligger Østerskovhuset, et flerfamilieshus, opført i gule sten og med eternittag. Ved Møllesøvej i ejerlavets sydlige kant ligger det nu bort-

solgte hus: Skyttehuset opført i røde sten og med røde tegl (1949). Bag dette ligger skyttens lange, sorttjærede fasanhus, nu indrettet som jagthytte.

Skørringe gammelby (jvf. 391 – 31 A-G) formodes at have ligget lidt sydøst for den nuværende gård. I Vesterskov en ældre skovarbejderbolig.

Sårbarhed: Den åbne del af hovedgårdslandskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabsstrukturen. Alléer og hegn er sårbare over for fældning/rydning. Bygningerne er sårbare over for forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Gammelbyen er sårbar over for anlægsarbejder såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

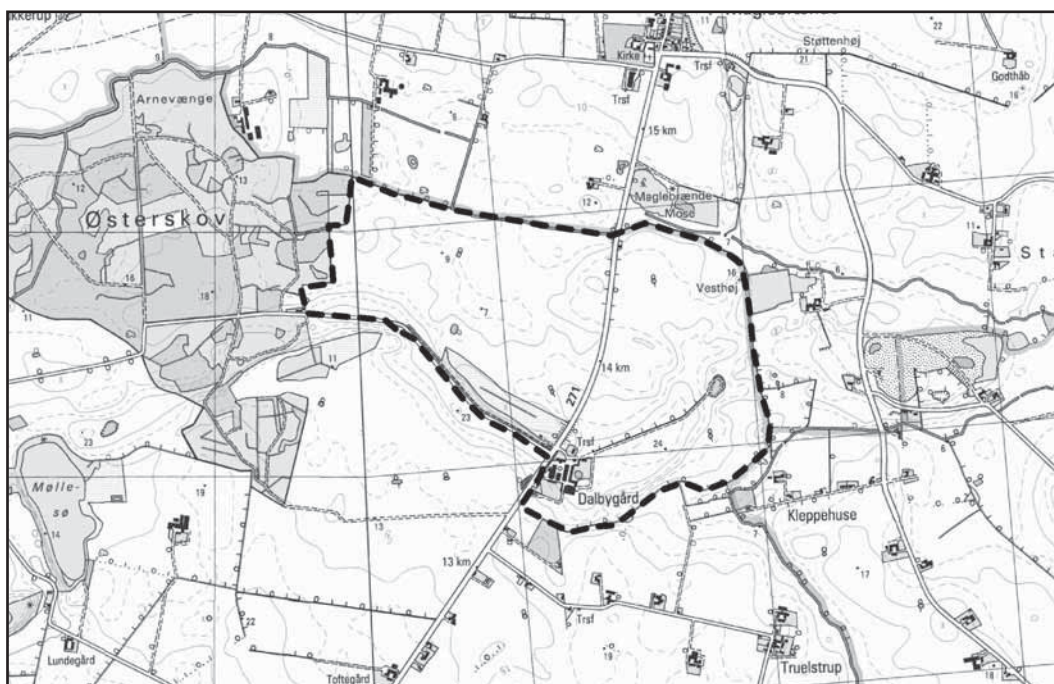
Kilder: Rikke Fabienke, og godsforvalter, Skørringe samt Museet Falsters Minder (Gammelbyen).

Litt.: Trap p.991 f, Håndbog p.93 ff.

391-12 Dalbygård

Dalbygård er opstået ved at nedlægge landsbyen Dalby, der indtil o. 1650 havde ni gårde. Jorden blev lagt til Skørringe og efter 1672 til Nykøbing slot. I ryttergodsperioden blev Dalby udlagt til græsning for rytteriets heste.

1766 blev Dalby atter lagt til Skørringe hovedgård. Omkring 1800 fik gården egne bygninger og blev "parcelgård" under Skørringe Hovedgård, der 1846 frasolgte gården.

Gårdens grundmurede hovedbygning med gennemgående tværfløj er opført sidst i 1800-tallet. Syd for denne og vinkelret herpå ligger tre markante avlsbygninger: kostald (1837), lade m.m.(1900/1935/1955) remise/grisestald (1945). Sydøst herfor en mægtig maskinlade. Øst for gårdens stuehus ligger en rødstensbygning opført som funktionærbolig /magasin (1945), nu anvendt som maskinværksted. Nord for denne et nyere parcelhus opført som aftægtsbolig (1981).

Syd for gården ligger en forvalterbolig (o.1945). Øst for denne ligger et ældre muret lysthus med tegtag.

Dalbygård er mod nord og øst afgrænset af et jorddige fra o.1650. Fra gården en gammel vej til grusgrav kantet af jorddige med gammel hegnsbeplantning.

Nord for vejen mod Skørringe en lund af parkagtig karakter med en hvidkalket og stråtekt pavillon fra o. 1800. Lunden er langs nordsiden af Skørringevej afgrænset af et markant jorddige. Neden for lunden ligger en græsset eng.

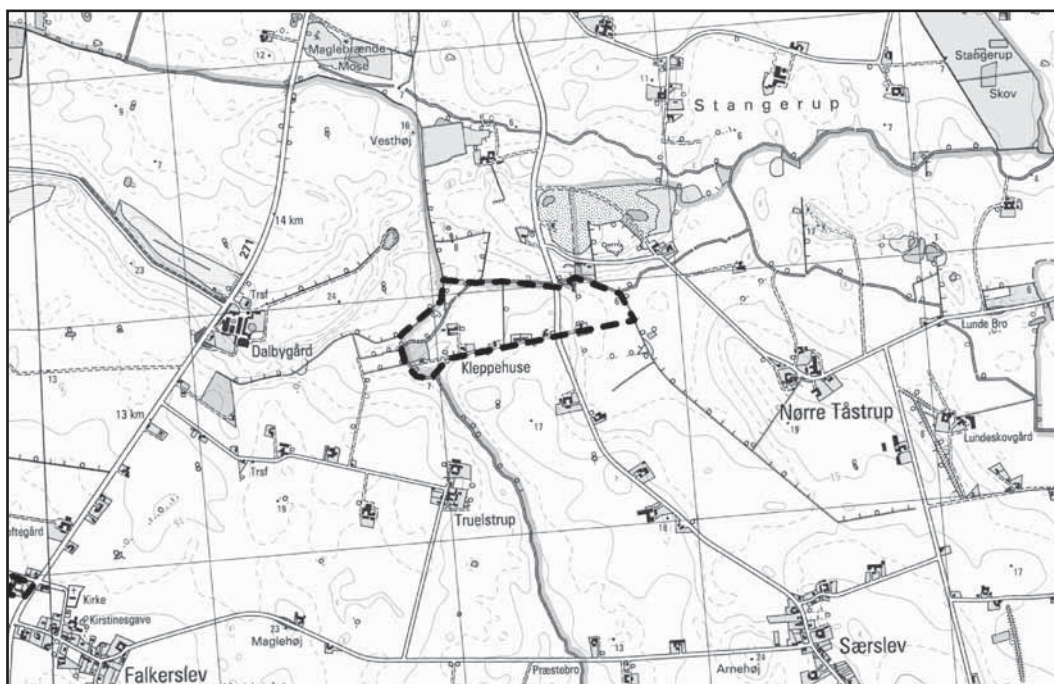
Sårbarhed: Den åbne del af landskabet er sårbart over for væsentlige ændringer af landskabets struktur. Hegnsbevoksninger er sårbare over for rydning. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Godsejer Jens Chr. Thorsen, Dalbygård

Litt.: Håndbog p. 105 ff.

391-13 Husmandskolonien Sørslev Klev

Ved Særslevs udskiftning 1795 flyttede halvdelen af byens 12 gårde ud, mens én blev nedlagt. Alle byens husmænd blev flyttet ud i ejerlavets yderligste, nordlige kant, hvor der på Særslev Klep blev oprettet 12 husmandslodder, der hver var på tre tønder land.

På 1836-kortet fremtræder "Kleppehusene" som en husmandskoloni med regelmæssige, smalle jordlodder, der med en enkelt undtagelse alle er bebyggede. Otte af husene er placeret langs den vej, der i syd afgrænser husmandskolonien.

I dag er ét af disse huse forsvundet. Det samme gælder ét af de huse, der har ligget midt i sin jordlod. Mange af husene er ombyggede, men enkelte har endnu bevaret deres oprindelige præg af længehuse med sammenbygget stald og beboelse (fx Sørslev Klep 6). Et enkelt hus (Sørslev Klep 8), der er genopført efter en brand (1949), er orienteret vinkelret på vejen. Sørslev Klep 12 fremstår endnu som et aktivt husmandsbrug med dyrehold. De to ejendomme øst for Sørslevvej fremtræder ligeledes med bevarede avlsbygninger.

Sårbarhed: Husmandskolonien er sårbar over for strukturelle ændringer i form af ændringer af markskel, vejforløb og bebyggelsesstruktur. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og nedrivning samt væsentlige ændringer af arkitektur. Det omgivende landskab er sårbart over for yderligere sløjfninger af hegn.

Kilder: Ejere af Sørslev Klep 8 og 12

Litt.: Håndbog p 313 ff.

391 - 14 Åstrup Mejeri

Opført 1908-09, som afløser for det gamle andelsmejeri (1893) i Moseby. Bygningerne tegnet og opført af murermester Jensen-Gaard, Eskilstrup. Ostelager opført 1947. Mejeriet nedlagt o. 1960 og har gennem en årrække fungeret som gummifabrik.

Åstrup mejeri fremtræder som en trelænget bygning med en beboelse i sydlige længe. Mod nord og øst adskillige nyere tilbygninger, samt mejeriskorsten. Gedigent

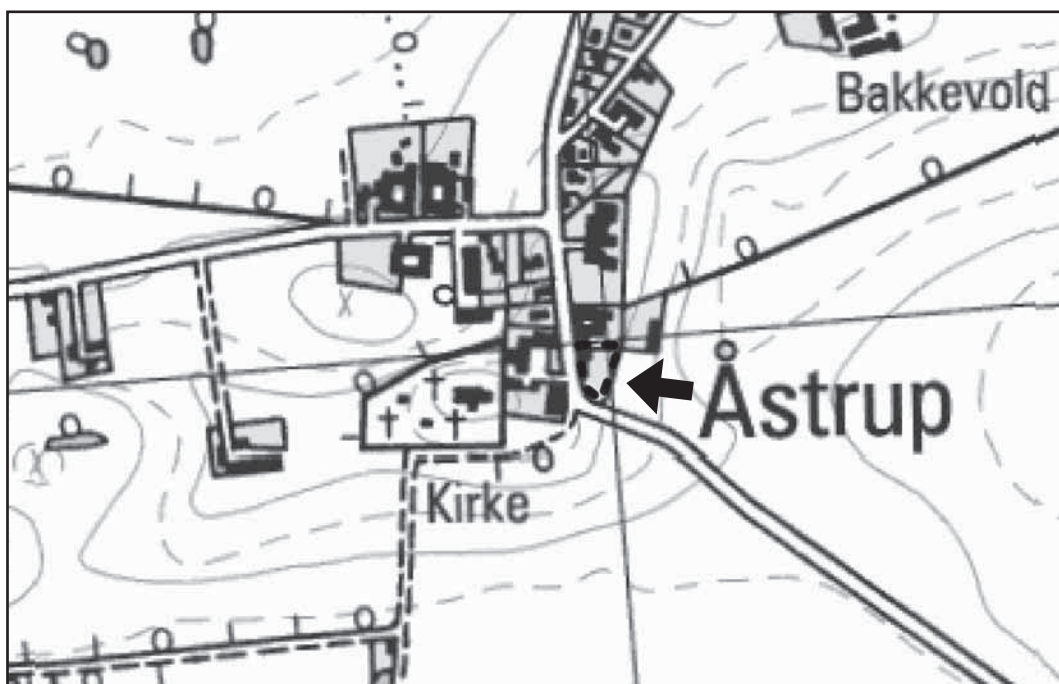

byggeri i røde sten med mange murede dekorationer og bånd af grønglaserede mursten. Brune glaserede tegl.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Åstrup p. 76 ff.

391 - 15 Fattighuset i Åstrup

Fattighus opført 1827 på den gamle degneboligs plads. Kun tømmeret fra skillevæggene i det gamle degnehus kunne genanvendes, resten var nyt. Huset rummede tre køkkener, men skulle kunne huse seks familier. 1848 blev fattighuset indrettet med ni stuer og tre køkkener.

Fattighus (Åstrupvej 91). Gulkalket bindingsværkshus med stråtag. En udhusbygning i nord skal angiveligt være Åstrups gamle sprøjtehus.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde.: Ejer af Åstrupvej 91

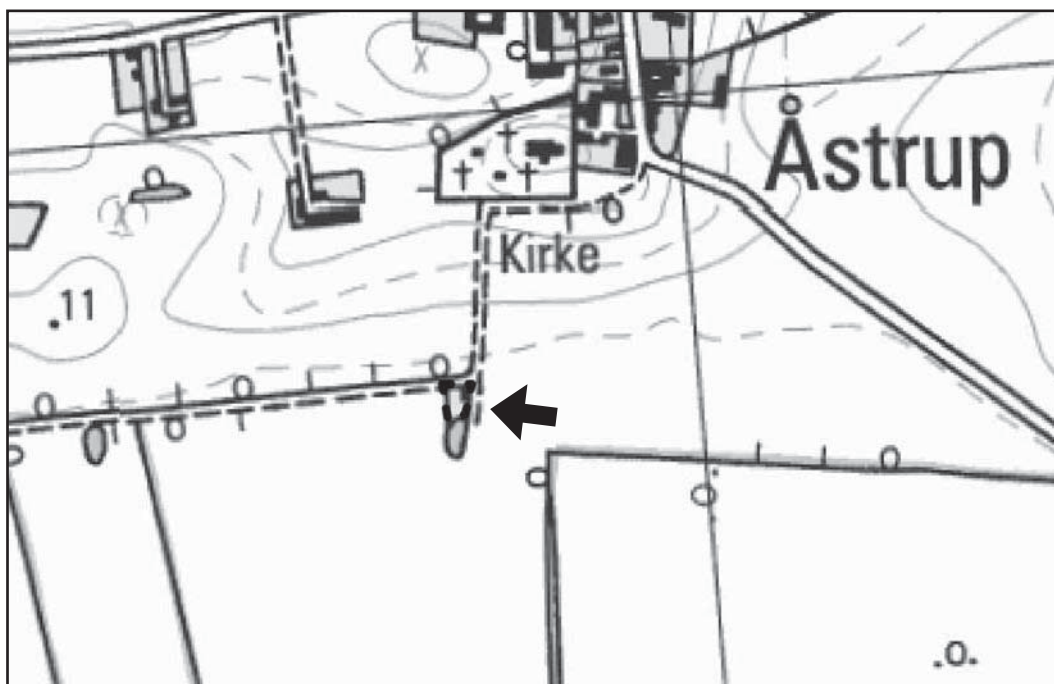
Litt.: Åstrup p. 182 f

391 - 16 Polakkaserne ved Åstrup Kirke

Nedenfor Åstrup Kirkebakke et lille hvidkalket hus med eternittag der skal være bygget som polakkaserne.

Sårbarhed: Huset er sårbart over for yderligere forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Karin Suhr Rasmussen, Lokalhistorisk arkiv

391-17 Smuldhushus

På Skippergårdsvej (overfor nr. 2) ligger et lille gulstenshus med røde tegl, der formentlig er opført under 2. Verdenskrig af tørvefabrikant Svend Hansen i forbindelse

med udnyttelsen af tørveforekomsterne i moseområdet ("Hermann Andersens Mose") mellem smuldhuset og skoven. Der skal have stået en tørvepresse i huset.

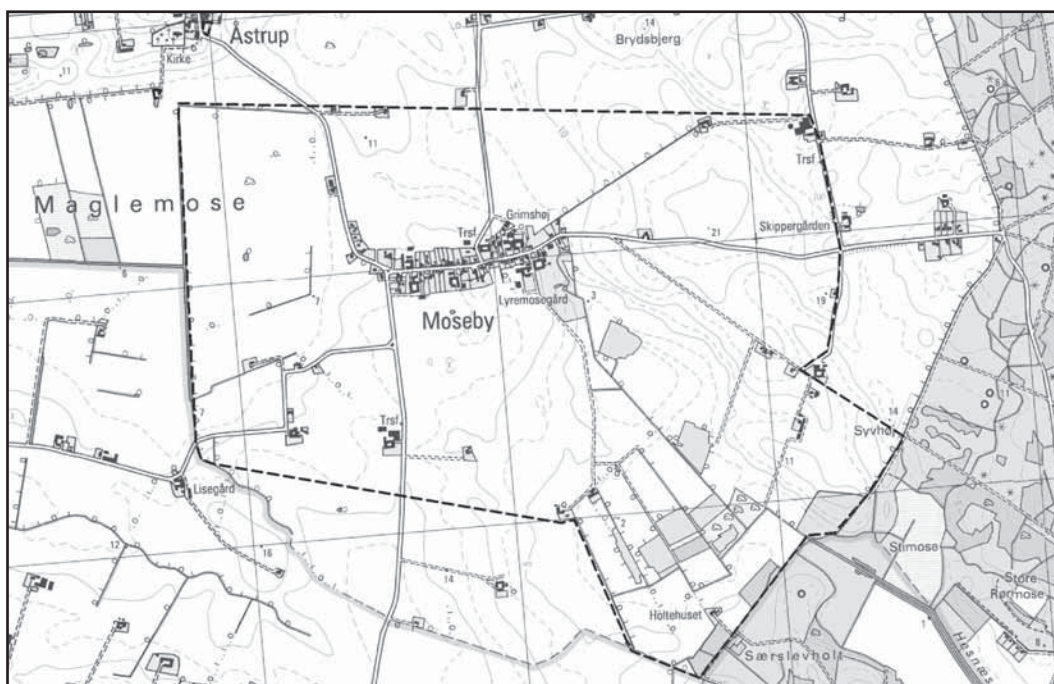
Sårbarhed: Smuldhuset er sårbart over for manglende vedligeholdelse og nedrivning.

Kilde: Frits V. Larsen, pens skovfoged, Korselitse

391 - 18 A Moseby

Moseby er - på trods af en omfattende udflytning (o. 1800) - en af de største landsbyer på Falster, men har alligevel bevaret sit præg af regulær vejfordeby. Det skyldes, at der allerede på udskiftningstiden blev opført huse på de udflyttede gårdes plads og grænsen mellem landsbyen og det åbne land har været utrolig stabil.

Moseby (Morknæsby) omtales i Valdemars Jordebog (1231). Marknavnet Gammelby og fundet af et kulturlag med store mængder Østersøkeramik og en muret kælder viser, at byen oprindelig har ligget mellem Maglemoses østlige bred og det nuværende Moseby.

I Valdemarstiden ejede kronen 3/4 af byen og det ser ud til, at Moseby sidst i 1400-tallet er blevet struktureret efter en regelmæssig plan. Alle 12 gårde i den sydlige gårdække tilhørte kronen og havde samme jordtilliggende på ca. 21 tdl. I nordlige gårdække lå fogedgården, præstegården, og de gårde der tilhørte Åstrup kirke, Maribo kloster og Bønved.

Ved et mageskifte i 1585 blev kronen ejer af hele byen med undtagelse af præstegården og Åstrup kirkes to gårde.

Ved krongodssalget (1766) kom Moseby under Karlsfelt, og der synes at være foretaget en egalisering og nedlæggelse af nogle gårde.

Ved udskiftningen (1799) skete en radikal udflytning, hvor 12 ud af 19 gårde blev udflyttet. Der blev til gengæld oprettet 19 huslodder, og i 1844 havde Moseby 32 huse dels på de udflyttede gårdes plads og dels spredt omkring på markerne. I 1903

var der 22 gårde i ejerlavet, og antallet af huse var vokset til 70 (heraf 23 uden jord). Alligevel er det påfaldende, at der kun var 8 egentlige håndværkere i byen.

Kulturmiljøet i Moseby landsby omfatter:

To gadekær og otte gårde, der ligger på deres oprindelige plads. De fire ligger i nordlige gårdrække: Hesnæsvej 13, 39, 41 og 43. De fire andre: Hesnæsvej 16, 28, 56 (Præstegården) og Lyremosen 2 i sydlige gårdække. Desuden en del velbevarede ældre huse: Hesnæsvej 21, 23 30 og 40, samt en del nyere aftægtshuse: Hesnæsvej 12, 31, 35 og Mosebyvej 3, en rytterskole : Hesnæsvej 42 og en nyere skole: Hesnæsvej 11 fra 1898.

Moseby har bevaret en række af sine servicefunktioner: Købmand i den nedlagte Brugs (Hesnæs-vej 34), smed (flyttet fra den oprindelige smedje: Hesnæsvej 22) i det nedlagte elværk (Hesnæsvej 33) og tømrer i et nedlagt savværk (Hesnæsvej 7).

Andre funktioner er forsvundet: Skomager (Hesnæsvej 32, værksted udstillet på Stubbekøbing Museum), telefoncentral (Hesnæsvej 54), snitskole (Hesnæsvej 60), syskole (Hesnæsvej 30), gartner (Hesnæsvej 45), slagter (Hesnæsvej 9), frostboks (bygningen bevaret, vest for Hesnæsvej 6), købmand (Hesnæsvej 26).

Moseby mejeri, der lå foran Mosebyvej 3-5 er for længst nedrevet. Mejeribestyrerbolig (Mosebyvej 1) er dog bevaret.

Mange af haverne er velbevarede og brd. Piil's have (Hesnæsvej 13) er i bevaringsmæssig særklasse, idet haven stort set er uforandret, siden deres mor anlagde den o. 1920. Endvidere præges Mosebys gamle haver af usædvanligt mange blodbøge.

Stjerneudskiftningen spores endnu i landskabet øst for byen i form af vejforløb, et jorddige og det regulerede forløb af Hesnæs Bæk.

Moseby gammelby (jvf. 391 – 31 A-G) er lokaliseret til et område umiddelbart NV for det nuværende Moseby. Der er foretaget mindre arkæologiske undersøgelser på stedet 1961 og 1988-89.

Sårbarhed: Landsby og omgivende landskab er sårbare over for yderligere strukturelle ændringer og funktionstømnings. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Gammelbyen er sårbar over for anlægsarbejder såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Kilder: Karin Suhr Rasmussen, Lokalhistorisk arkiv og Museet Falsters Minder (Gammelbyen).

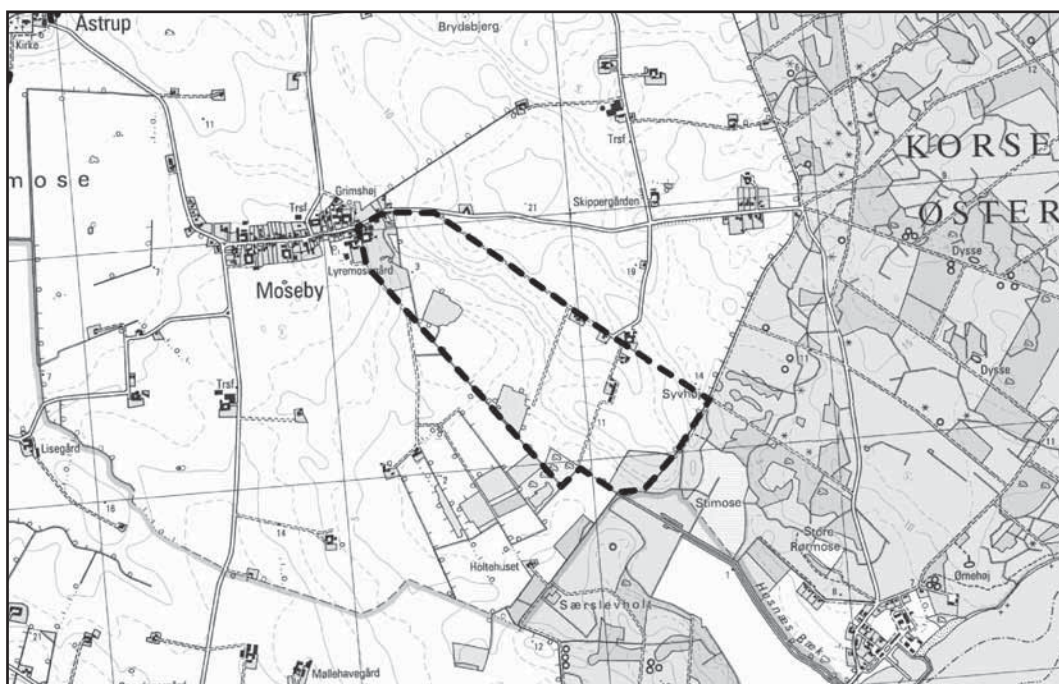
Litt.: Åstrup, p. 48 ff. Håndbog, p. 391 ff. Falsterundersøgelsen p.167.

391 - 18 B Moseby Præstegård

Den ældste del af Moseby præstegård menes opført 1596 og 1683. 1770 blev præstegården ombygget af sognepræsten H. Biering, der samtidig omlagde haven til en romantisk stemningshave. Efterfølgeren J.H. Smidth udvidede haven til det dobbelte og indplantede mange sjældne planter.

Præstegårdens betydelige jordtilliggende blev udskiftet allerede 1775, som den første udskiftning på Falster. Da præstegården i 1929 blev udstykket (se 391 – 18 C)

blev præstegårdens gamle forpagterbolig nedrevet og en ny indrettet i gårdens vestlige længe. Præstegården har bevaret et betydeligt jordtilliggende og præstegårdens driftsbygninger er fortsat i brug. Til præstegården hørte tidligere en skovparcel (2,8 ha), der blev frasolgt 1993. Sammen med Syvhøjdstykningens fire statshuse og den gamle skolesti (391 – 18 C) udgør Moseby præstegård og dens tilliggende et enestående velbevaret kultur-miljø.

Moseby Præstegård (Hesnæsvej 56 og Lyremosen 1) fremstår som en firlænget bindingsværksgård (fredet 1945) med stråtag og hvidkalket bindingsværk. Østlængen med to udbygninger mod øst. Derudover består den af en række enkeltstående bygninger, der alle benyttes i forbindelse med landbruget, bortset fra en rød træbygning (brænde-/redskabshus) ved indgangen til haven. Syd og øst for præstegården ligger den betydelige præstegårdshave (3,3 ha) med mange gamle træer og spor af Bierings og Smidths plantninger og anlæg.

Ved præstegårdsjordens sydlige skel ligger to store tørvegrave, der er anlagt efter 1942. Præstegårdsskoven i det sydøstlige hjørne af præstegårdens oprindelige tilliggende er nu en del (Præsteskov) af Korselitse Østerskov.

Sårbarhed: Kulturmiljøet omkring Moseby Præstegård er sårbart overfor funktionstømning. Først og fremmest gennem ophør af præstegårdens landbrug. Bygningerne er sårbare over for forfald. Det samme gælder haven. Tørvegravene er sårbare over for tilgroning.

Kilde: Målebordsblad (Tørvegrave).

Litt.: Moseby Præstegaard 400 år, 1596 - 1996, 1996 og Fredede Bygninger p.145

391 - 18 C Syvhøjudykningen og skolestien til Hesnæs

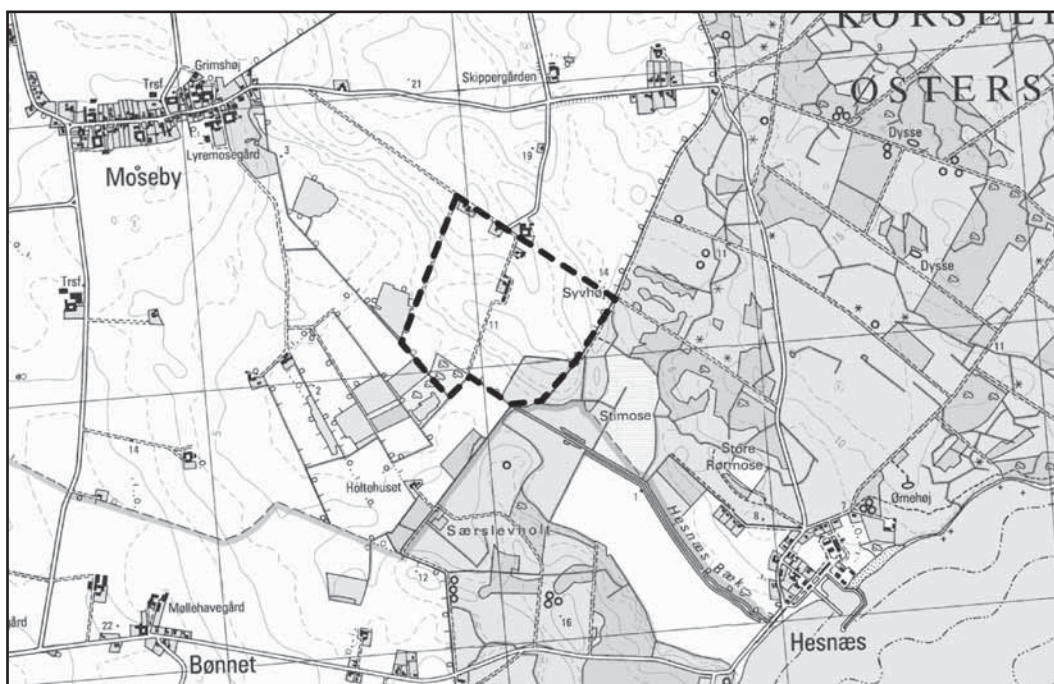
Ved 1922- udstykningsloven blev det bestemt, at præstegårdene kun måtte beholde 12 ha middel-god agerjord. I Moseby ønskede menighedsrådet at bevare så meget jord, at præstegårdens gamle driftsbygninger kunne holdes i funktion. Efter forhandling med jordlovsudvalget fik præstegården lov til at beholde 32 ha (foruden 3,3 ha have og 2,8 skov) mod at afgive 31,6 ha til udstykning. Ved udstykningen i 1929 blev det frastykkede areal delt i fire parceller på 7,5 - 9 ha og der blev oprettet fire statshusmandsbrug i den østlige ende af præstegårdsjorden.

I Åstrup kommunes fortegnelse over offentlige gangstier (1907), er der som nr. 6 registreret en "Skole- og kirkegangsti for Hesnæs" på 1322 favne med et forløb gennem skoven og i skellet mellem Syvhøjgårds og præstegårdens jord. Denne sti er endnu bevaret. I skoven synes dens forløb dog ændret..

Syvhøjvej 3 - 4 - 5 - 6: Fire velbevarede statshusmandsbrug. I skellet mellem stats-husene og Syvhøjgårds jord løber den gamle skolesti.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Landskabet er sårbart over for yderligere nedlæggelse af skel og hegn. Skolestien er sårbar over for funktionstømning og nedlægning.

Litt.: Årsskrift 1996 p. 24 ff. (Udstykningen), Årsskrift 1999 p. 61 ff. (Livet på "Prærien") og Åstrup p. 174 f. (Skolestien).

391 - 19 Virket

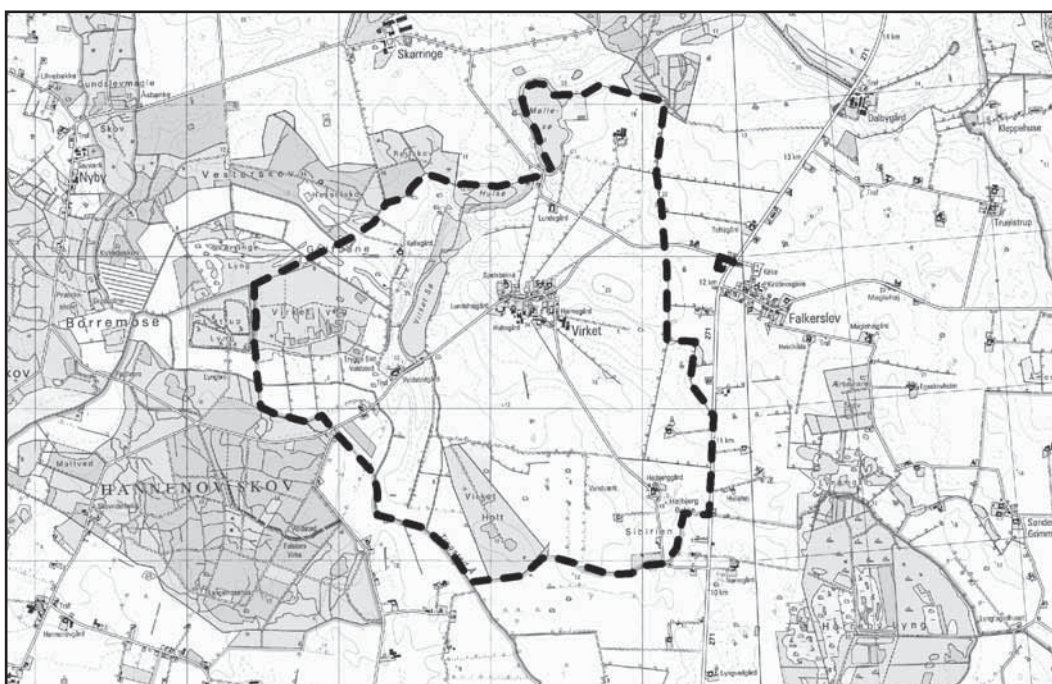
Virket er et godt eksempel på en velbevaret regulær vejby med en smuk stjerneudskiftning gennemført på bøndernes egne betingelser, da Virket var en af de få falsterske landsbyer, der fik selveje ved krongodsauktionen 1766.

Virket omtales i Falsterlisten o. 1250 som Wirky, der betyder "forsvarsværk", jvf. det nærliggende, mægtige voldanlæg, der formentlig må dateres til jernalder. Oprindeligt synes byen at have ligget lidt øst for Barkkærgård, hvor markbogen (1682) har et "Gammelby Skift" (jvf. 391 – 31 A- G)

I 1400- og 1500-tallet ejede slægten Falster en hovedgård i Virket.

Gennem 1600-tallet var der 20 - 22 gårde i byen. Ved krongodssalget 1766 lykkedes det bønderne at købe deres gård - som et af de få steder på Falster. Ved den lejlighed synes fire af gårdene nedlagt. Inden udskiftningen og udflytningen fremtrådte Virket som en regulær vejforsteby med 8 gårde i hver gårdække og med et gadekær i hver ende af forten. Udskiftningen (1805-07) gennemførtes som en stjerneudskiftning, der efterlod de fleste gårde i byen, og af de oprindelige gårde er der endnu bevaret tre i den nordlige (Virketvej 6, 8 og 34) og seks i den sydlige gårdække (Virketvej 13, 15, 21, 27, 29 og 33). To af gårdene i den sydlige gårdække er dog rykket lidt mod syd, ligesom et nyere byggeri bryder landsbyens oprindelige afgrænsning mod sydøst. Til gengæld har byen i nord bevaret sin oprindelige afgrænsning mod det åbne land. Alle gårdene i den nordlige gårdække er endnu firlængede. Det samme gælder fire af gårdene i den sydlige gårdække.

Gårdene ligger alle med stuehusene mod gaden. De gamle haver er ofte afgrænset af stengærder, ned mod gaden. Husbebyggelsen på byens gamle forte og på de

udflyttede gårdes pladser består hovedsagelig af ældre huse, hvoraf en del er i bindingsværk. Mellem de to vestligste gårde ligger et karakteristisk aftægtshus (Virketvej 31). Den smalle bugtede bygade fremhæver sammen med de to gadekær landsbypræget. Foran det vestlige gadekær står et mindesmærke (rejst 1947) til minde om, at byen overgik til selveje i 1766.

Skelsystemet er - efter falsterske forhold - velbevaret. Ejerlavsskellet er delvist bevaret i nord, øst og syd som bevoksede grøftevolde. Også mange af udskiftningskellene er bevaret, og sammen med de radiært anlagte veje fremhæver de stjernestrukturen. Af stjernens oprindelige 11 skel fremtræder de seks endnu som helt eller delvist bevarede grøftevolde i ejerlavets østlige halvdel. De fleste med træ og buskbevoksning. Flere med gamle ege og tre med velbevarede rækker af stynet poppel. Stjernestrukturen fremhæves desuden af at tre sogneveje løber i de gamle udskiftningsskel. Fem af byens gårde er blokudskiftede. De tre gårde i ejerlavets østlige del har ligeledes velbevarede, bevoksede skelvolde.

1890- kortet viser en lille husmandsbebyggelse med tre husmandssteder i ejerlavets sydøstligste udkant. Af disse er de to bevaret nær ejerlavsgrensen mod Falkerslev og Horreby, hvor der ligger tilsvarende husmandsbebyggelser. Det er formentlig disse bebyggelser, der har givet anledning til, at stedet kaldes "Sibirien".

Landbrugsøkonomen G. Begtrup beskrev i 1806 Virket som Falsters "bedste by ... da den besidder god agerjord, eng, betydelig tørveskær, skov og fiskeri". Disse ressourcer blev fordelt så hver gård fik 15 tdl. eng, 3 tdl. skov og 3 tdl. "lyng" (eng og tørveskær). Skoven Virket Holt fremtræder stadig som en parcelskov overvejende med løvtræsbevoksninger. Byens enge er stort set alle opdyrket, og tørvemosen Virket Lyng er under tilgroning.

Virket gammelby (jvf. 391 – 31 A -G) har ligget lidt øst for den nuværende by. I Virket Lyng og på markerne syd herfor er fundet en del stenalderboplads m.m. Det samme gælder området mellem Hulsø og Møllesø.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for væsentlige ændringer af byens struktur og i særlig grad for ændringer i afgrænsningen mod det åbne land. Det omgivende landskab er sårbart over for væsentlige strukturelle ændringer og yderligere rydninger af levende hegn. Bygningerne er sårbare over for væsentlige ændringer i arkitektur og omgivelser. Gammelbyen og de øvrige arkæologiske levn er sårbare over for anlægsarbejder såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

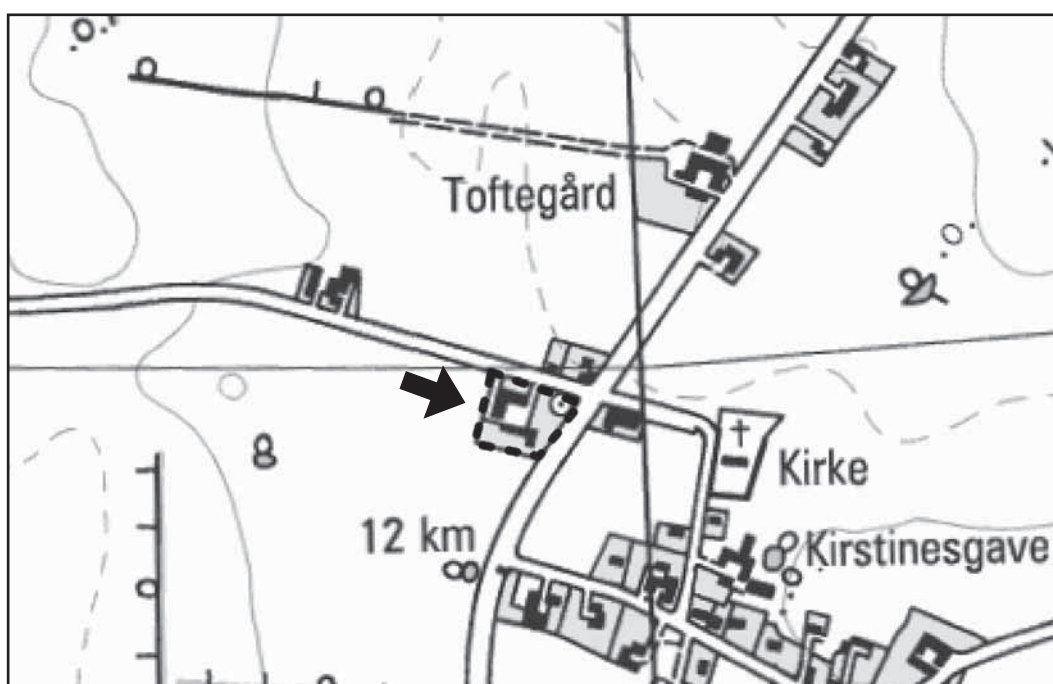
Kilde: Beboere i Virket og Museet Falsters Minder (gammelbyen m.m.).

Litt.: Håndbog 83 ff. Falsterundersøgelsen p. 152. Årsskrift 1998 p. 44 ff.

391 - 20 Falkerslev Skole

Falkerslev Skole (Virketvej 1 - 3) opført 1961 og nedlagt 1972. Vinkelbygning i røde sten. Den ene længe med klasselokaler, den anden med gymnastiksal. Syd herfor en lærerbolig, ligeledes i røde sten. Efter nedlæggelsen fungerede skolen en kort overgang som friskole og nu som "Omsorgscenter" for Stubbekøbing kommune. Takket være dette fremstår bygningerne stort set, som da skolen blev nedlagt.

Skolen afløste en gammel enlænget skole (Falkerslevvej 6) fra 1878 oprindelig i gule sten - nu hvidpudset. Den ny skole blev placeret ved landevejen over for forsamlingshuset.

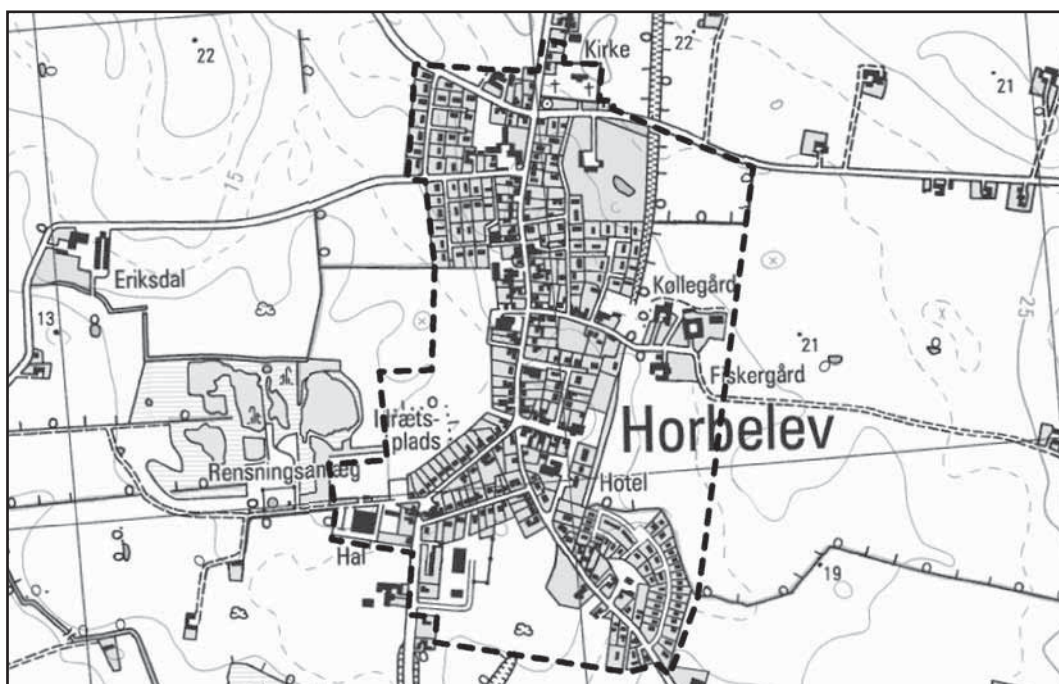

Sårbarhed: Skolen er sårbar overfor ny funktionstømning, forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev.

391 - 21 Horbelev

Med Stubbekøbingbanens anlæggelse udviklede Horbelev sig fra at være en mellemstor landsby til at blive en driftig stationsby med en gunstig placering i forhold til øens to købstæder.

Den middelalderlige landsby var en enkelt gårdrække langs østsiden af Grønsundsvej og en gårdrække langs nordsiden af Stengårdsvej. Fiskergården, der senere lagde jord til stationsbyen, lå dog på sydsiden af vejen.

Præstegården og tre gårde på Stengårdsvej er de eneste gårde, der er bevaret på deres oprindelige plads. Hullerne efter de udflyttede gårde blev efterhånden udfyldt af mindre huse. Mange af de ældste huse er ombygget til ukendelighed, men enkelte har bevaret deres oprindelige præg (fx Lillegade 5A). Et af husene (Lillegade 4) fungerede som "polakkaserne". Et andet (Lillegade 1) er opført som kontrolsted for "arbejds mændene".

Allerede ved århundredskiftet skete der en vis udvikling i byen, der dengang havde et par hundrede indbyggere. Andelsmejeriet (Grønsundsvej 359) blev oprettet 1894. Den første stribe rødstenshuse (Grønsundsvej 322 - 326) blev bygget 1899-1900. 1901 blev der bygget en forsamlingsbygning (Grønsundsvej 363) og i 1907 blev der bygget en ny skole. Med jernbanen fik byen i 1911 station og hotel (Torvegade 10) og året efter kom elværket (Grønsundsvej 356). De følgende år voksede byen stærkt og indbyggertallet nåede i 1950 op over fem hundrede.

Jernbanen blev placeret sydøst for den gamle landsby, hvor der opstod et stationskvarter i et område, der var ejet af et "konsortium", der havde købt Fiskergård (matr. Nr. 6).

Torvegade, der med et retvinklet knæk forbinder Grønsundsvej og Bregningevej, blev den centrale stationsbygade. Nærmest Grønsundsvej lå de mest betydningsfulde

forretninger: Brugsforeningen (Bregningevej 1) to købmandsforretninger (Torvegade 3 og 8) og to foderstoffirmaer (Torvegade 5 og 9). De øvrige huse er bygget af håndværkere og andre mindre erhvervsdrivende.

Vinkelvej synes ikke at have spillet nogen større rolle i stationsbyens udvikling. Stationsbyens vækst skete langs Grønsundsvej, hvor der syd for Torvegade blev opført et stribe huse, der både var boliger og lokaler til forskellige former for forretninger og liberale erhverv. De mest markante er lægebolig (Grønsundsvej 326) og dyrlægebolig (Grønsundsvej 321).

Bebyggelsen langs Bregningevej - tidligere kaldet "millionærstrædet" - domineres af en række fine villaer, opført som aftægtshuse i tidsrummet 1910 -20 . En del af disse havde et jordtilliggende på tre tønder land (Bregningevej 14, 18, 23, 25 samt Grønsundsvej 355). Funkishuset (Bregningevej 9) er opført af en pensioneret stationsforstander o.1940. Syd for dette står byens "Grundlovseg".

Byens yngste kvarterer er parcelhusbebyggelsen på Højmarksvej/ Vibevej/ Lærkevej/ Drosselvej/Solsortevej/ Svalevej vest for skolen og andelsboligkvarteret på Ryttermarken øst for stationen samt Poppelvej, syd for præstegårdens have.

Horbelevhallen og Horbelev Plejehjem og Varmeværket er placeret i byens sydvestlige udkant.

Horbelev rummer en række markante ældre bygninger med stor bevaringsværdi: Elværk og bestyrerbolig, den gamle skole (Bregningevej 2), præstegård, station og pakhus, hotellet, lægebolig, dyrlægebolig og en række af de fine aftægtsvillaer. Af større sammenhængende kulturmiljøer kan nævnes den bevarede gård på Stengårdsvej, "Stationsbyen" (Torvegadeområdet og den sydlige ende af Grønsundsvej) og "Skolen", der rummer en række velbevarede skolebygninger fra 1907, 1910, 1943 og en realafdeling fra o. 1960.

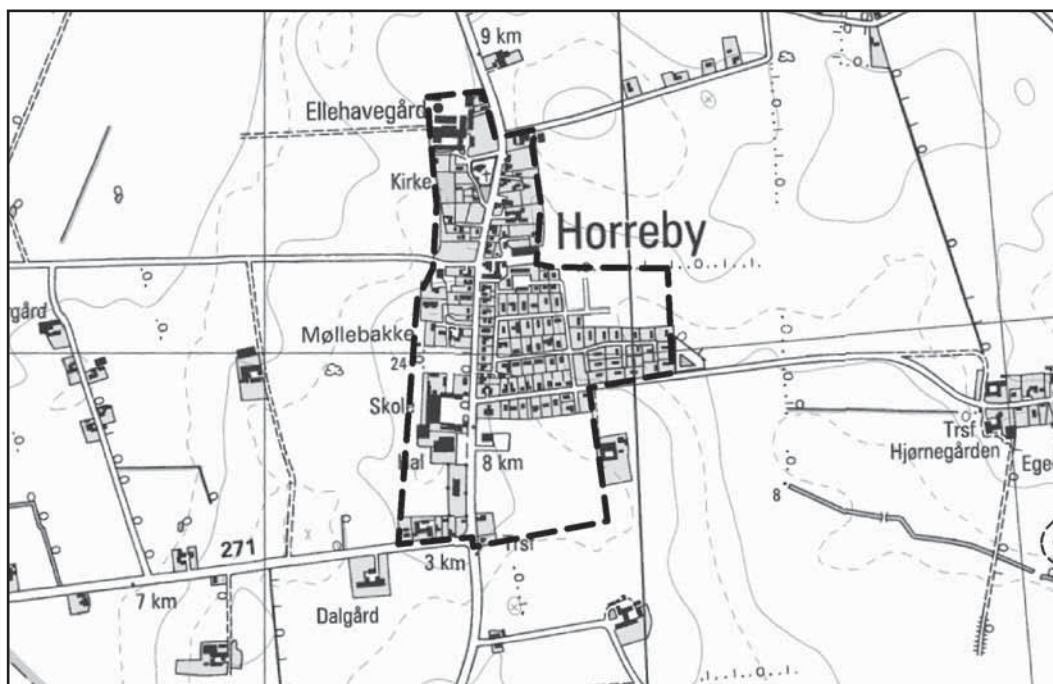
Sårbarhed: De bevaringsværdige bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De større kulturmiljøer er sårbare over for bebyggelse, der vil have negativ indflydelse på områdernes nuværende fremtræden.

Kilde: Ingvar Hansen, lokalhistoriker, Meelse.

Litt.: Ingvar Hansen og Vibeke Ravn-Mortensen: Horbelev ejerlav og sogn 1787-2000, 2000

391 - 22 Horreby

Horreby er en landsby hvor der gennem de sidste hundrede år er sket en betydelig vækst. Ved kommunalreformen fik byen status som "centerby". Byplan og bygninger afspejler både en jævn udvikling og en udvikling, der er foregået i spring.

Nordligst ligger den middelalderlige kirkelandsby, der o. 1890 havde sin sydgrænse ved byens endnu bevarede smedje (Nykøbingvej 180) nedenfor "Møllebakken". Kun enkelte af byens gårde ligger i landsbyen. På deres plads ligger et større antal huse fra sidste halvdel af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.

I 1900-tallets første årtier blev området langs landevejen, syd for byen bebygget. Overfor smedjen opførtes en købstadsagtig trævarefabrik i to etager. Lidt sydligere en stribe småhuse og villaer og et forsamlingshus fra 1912 (Nykøbingvej 203).

Overfor forsamlingshuset blev der i 1920 opført en skole, hvor byens mølle tidligere lå.

Villabebyggelsen på østsiden af Nykøbingvej fortsatte langs nordsiden af Egedvej, der førte til Karleby Station (opført 1911).

Ved vejkrydset, lidt længere mod syd, lå allerede i 1890 et par huse. Her blev der i 1903 opført et alderdomshjem, og siden kom der endnu et par huse til.

Byens seneste udviklingsfase startede o. 1960 med bygningen af en ny centralskole, syd for den gamle skole. I tilknytning til denne opførtes en række lærerboliger og en privat børnehave. Senere blev der, syd for centralskolen, opført en hal og endnu en børnehave. Samtidig opstod der bag villabebyggelsen på østsiden af Nykøbingvej, et moderne parcelhuskvarter (Hermelinvej/Grævlingevej/Mårvej/Bævervej/ Egernvej/ Bjørnevej/Oddervej). Også sydsiden af Egedvej blev bebygget med parcelhuse. Syd herfor blev der udlagt et mindre industriområde.

I den gamle landsby blev der (1877) oprettet et - nu nedrevet - andelsmejeri, syd for kirken. Øst for kirken blev der opført et elværk med bestyrerbolig (Nykøbingvej 173), en brugsforening (Nykøbingvej 177) og en købmandsgård (Nykøbingvej 185).

Horreby rummer en række markante ældre bygninger med stor bevaringsværdi: Elværk, købmandsgården, trævarefabrikkens forhus, smedjen, den gamle skole og en række fine aftægtsvil-lær. Af større sammenhængende kulturmiljøer kan nævnes "skoleområdet" med centralskolen, den gamle skole, lærerboligerne, børneinstitutionerne og hallen samt "kirkeområdet" med den markante Ellehavegård liggende på sin oprindelige plads, gadekæret og småhusbebyggelsen.

Sårbarhed: De bevaringsværdige bygninger er sårbare over for væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. De større kulturmiljøer er sårbare over for bebyggelse, der vil have negativ indflydelse på områdernes nuværende fremtræden.

Litt.: Håndbog p. 159 ff. og Målebordsblade

391 - 23 A-B Nørre Ørslev Højskole (Ungdomsskole)

Nørre Ørslev Højskole blev oprettet 1878. Inspirationen kom fra en læseforening, der var stiftet af gamle elever fra Hindholm Højskole. Den første højskole blev indrettet i et tidligere missionshus (391 - 23 B) i den østlige udkant af Nørre Ørslev (Sdr. Kirkebyvej 2).

Her blev pladsen hurtigt for trang og 1891 flyttede skolen til sin nuværende plads ved Nykøbingvej (391 - 23 A) . 1906 blev der foretaget en større udvidelse af skolen, der bl.a. . blev forsynet med en tårnbygning, der dog siden er nedrevet. Samme år (1906) blev arkitekt Hans Schmidt knyttet til skolen, som leder af en håndværkerafdeling, der blev indrettet i en nyopført bygning overfor skolen (Nykøbingvej 247).

1920 opstod der en uoverensstemmelse mellem højskolens forstander M.P. Schmidt og bestyrelsen for Nørre Ørslev Friskole, hvad der førte til, at Schmidt opsagde forstanderstillingen men fortsatte som lærer på skolen. Han byggede (1921) en villa lige vest for skolen (Nykøbingvej 270 A). Ved siden af byggede højskolelærer Sværke en villa (Nykøbingvej 272). Den næste villa (Nykøbingvej 274) blev opført 1923 af murermester Skaaning (tidligere elev på håndværkerskolen) og fungerer ligesom Schmidts villa som lærerbolig. Det samme gælder en villa "Gårdsminde", øst for højskolen (Nykøbingvej 264), opført (1904) af gårdmandsenken Hanne Gård, der tilhørte den kreds, der stod bag oprettelsen af højskolen. Bag Schmidts villa har skolen (1986) bygget en lærerbolig (Nykøbingvej 270 B). Højskolens/Ungdomsskolens bygninger er opført i gule sten, villaerne er bygget i røde sten. Murermester Skaanings villa og skolens tidligere håndværkerafdeling er dog hvidkalkede.

Svigtende elevtilgang og økonomisk krise førte til at man i 1937 måtte opgive højskolevirksomheden men besluttede at videreføre skolen som ungdomsskole. Skolen fremtræder nu med en række bygningsudvidelser fra slutningen af 1950'erne og senere, som en moderne ungdomsskole, men endnu pryder den gamle vindfløj (1908) med Hejmdal og gjaldrehornet - årvågenhedens symbol - skolens gamle vestfløj fra højskolens tid. I ungdomsskolens have står en mindesten for forstander Schmidt.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Fhv. Ungdomsskoleforstander K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev

Litt.: Ole Rasmussen og K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev bys historie, 1990, p. 124 ff.

391 - 23 C Nørre Ørslev Friskole (Hjemmeværnsgård)

1886, kort efter oprettelsen af Nørre Ørslev Højskole (1878) tog kredsen bag højskolen initiativ til at oprette en friskole lidt nordvest for højskolen. 1914 fik skolen et øvelseshus (gymnastiksal), der blev af stor betydning for byens ungdomsarbejde. Begge bygninger er opført i gule sten.

Nørre Ørslev Friskole virkede indtil 1962, hvor Hjemmeværnskompagniet Midtfalster Øst overtog skolen og gennemførte en gennemgribende istandsættelse af de to skolebygninger, der fik navnet "Hjemmeværnsgården" (Nørre Ørslev bygade 31).

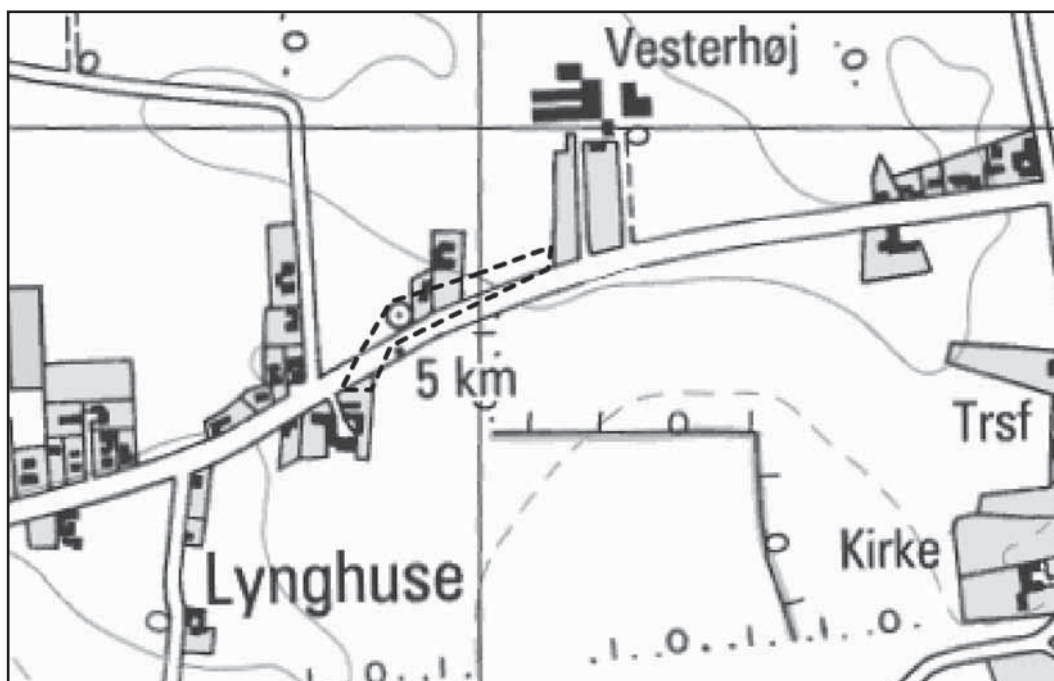

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Fhv. Ungdomsskoleforstander K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev

Litt.: Ole Rasmussen og K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev bys historie, 1990, p. 131 ff.

391 - 23 D Kvindeegen og to mindesten i Nørre Ørslev

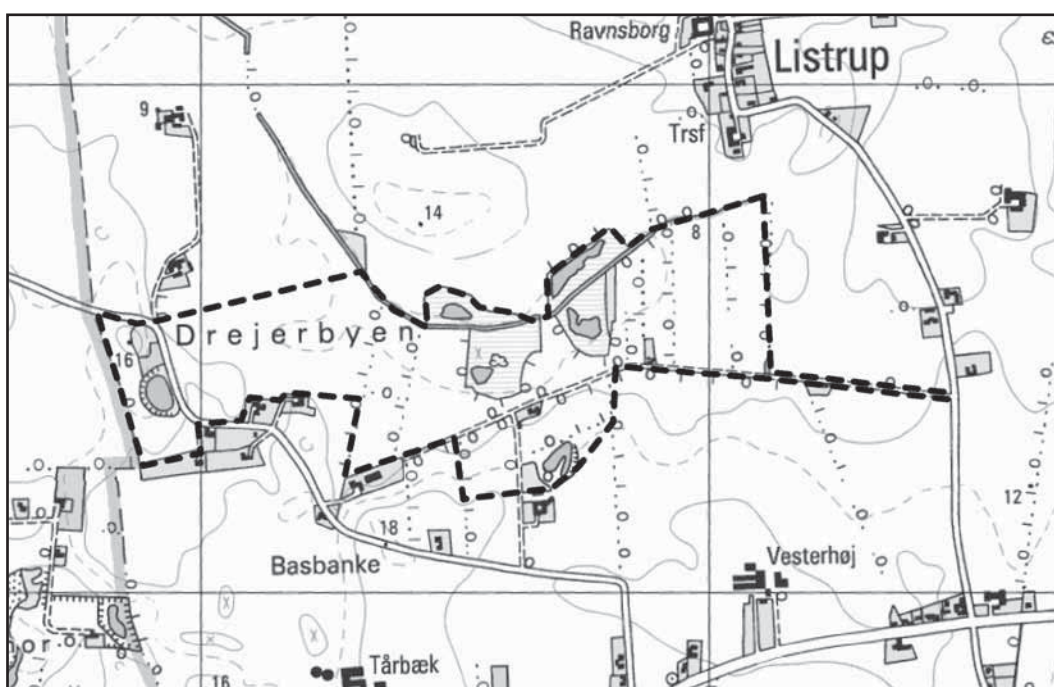
Højskolen og Friskolen blev kort før århundredeskiftet oprettet af grundtvigske kredse i Nørre Ørslev og omegn. Den samme kreds rejste på strækningen mellem højskolen og kirkebyen tre monumenter: Kvindeeg plantet af Dansk Kvinde-samfunds Nørre Ørslev afdeling. Foran træet står en mindesten med indskriften 5/6 1915. Jordstykkets daværende ejer udfærdigede en deklaration der "livsfreder" egen. Mindesten over bonden Ole Villumsen, der (1790) var "talsmand og fører" i bøndernes kamp for selveje. Stenen rejstes i hundredåret for Ole Villumsens død (1918). 5.maj-sten rejst på årsdagen for befrielsen (1946). Stenens tekst er forfattet af ungdomsskoleforstander Geertsen.

Sårbarhed: Kvindeegen er sårbar over for gravning i et område, der svarer til kronens omkreds. Mindestenene og deres nærmeste omgivelser er sårbare over for manglende vedligeholdelse og væsentlige ændringer af deres nærmeste omgivelser

Litt.: Ole Rasmussen og K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev bys historie, 1990, p. 144 og p.174 f.

391 - 23 E Råstofgrave og husmandssted

På Nørre Ørslevs gamle overdrev (Hestehaven) nord for byen er byens fælles grusgrav og fælles kalkgrav aftegnet på udskiftningskortet. Disse er ligeledes angivet på 1836-kortet, der desuden angiver en tørvegrav på en af moselodderne nord for kalk-graven. Karleby- Horreby- Nørre Ørslev sogneråd har gravet betydelige mængder grus i grusgraven på den fælles byjord, hvor der - vistnok i 1920-erne - var op til tretten mand beskæftiget. Grusgravningen ophørte o. 1930 og bankens sydlige del fremtræder nu som en sø, omkranset af træer.

På vestsiden af Kalkbrudsvej er der på de gamle kort angivet en åben grav, der benævnes "Kalkgrav", "Bygraven" eller "Moulersgraven". Herfra blev der over en længere årrække i begyndelsen af 1800-tallet hentet kalk til statens teglværk i Bangsebro Skov. 1848 blev der bygget et - nu nedrevet - fattighus med plads til fire familier ved kalkgraven, og i begyndelsen af 1900-tallet havde skytteforeningen skydebane i kalkgraven, der nu er udjævnet.

På østsiden af Kalkbrudsvej startede husmand Bernhard Rasmussen sidst i 1920-erne gravning af "råkalk" (utørret jordbrugskalk) på sin ejendom, en tre tønder landejendom udstykket 1817 og bebygget 1823, lige syd for byens moselodder. 1933 begyndte gdr. Holger Hansen, Frihedsprøve at grave kalk i større stil på arealet syd for Bernhard Rasmussens - nu opfyldte - kalkgrav. Der blev etableret tørreplads, knuseværk og lade i graveområdet. Kalkgravningen ophørte 1980 og området fremtræder nu som træ- og buskkransede søer.

Ved udskiftningen blev der udlagt 8 moseparceller, der mod syd er afgrænset af en 6 alen bred vej. I to af disse moseparter har man gravet tørv under 2. Verdenskrig. Det samme var tilfældet på Listrups del af mosen De fire tørvegrave fremtræder nu som mere eller mindre vandfyldte lavninger i et engområde under tilgroning.

I moseområdets østlige del blev der 1857 etableret et husmandssted ("Mosehuset", Bøgehavevej 2) med et tilliggende på 9 460 kvadratalen mosejord. Her ernærede husmandsfamilien sig af havesa-ger, fjerkræ, gris og ged - og arbejde ved siden af. Husmandshuset, et gulkalket, stråtækt, murstens-hus med stråtækt baghus i bindingsværk er et velbevaret eksempel på et marginalt husmandsbrug. Det anvendes nu som fritidshus.

Moseområdet og især dets østlige del har mange stynede pile (poppel og hvidpil).

Sårbarhed: De gamle råstofgrave, tørvegravene og moseområdet samt vejen i den sydlige kant af moseområdet er sårbare over for opfyldning og fortsat tilgroning. De stynede træer er sårbare over for ophør af styning. Husmandsstedet er sårbart over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

Litt.: Håndbog 129 ff., og Sogneforstanderprotokoller (udskrifter v. Svend O. Pedersen)

391 - 24 Nørre Ørslev - Listrup forskole og Listrup forsamlingshus

Det daværende Karleby - Horreby - Nørre Ørslev sogneråd ønskede en skole i "hver by", men da man 1957 byggede ny forskole, blev den placeret nogenlunde midt mellem Nørre Ørslev og Listrup, og overfor det fælles forsamlingshus. Forskolen havde ét klasselokale og én lærerinde der underviste de tre yngste årgange, inden de flyttede til Møllebakkeskolen i Horreby. Skolen blev nedlagt 1970 og blev nogle år efter erhvervet af forskolens sidste lærerinde Julie Rasmussen, der pietetsfuldt har vedligeholdt skolen (Listrupvej 28).

Skolen består af to bygninger, der rummer hhv. skolestue og lærerindebolig. Disse bygninger er forbundet af en mellembygning med overdækket læmur mod den asfaltbelagte skolegård. Nord herfor et cykelskur sammenbygget med en garage. Alle bygninger er i røde sten.

Området er omkranset af en læplantning, der blev etableret i 1961. Nørre Ørslev Sogns Forsamlingshus, senere kaldet Listrup Forsamlingshus, er en vinkelbygning

i røde sten opført 1914 af et andelsselskab, der tegnede aktier på 20 kr. På den nuværende P-plads stod 1946-69 en træbarak, der anvendtes som husflidsskole. Forsamlingshuset blev nedlagt 1988.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev og Fhv. lærerinde Julie Rasmussen, Listrup Forskole. Litt: Ole Rasmussen og K. Holm Pedersen, Nørre Ørslev bys historie, p 139 f.

391- 25 Karleby Præstegård og præstegårdssti

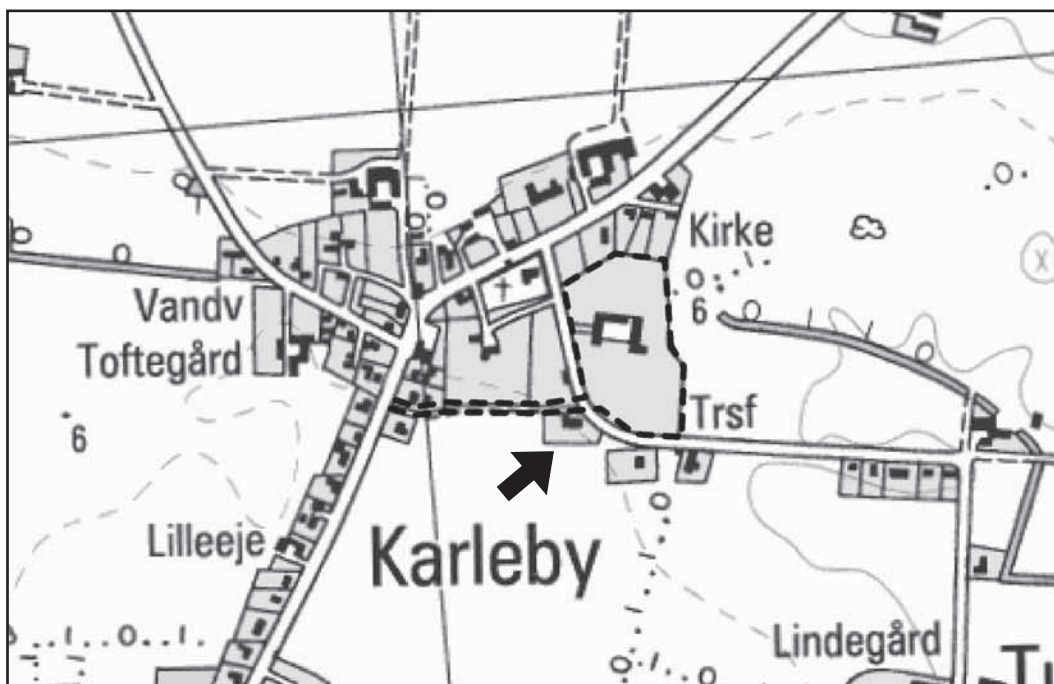
Karleby Præstegård (Tunderup Strandvej 1). Trelænget bindingsværksgård . Stuehus antagelig fra 1766-70 og et udhus (ca. 1740), fredet 1950. Omkring præstegården en stor have og et vænge.

Vest for præstegårdens have er der mellem Grønsundsvej og Tunderup Strandvej bevaret den sidste rest af den gamle præstegårdssti, som børnene fra Nørre Ørslev og Horreby brugte, når de skulle til konfirmationsforberedelse hos præsten i Karleby. Fra Karleby gik stien vestover mod Eged, hvorfra der var stier mod Horreby Lyng, Bellinge og Nørre Ørslev.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for funktionstømning og forfald. Haven er sårbar over for forfald og væsentlige ændringer af anlæggets oprindelige elementer. Stien er sårbar over for sløjfning.

Kilde: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

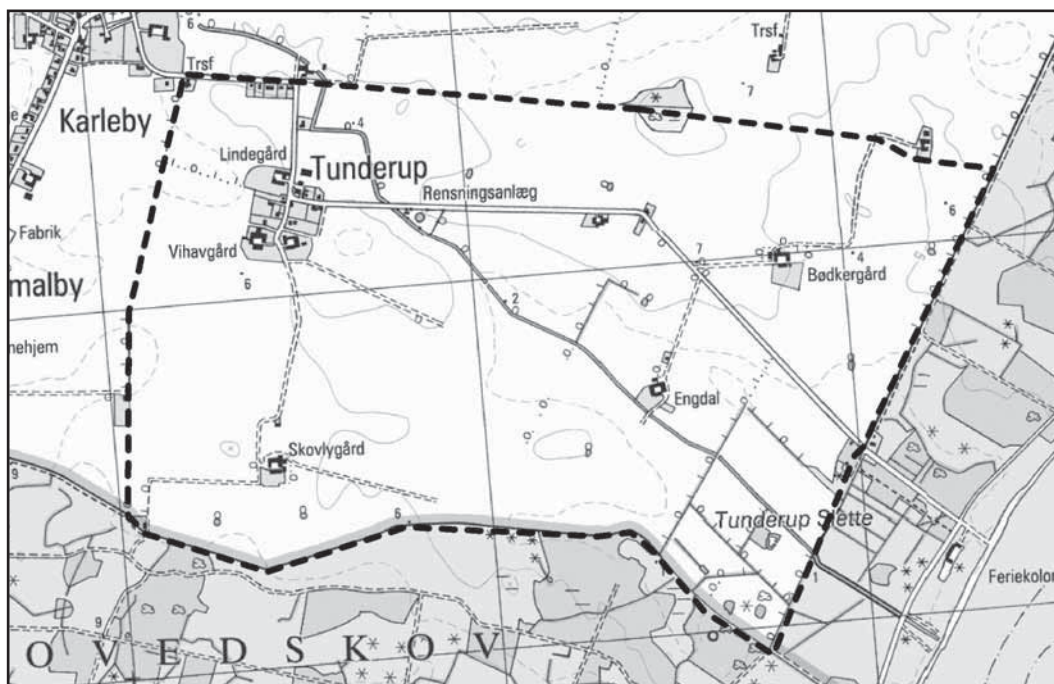
Litt.: Fredede Bygninger p. 146

391 - 26 Tunderup

Tunderup optræder o. 1250 i Falsterlisten til Kong Valdemars Jordebog. Stednavnet "Gamblebye Schiff"(1682) ca. 500 syd for Tunderup giver et fingerpeg om byens oprindelige beliggenhed.

Før udflytningen fremtrådte byen som en yderst regelmæssig vejby med to gård-rækker med fire gårde i hver række og et gadekær midt i bygaden. Ved udskiftningen

(1796) blev gårdtallet reduceret til syv. Der er nu tre gårde tilbage i byen, men udflyttergårdenes plads er udfyldt af huse og byens struktur og afgrænsning er meget velbevaret, hvad der gør Tunderup til et smukt eksempel på en regulær vejby.

I byens sydlige del ligger to velbevarede gårde med sydvendte stuehuse fra århundredskiftet. Den nordligste gård i vestre gårdrække fremtræder med et stuehus, der nyligt er genopført efter en brand. Hovedparten af gårdenes avlsbygninger er i bindingsværk. Det lille stensatte gadekær danner sammen med et par gamle huse i bindingsværk og den let bugtede gade en harmonisk helhed. Byens velbevarede struktur skyldes formentlig et meget tidligt fald i folketallet. Bortset fra en smedje opstod der ingen servicevirksomheder i byen.

I ejerlavets vestgrænse er der bevaret rester af ejerlavsskel. Skønt de fleste markskel for længst er ryddet, afspejler gårdene og de tilhørende arbejderboliger, at denne del af ejerlavet blev blokudskiftet. Ved Tunderup Slette afspejler grøfter og levende hegn at denne del af ejerlavet, ved udskiftningen, blev opdelt i en række mindre lodder. Jordens bonitet er - selv efter falsterske forhold - usædvanlig god, hvad der gør at gårdenes bygninger i forhold til jordtilliggendet, er usædvanligt store og velbyggede.

I ejerlavets nordvestlige hjørne (Tunderup Strandvej 12) blev der o. 1920 opført en polakkaserne, der senere blev indrettet til forsamlingshus (nedlagt o. 1950). I husrækken øst herfor ligger tre karakteristiske huse med sorttjæret træbeklædning (Tunderup Strandvej 18 - 22) i "Fideikommiss-stil". Det østligste og ældste af husene har oprindeligt ligget syd for Tunderup.

Lidt øst for byen har Stubbekøbing kommune (o. 1980) anlagt et mekanisk-biologisk rensningsanlæg ved Tunderupløbet. Tunderup gammelby (jf. 391 - 31 A - G) har ligget ved Skovlygård, syd for den nuværende by.

Sårbarhed: Landsbyen er sårbar over for væsentlige ændringer af byens struktur og i særlig grad for ændringer i den skarpe afgrænsning mod det åbne land. Det omgivende landskab er sårbart over for væsentlige ændringer og yderligere rydninger af hegn. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning/forfald/nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Gammelbyen er sårbar over for anlægsarbejder såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

Kilder: Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nr. Ørslev og Museet Falsters Minder (gammelbyen).

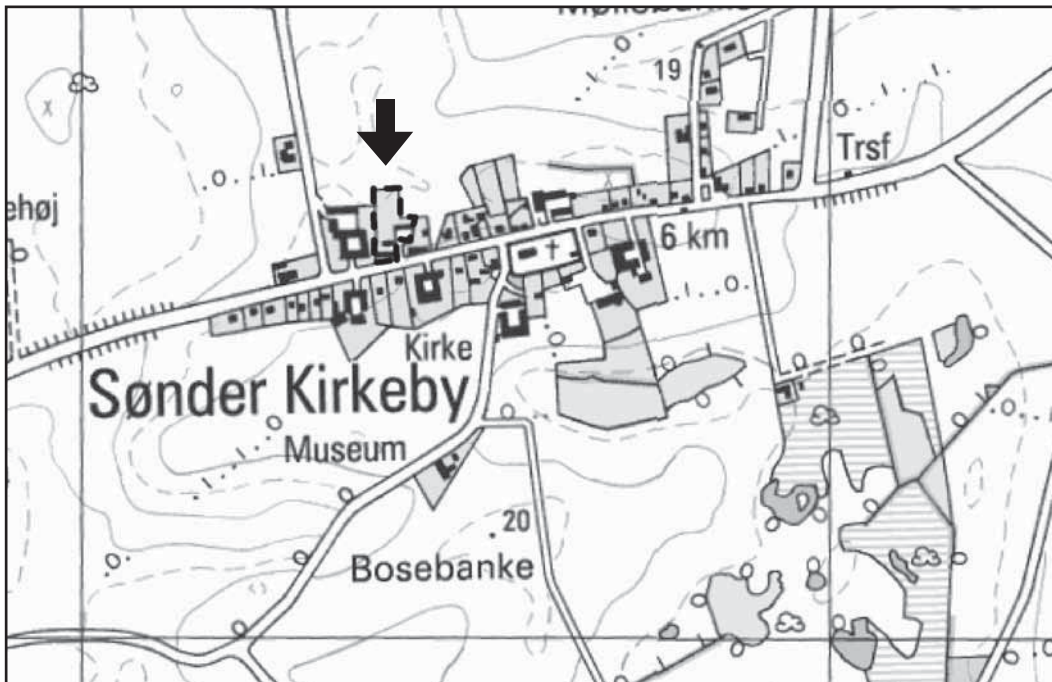
Litt.: Håndbog 187 ff., Falsterundersøgelsen p.152.

391 - 27 Rytterskolen i Sønder Kirkeby

Frederik IV markerede afslutningen af den store nordiske krig (1720) ved at oprette 240 "kongelige skoler" i de 12 nyoprettede "rytterdistrikter", der hver skulle underholde en rytterskadron.

Falster udgjorde ét rytterdistrikt og i den nuværende Stubbekøbing kommune blev der oprettet 7 skoler (Maglebrænde, Vejringe, Moseby, Horbelev, Falkerslev, Horreby og Sønder Kirkeby).

Af disse er rytterskolen Sønder Kirkeby den bedst bevarede, og den lange hvidkalkede rytterskole (Grønsundsvej 165) har bevaret sin rytterskoletavle i husets ældste, vestlige del. Bag rytterskolen ligger en yngre, velbevaret skolebygning (Grønsundsvej 167). Begge skolebygninger anvendes nu til beboelse.

Sårbarhed: Rytterskolen og den yngre skolebygning er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Litt.: Årsskrift 1984 p. 59 ff.

391 - 28 Alderdomshjemmet i Sønder Kirkeby

Sønder Kirkeby - Sønder Alslev sogneråd byggede o. 1850 en fattiggård lidt syd for Sønder Kirkeby (Busserisvej 7). Den blev o. 1920 erstattet af de nu stående bygnin-

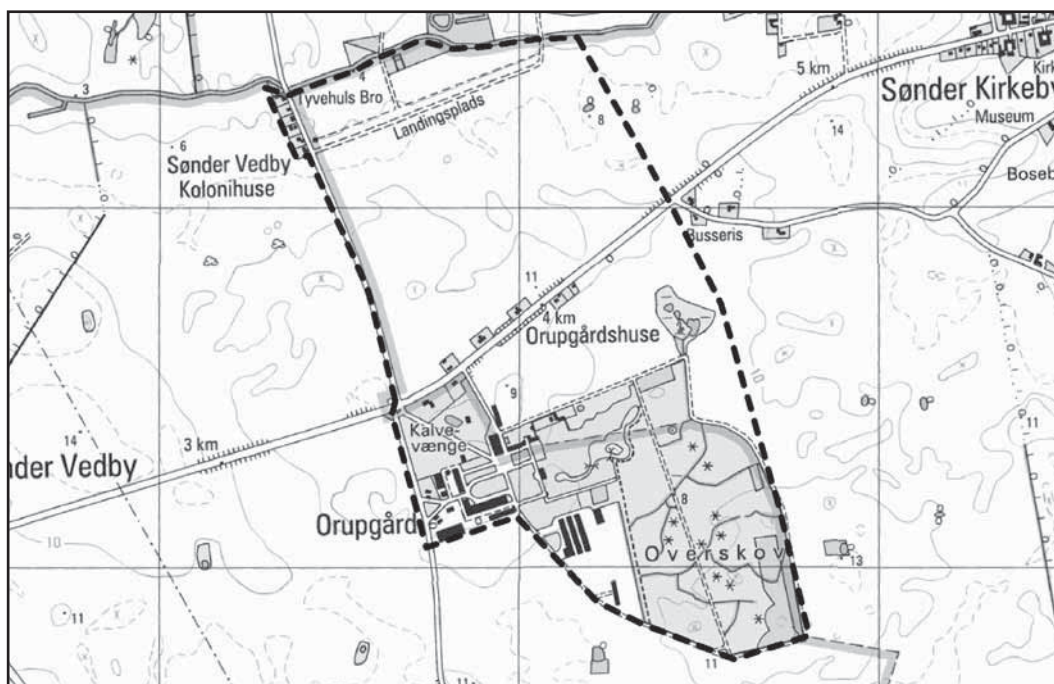
ger, opført som alderdomshjem: En gulstenslænge med frontspids i syd. Vinkelret herpå en udhusbygning og en mellembygning, ligeledes i gule sten. Alderdomshjemmet blev nedlagt 1976.

Sårbarhed: Bygningerne er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Bjarne Svensson, Busserisvej 7 og Svend O. Pedersen, lokalhistoriker, Nørre Ørslev

391 - 29 Orupgård

Bemærk: Kommunegrænsen (Sydfalster/Stubbekøbing) går tværs gennem det udpegede område.

Nord for det nuværende Orupgård lå i middelalderen en lille landsby Orup. Den havde i 1500-tallet tre gårde, som opslugtes af Orupgård, der optræder i en kilde fra 1589. 1718 nedbrændte gården, og jorden blev en overgang drevet under Nørre Ladegård.

Ved krongodssalget 1766 genoprettedes Orupgård, der blev erhvervet af købmanden Chr. Hincheldey fra Nykøbing, der også købte Kringelborg og en del bøndergods. Af en beskrivelse fra 1785 fremgår, at gårdens marker var delt i 11 kobler, og at en stor mængde sten var optaget fra markerne og anvendt til stengærder og til genopbygning af hovedgården. Det fremgår også, at der var anlagt et teglværk ved gården.

1840 købte Edward Tesdorpf Orupgård, som han udviklede til et mønsterbrug, kendt over hele Europa. Han var desuden drivkraften bag inddæmningen af Bøtø Nor og oprettelsen af sukkerfabrikken i Nykøbing. Orupgård kom i Tesdorpf's tid til at præge udviklingen i de nærmest liggende sogne, hvad der endnu afspejler sig i landskabet som om- og tilbygninger i gule sten i Orupgårds kirker: Systofte, Søndervedby, Idestrup og Skelby og som en række huse og gårde med den karakteristiske buede halvvalm der anvendtes i Orupgårds store lade (1871). Det gælder fx en gård i Egebjerg (Egebjergvej 7) med et stuehus fra 1878, og nogle husmandssteder syd for Bjørup og Orupgårds Huse, nord for Orupgård. Ved opførelsen af en række arbejderhuse ved Søndervedby Kolonihuse, har man så sent som i 1940-erne fastholdt den buede halvvalm.

1939 blev Orupgård købt af civilingeniør Knud Højgaard, der iværksatte en række ny- og ombygninger på gården.

Hovedbygningen er oprindelig opført af Edward Tesdorpf (1860-62) som et vidtløftigt nygotisk anlæg med tårn, kamtakker og karnapper. Den blev (1940) ombygget i engelsk herregårdsstil (ark. O. Gundlach-Pedersen). Genopført efter en brand (1954). I modsætning til den øvrige bygningsmasse der er i gule sten, fremtræder hovedbygningen i gråt puds.

Øst for hovedbygningen ligger et stort parkanlæg med en stor gravet dam med to broer. Den ene fører til en stenhøjs-ø. I parkens nordvestlige del findes en havemur i gule sten og adskillige ældre drivhuse samt forskellige af gartneriets småbygninger.

Kalvevænget, nord for avlsgården fremtræder med en bevoksning af 2 - 400 årige ege. Området er på 1805-kortet angivet som fredskov. I vængets nordlige del lå dengang et teglværk. De gamle, delvist opfyldte teglværksgrave er endnu synlige i terrænet. Kalvevænget gennemskæres diagonalt af en allé af stynet lind. I vænget ligger, øst for en lille sø, en norsk bjælkehytte med stråtag. Desuden et gammelt fårehus i bindingsværk.

Ved landevejen ligger den gamle godsinspektørbolig (opf. 1905), ark. P.V. Jensen-Klint), på det gamle teglværks plads.

1940 lod Knud Højgaard gårdens ridehus ombygge til inspektørbolig. Samtidig blev ridestalden i ridehusets sidebygning indrettet til elevværelser. Øst for den tidligere ridestald ligger godskontor og sammenbygget hermed en funktionærbolig, der tidligere rummede gartner- og skovriderbolig.

De ældste af godsets nuværende avlsbygninger stammer fra Edward Tesdorpf's tid og er alle opført i gule sten. Ved indkørslen til avlsgården ligger den gamle beslagsmedje, smedje, maskinhus og et arbejderhus (alle angivet på 1890-kortet). Øst herfor ligger den gamle kalvestald og den gamle kviestald som den vestlige længe i et oprindelig trefløjet anlæg i gule sten. Den sydlige længe er en mægtig lade med mansardtag og den karakteristiske "Orupgårdske" buede halvvalm. Tagkonstruktionen er af den kendte skibsbygmester Benzons konstrueret som en omvendt båd for at skabe en konstruktion med størst mulig spændvidde. En vindfløj daterer laden til 1871. Som erstatning for gårdens nedbrændte kostald (1961) har den nuværende ejer (1998) opført en ny, usædvanlig smuk, ladebygning i nutidige materialer (beton og tuja). Øst for den ny lade ligger en hestestald med en karakteristisk lav tagrejsning. Bygningen er fra begyndelsen af dette århundrede og er oprindelig indrettet, så der var elevværelser i bygningens sydende. Nordøst for hestestalden ligger en lang gulstensbygning: "Trekroner", ligeledes opført i begyndelsen af dette århundrede. Bygningen rummede karlekamre, vognremise og brændeskur.

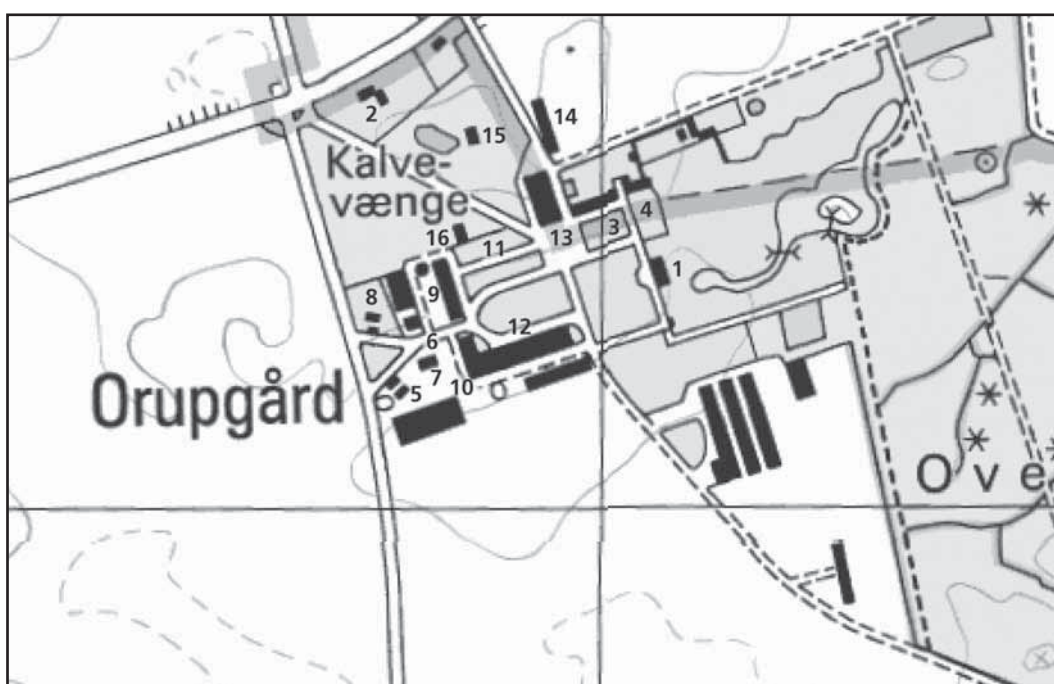
Syd for gårdens gamle avlsbygninger ligger en nyere kornlade og en nyere opdrætsstald til kyllinger. Syd for parken ligger gårdens store nye hønseri. Af andre nyere bygninger kan nævnes smedjen, der er indrettet i en hal nord for den gamle smedje og siloerne, nord for den gamle kalvestald.

Ved landevejen, øst for den gamle godsinspektørbolig, ligger tre arbejderhuse: "Orupgårdhuse", der formentlig er opført i Tesdorpf's tid. Husene der er opført som dobbelthuse i gule sten har samme karakteristiske buede halvvalm som Orupgårds store lade. Syd for vejen ligger et fjerde dobbelthus. To ældre huse længere mod øst er formentlig funktionærhuse, der har hørt til det teglværk, der på 1890-kortet er angivet lige øst for husene. Mod sydøst ligger en tilgroet teglværksgrav.

Ved Sønder Vedby Kolonihuse lå der før 1940 en større husmandskoloni, der i løbet af 1940-erne blev erstattet af fem énfamilies-arbejderhuse i gule sten og med buet halvvalm. Et sjette hus er et gammelt husmandshus. Overfor "Kolonihuse" har gårdens nuværende ejer anlagt en lille landingsplads til privatfly samt en hangarbygning.

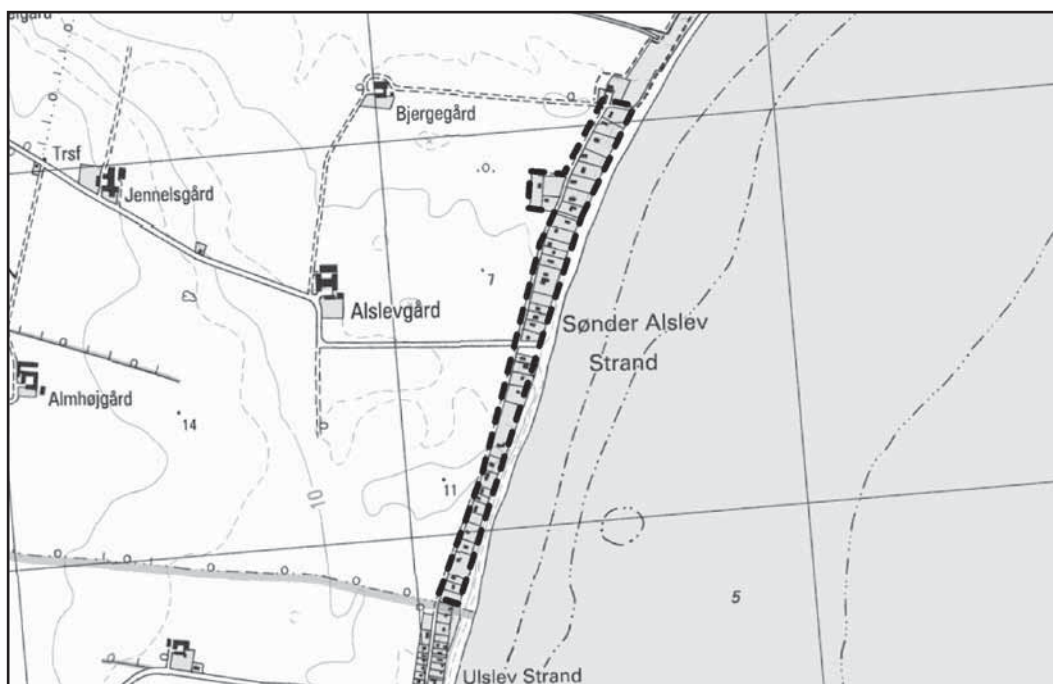
- 1: Hovedbygning 1860-62/1940/1954
- 2: Godsforvalterbolig 1905-07
- 3: Ridehus. 1940 indrettet til inspektørbolig /elevværelser.
- 4: Godskontor og funktionærbolig (Gartner og skovrider).
- 5: Beslagsmedje
- 6: Smedje
- 7: Maskinhus
- 8: Ældre arbejderhus
- 9: Kalvestald
- 10: Kviestald
- 11: Nybygget lade (1998)
- 12: Gammel lade (1871)
- 13: Hestestald
- 14: "Trekroner" (karlekamre, vognremise og brændeskur)
- 15: Norsk bjælkehytte
- 16: Fårehus

Sårbarhed: Den åbne del af hovedgårdslandskabet er sårbart over for tilplantning og andre væsentlige ændringer af landskabsstrukturen. Alléer og hegn og egne i Kalvevænget er sårbare over for fældning/rydning. Bygningerne er sårbare over for funktionstømning, forfald og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser.

Kilder: Fhv. Traktorfører Ernst Vestergård, og godsforvalter Anders Christensen, Orupgård, Litt.: Håndbog p. 265 ff., Trap p. 965 f.

391 - 30 Sommerhusbebyggelsen ved Sønder Alslev Strand

Syd for Korselitseskovene ligger en enkelt række sommerhuse langs stranden. Denne bebyggelse afspejler en næsten hundredårig udvikling og er på mange måder repræsentativ for forholdene langs den falsterske Østersøkyst.

Selvom 1937-naturfredningslovens bestemmelse om friholdelse af en 100-meterzone langs strandene blev hele strækningen langs Sønder Alslev Strand gradvist udstykket og bebygget, og de, der havde købt grundene, kunne lukke for "almenhedens" adgang til stranden. Dette førte her ved Sdr. Alslev strand til en fredning (Deklaration 31/3-1939) der sikrede offentligheden ret til ophold og badning fra strandbredden - og til 1969-naturfredningslovens bestemmelser om en generel åbning af strandene.

På 1835- kortet fremtræder området som et ubebygget strandoverdrev med en endnu bevaret - egelund: "Stubbene". Lunden anvendtes som fugleskydningsplads

indtil 1939, hvor et sommerhus lukkede for skydning ud over vandet. 1890-kortet viser at bebyggelsen dengang bestod af to huse: Sdr. Alslev Kystvej 62 og 68.

Sommerhusbebyggelsens historie begyndte i 1906, hvor købmand Friis, Nykøbing købte Bjergegård på en tvangsauktion. Han skilte sig siden af med gården, men beholdt en skovbevokset strimmel jord langs stranden og overlod sin svigersøn: arkitekt Carl Andersen, Nykøbing et ældre, stråklædt hus, der lå i denne skovstrimmel (Sdr. Alslev Kystvej 68).

Carl Andersen indrettede huset som sommerhus, og senere tegnede han den strandvilla som læderhandler Rasch, Nykøbing F i 1916 lod opføre på en grund lige syd for arkitekt Andersens hus (Sdr. Alslev Kystvej 66). Efterfølgende har familiemedlemmer o.a. fået udstykket og bebygget de tre sommerhusgrunde nord for arkitekt Andersens hus (Sdr. Alslev Strandvej 70 -74).

Syd for Strandvillaen ligger to ældre huse, der nu er blevet indrettet til sommerhuse (Sdr. Alslev strandvej 62 - 64). Syd herfor byggede købmand Middelbo Outzen i 1917 et sommerhus, tegnet af Carl Andersen. Efterfølgende er området syd herfor gradvist bebygget med en række større sommerhuse, bl.a. "Landsdommerens Hus", et markant træhus (Sdr. Alslev Kystvej 48), opført af to svigersønner til forpagter Grønnegaard, Korselitse (Matsen og landsdommer Christensen).

1952- målebordsbladet viser, at bebyggelsen dengang næsten strakte sig ned til kommunevejen.

Området syd for kommunevejen er bebygget med sommerhuse, der overvejende synes opført i 1960-erne. Enkelte angives dog at være fra 1940-erne.

Sårbarhed: Sommerhusene er sårbare over for forfald, nedrivning og væsentlige ændringer af arkitektur og omgivelser. Sommerhusbebyggelsen er sårbar over for yderligere udstykning og bebyggelse.

Kilder: John Lester, Sdr. Alslev Kystvej 68 og Jørgen Middelbo Outzen, Sdr. Alslev Kystvej 60

Litt.: Fredninger 391 - 4

391 - 31 A-G Nedlagte landsbyer m.m.

I jernalderen var det almindeligt, at landsbyerne med nogle hundrede års mellemrum flyttede rundt i deres ejerlav, men fra sidst i 900-tallet til et stykke ind i 1100-tallet blev bebyggelserne permanente. I Falsters kystegne skete der dog en række senere landsbyflytninger i 1200-tallet. Under den middelalderlige landbrugskrise i det følgende århundrede blev der desuden nedlagt en række landsbyer. Tilstedeværelsen af nedlagte landsbyer røber sig oftest i form af stednavnet "Gammel-by".

På baggrund af Falsterlisten i Valdemars Jordebog (o. 1250), markbøgerne (1682) udskiftningskortene samt diverse arkæologiske undersøgelser har det været muligt at lokalisere et antal nedlagte bebyggelser fra jernalder, vikingetid og tidlig middelalder. For at yde disse pladser den bedste beskyttelse og for at forebygge - og dermed spare udgifterne ved bekostelige udgravninger - medtages disse bebyggelsesspor i nærværende registrant. Det skal bemærkes, at den helt præcise lokalisering er behæftet med en del usikkerhed og at den anvendte markering (en cirkel med en diameter svarende til 600 meter i terrænet) skal opfattes som en signatur og at den nedlagte landsby eller dele heraf kan ligge udenfor det område signaturen dækker.

Ud over de nedlagte landsbyer m.m., der beskrives nedenfor, er der tidligere beskrevet fem lokaliteter: Skørringe (391-11), Moseby (391-18 A), Virket (391-19), Tunderup (391-26) og Borreknold ved Grønsund Færgested (391-1 AB) hvor den arkæologiske problemstilling er den samme som ved de her beskrevne.

Sårbarhed: De nedlagte landsbyer m.m. er sårbare over for enhver form for anlægsarbejde, såsom byggeri, gravning, dybdepløjning, terrænændring og dræning.

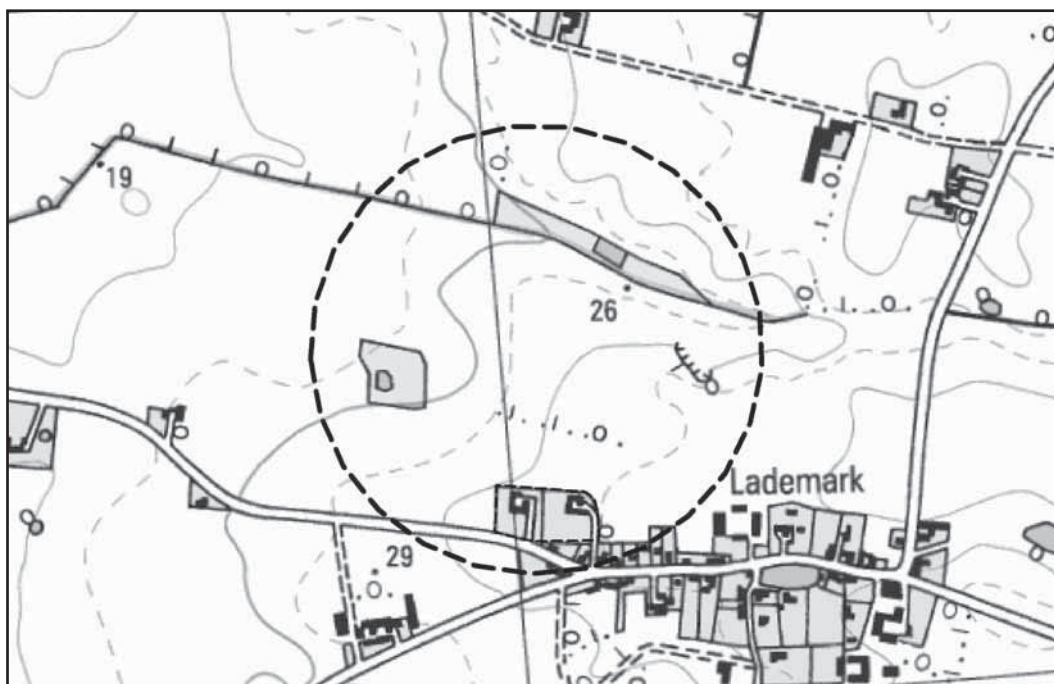
Kilde: Museet Falsters Minder/sognebeskrivelsen,

Litt.: Falsterundersøgelsen bd.1, p.147-168.

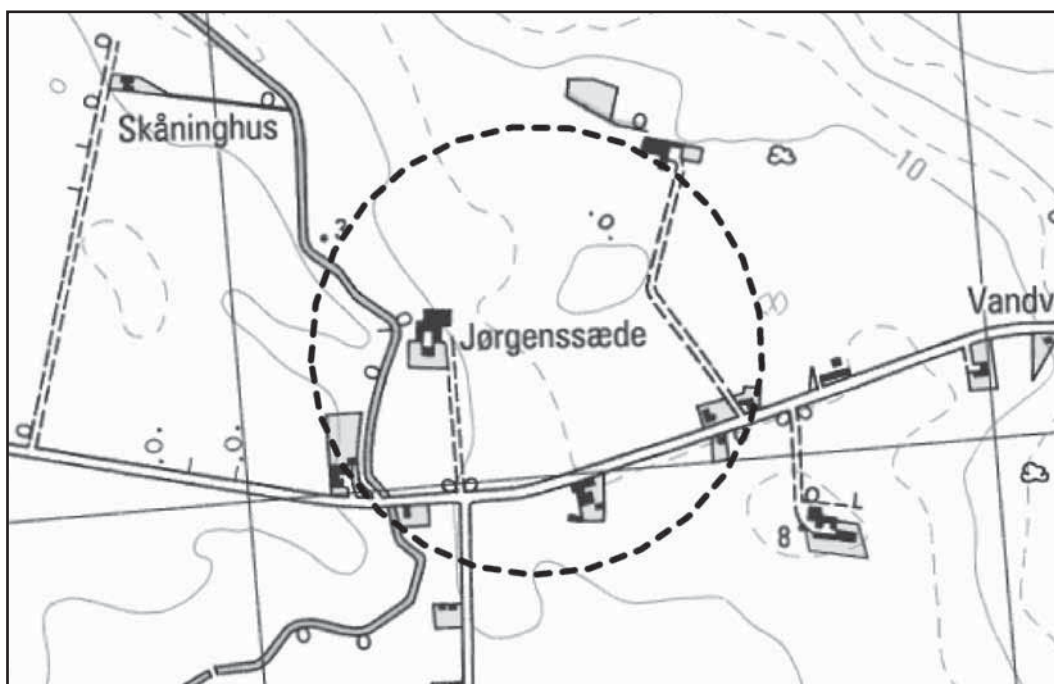
391 - 31 A Bregninge Gammelby

Markbogen (1682) omtaler "Gammelbye Tofter", NV for det nuværende Bregninge. Her er der i 1986 opløjet bopladslag.

391 - 31 B Vejringe Gammelby

Af Markbogen (1682) fremgår at Vejringe er flyttet til en mere central beliggenhed. Gammelbyen findes sandsynligvis omkring gården Jørgenssæde. I samme område findes mindst seks overpløjede høje.

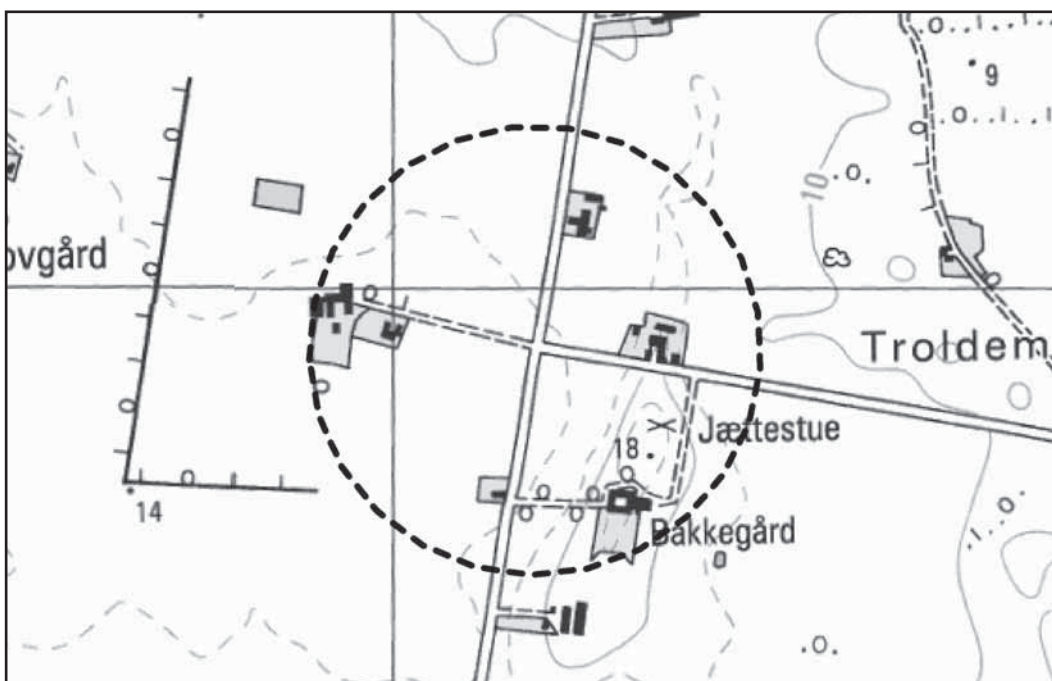
391 - 31 C Sdr. Alslev Gammelby

Af Markbogen (1682) fremgår at Sdr. Alslev er flyttet til en mere central beliggenhed. Den oprindelige placering var knapt en kilometer syd for den nuværende. Flytningen må have fundet sted senest i 1100-tallet, da kirken ligger på byens forte.

391 - 31 D Listrup Gammelby

Listrup synes i slutningen af 1300-tallet at være flyttet til sin nuværende plads. Den oprindelige placering formodes at være ved Markbogens (1682) "Gammelbye Skiff", 700 meter nord for det nuværende Listrup.

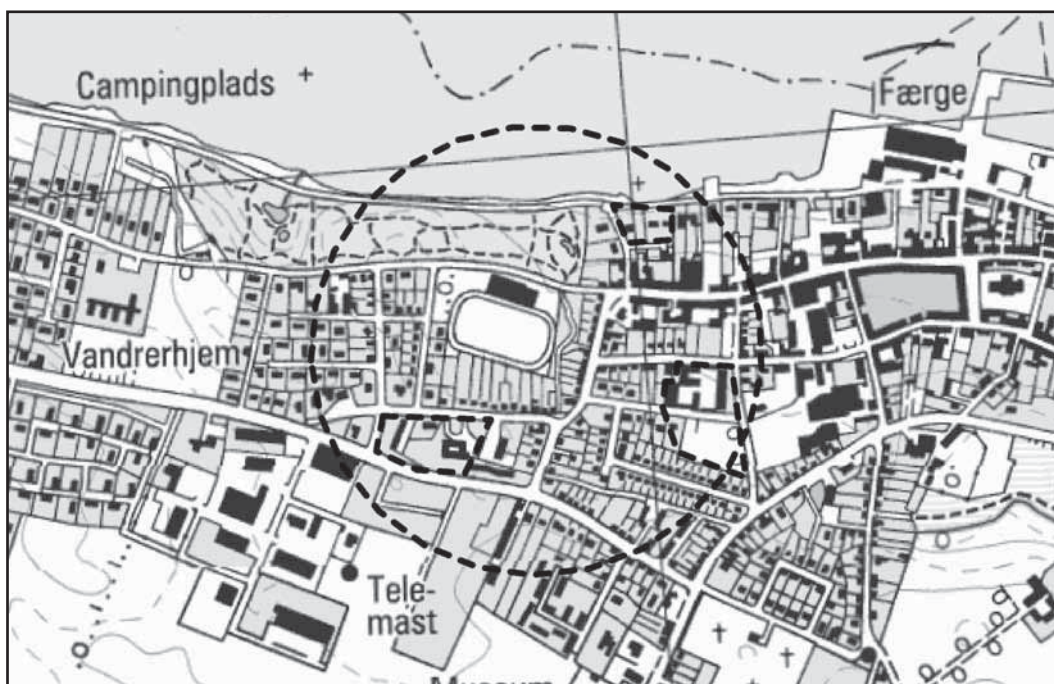
391 - 31 E Åstrup Gammelby

Markbogen (1682) omtaler "Gammel Toffte Agere Skiffte". Arkæologiske fund (1983) tyder på, at gammelbyen har ligget i byens nordvestlige udkant.

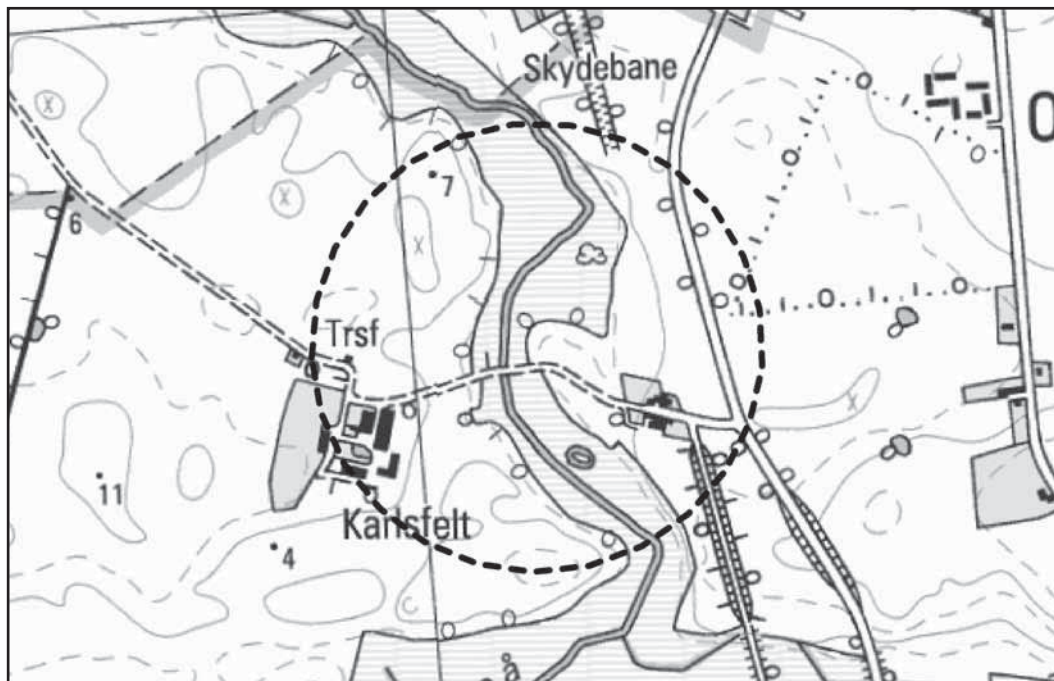
391 - 31 F Skt. Jørgensgården i Stubbekøbing

1994 blev der udgravet en hidtil ukendt middelalderlig kapeltomt og kirkegård øst for Stubbekøbinghallen. Formentlig Stubbekøbings spedalskhedskirkegård (1481 omtales en Skt. Jørgensgård). Ved fremtidige anlægsarbejder bør man være opmærksom på at kirkegårdens østlige halvdel er bevaret.

391 - 31 G Middelalderbebyggelse ved Karlsfelt

I 1880 blev der i lavningen ved åen registreret rester af voldgrave, muligvis også af volde. På det højere liggende terræn, umiddelbar øst herfor fandtes munkesten. Formentlig rester af en befæstet middelalderlig gård.

Anvendt litteratur m.m.:

Boysen, Julie Bolette: Upubliceret **speciale**, CORSELITZE, Fornyelse af en herregårdshave, 1997.

Classenske Fideicommis: Den Classenske Agerbrugsskole på Næsgaard 1799-1849-1949, 1949.

Fransen, K.-E. (red): Kulturhistorisk **Håndbog** for Falster, Bind 3: Stubbekøbing Kommune, 1986.

Fredningsstyrelsen og Stubbekøbing kommune: Husene i Hesnæs, 1984.

Generalkvartermesterkort, 1835-36.

Gissel, Svend (red): **Falsterundersøgelsen** bd.1, 1989.

Hansen, Ingvar og Ravn-Mortensen Vibeke: Horbelev ejerlav og sogn 1787-2000, 2000.

Horbelev, Blade af et sogns historie, 1979.

Jørgensen, Harald og Skrubbeltrang: Fridlev: Det Classenske **Fideicommis** gennem 150 år, 1942.

Landskabskontoret, Storstrøms amt: **Fredninger** i Storstrøms Amt, 1989.

Lose, Jens (red): Moseby Præstegaard 400 år, 1596 - 1996, 1996.

Miljø- og Energiministeriet: **Fredede Bygninger**, 1995.

Morsby, Knud (red): **Åstrup** Sogn på Falster, Bidrag til sognets historie, 1976.

Mortensen, Hans: Hesnæsbogen, Erindringer fra Hesnæs 1825 - 1856, 1958.

Målebordsblade 1887 - 90 og 1941 - 42.

Pedersen, Erik Helmer: **Godsdrift** og velgørenhed, Det Classenske Fideicommis 1942 - 1992, 1992.

Rasmussen, Niels Chr.: Bidrag til Nykøbing slots historie, 1989.

Rasmussen, Ole og Holm Pedersen, K: Nørre Ørslev bys historie, 1990.

Thorsen, Sven: Halskov Vænge, Vandreture i statsskovene, 1988.

Trap, J.P.: **Danmark**, bd. IV, 3, 1955.

Årbog for Historisk Samfund for Lolland Falster, udgivet siden 1913.

Årsskrift for Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, udgivet siden 1983.

